

Кыргыз Республикасынын
Жогорку Кеңешинин
2018-жылдын 20-апрелиндеги
№ 2377-VI токтому менен
бекитилген

**2018-2022-жылдардагы мезгилде Кыргыз Республикасын
өнүктүрүү
ПРОГРАММАСЫ
"Биримдик, ишеним, жаратмандык"**

1. Киришүү

Учурдагы кырдаал, 2013-2017 ТӨУС жыйынтыктары

1.1.1. Ушул жылы Кыргызстан мамлекеттин бардык институттарынын жана коомдун күч-аракеттеринин стратегиялык биримдигин биринчи жолу камсыз кылган өнүгүүнүн беш жылдык стратегиясын ишке ашырууну аяктады. Стратегия өлкөгө 2010-жылдагы кризистин кесепеттеринен, өткөөл мезгилдин чакырыктарынан арылууга жардам берди жана өнүгүүнүн жалпы улуттук артыкчылыктарынын тегерегинде чыныгы коомдук келишимге жетишүү үчүн шарттарды түздү.

1.1.2. Өткөн жылдары мамлекеттик башкаруу системасында бийликтин бутактарынын ортосунда калыс баланс аныкталып жана атаандашуучу, көп партиялуу парламентаризм жана отчет берүүчү өкмөт үчүн туруктуу пайдубал курулду. Жергиликтүү жана улуттук деңгээлдерде шайлоо процессинин ачык-айкындуулугу камсыз кыланды. 2016-жылдагы Конституциялык реформа ыйгарым укуктардын бөлүнүшүн бекемдеди жана аткаруу бийлигинин ролун жана жоопкерчилигин күчөттү. Сот системасын жана укук коргоо органдарын реформалоо башталды. Коргоо жана коопсуздук секторун реформалоо даярдык деңгээлди, материалдык-техникалык базаны жана турак-жай менен камсыздалышын бекемдеп, өлкөнүн коргоо жөндөмдүүлүгүн кыйла күчөттү. Коррупцияга каршы күрөш башкаруунун бардык деңгээлдерине таасирин тийгизди. Мамлекет жарандык биримдикти, адеп-ахлактуулугу жана баалуулук башаттарга кайрылууну жана Кыргызстандын бүт элинин маданий-тарыхый мурасынын кайра жаралышын биринчи негиз катары койгон прогрессивдүү саясатты активдүү ишке ашырууда. Тышкы саясатта Кыргызстан жакынкы стратегиялык өнөктөштөр менен байланыштарын жигердештирди, маанилүү эл аралык платформаларда өзүнүн улуттук таламдарын план ченемдүү жылдырууда.

1.1.3. Экономикалык чөйрөдө ички ресурстарды тартуу жана акылга сыярлык тышкы карыз алуу менен Кыргызстан өсүштүн базалык инфраструктурасы - транспорт жолдорун жана аба каттамдарын, энергетикалык жана коммуникативдик тармакты алгылыктуу кеңейтти жана модернизациялады. ЕАЭБге кошулуу негизги эки тараптуу өнөктөштөр менен интеграциялык потенциалды өздөштүрүүнү баштоого мүмкүнчүлүк берди жана өлкөнүн өндүрүшчүлөрүн 180 миллиондуу рынокко алып чыкты. Өкмөт негизги чөйрөлөрдө жеке демилгени өнүктүрүү үчүн ченемдик жана жөнгө салуучулук негизди ырааттуу оптималдаштырды жана айыл чарбасында, жеңил өнөр жайында жана кызмат көрсөтүү чөйрөсүндө кыйла демилгелүү орто жана чакан бизнести жеткиликтүү финансылуу менен камсыз кылды. Салмактуу монетардык жана фискалдык саясат инфляция көрсөткүчтөрүн кармап турууга жана улуттук валютанын курсунун туруктуулугун колдоого мүмкүнчүлүк берди.

1.1.4. Ошону менен беш жылдык циклдин жыйынтыктарын чыгаруу Кыргызстан жан багуучулук ыкмадан жана тышкы булактардан көз карандылыктан четтеп, өзүнүн ресурстарын бириктире баштагандыгын көрсөттү, бул улуттук кызыкчылыктарды аныктоого жана ага көңүл бурууга жардам берет. Ишке ашыруудагы негизги көйгөй өнүктүрүү максаттарына карата "өздүк сезим" бардыгында эле пайда боло элек, т.а. мамлекеттик органдардын гана эмес, ошондой эле жарандардын өздөрү да толугу менен тартыла элек. Финансы ресурстарын толук көлөмдө топтоого жана бюджеттик процесс менен туруктуу байланышты түзүүгө мүмкүн болгон жок. Башкаруунун колдонуудагы системасы стратегиянын максаттарына жана милдеттерине, ошондой эле тышкы

жана ички чөйрөнүн тез өзгөргөн шарттарын эске алуу менен ишке ашыруу процессине өз учурунда түзөтүү киргизе алган жок.

1.1.5. Ошондуктан өлкөнүн өнүгүүсүнө карата көз караш узак мөөнөттүү болушу керек, ал ар жылдык аракеттенүү планы, рационалдуу инвестициялык программасы жана беш жылдык стратегиялар менен ишке ашырылышы керек. Кийинки улуттук стратегиянын милдети - мөөнөттөр, ресурстар жана жоопкерчилик боюнча так аныкталган реалдуу жетишиле турган максат коюу. Орто мөөнөттүү стратегияда ресурстарды чачыратпастан, кыйла натыйжасы бар секторлорго топтоо менен артыкчылыктарды так аныктоо зарыл.

Көз караш 2040

1.2.1. Азыркы учурда, 2040-жылга карата Кыргызстандын келечегине көз караш өлкөнүн коомчулугунун кеңири чөйрөсү кеңешип чогуу түзгөн жыйынды образ, андыктан дайыма түзөтүү киргизилет. Бул Программанын максаттары үчүн көз караш төмөнкү милдеттүү элементтерди камтышы керек.

1.2.2. Кыргызстан - күчтүү экономикасы, жашоо-турмуш сапаты жогору, атаандашууга жөндөмдүү адамдык капиталы бар жана дүйнөлүк маданиятка жаңы салымы таанылган эркин өлкө.

1.2.3. Мамлекеттин жана коомдун жетишкендиктеринин, чакырыктардан биргелешип ийгиликтүү арылуунун негизинде кыргызстандыктардын сезимтал жана туруктуу жарандык коомчулугу түзүлдү, алар кыргыз элинин кайталангыс баалуулугун жана өз өлкөсү үчүн сыймыктануу сезимин алып жүрүшөт.

1.2.4. Кыргызстандын адамдык капиталы глобалдуу деңгээлде эң чоң атаандашуучу артыкчылык болуп калды. Сырттан мыкты таланттарды тарткан динамикалуу ички эмгек рыногундагы кыргызстандыктардын көндүмдөрүнүн жана билимдеринин суроо-талап болушу сапаты жагынан башка билим берүү системасына өтүүнүн ишке ашуусу менен камсыздалган. Кыргызстан - мектептер, университеттер жана инновациялык типтеги илимий-изилдөө борборлору үчүн регионалдык тартылуу борбор.

1.2.5. Кыргызстанды дүйнөлүк санариптик экономикага интеграциялаган жана жеке сектордун лидерлиги жана инновацияларды мамлекеттик колдоодо технологиялык секириктин айкалышы камсыз кылынган жаңы экономикалык өсүш модели түзүлдү. Кыргызстандын экономикасы жакшы диверсификацияланган, жогорку кошумча наркы бар туризмдин олуттуу үлүшү, таза энергетика жана органикалык айыл чарбасы менен эмгектин эл аралык бөлүштүрүү системасына киргизилген Кыргыз компаниялары билим берүү жана медициналык кызматтарды көрсөтүүлөрдүн экспортунда да бекий алышты.

1.2.6. Адамдын жашоо-турмушунун сапаты өлкөнүн ийгиликтүүлүгүнүн негизги индикатору болуп саналат, өзүнө материалдык түзүүчүнү гана эмес, ошондой эле рухий, чыгармачылык жана маданий жактан өзүн-өзү ишке ашырууну да камтыйт. Тартиптештирилген урбанизациянын жана региондорду өнүктүрүүнүн ортосунда акылга сыярлык баланскка жетишилди. Кыргызстандыктардын жогорку кирешелери, маңыздуу ортоңку класстын пайда болушу жана жарандык өз ара жоопкерчилик маданияты бюджеттин мүмкүнчүлүктөрүн бир топ эсеге кеңейтип, коомдун колдоо көрсөтүү тармагынан муктаж болгондордун эч кимиси сыртта калбагыдай социалдык мамлекеттин болушун камсыз кылды.

1.2.7. Кыргызстандын курчап турган чөйрөсү кийинки муундар үчүн гана сакталып калбастан, ошондой эле экономиканын өзгөрүшүнүн, ошондой эле кыргызстандыктардын жаратылыш менен гармониялуу тең жашоо өздүк баалуулуктарына кайтуусунун натыйжасында олуттуу деңгээлде кайра калыбына келтирилди. Бөлүнгөн жаратылыш жана экологиялык ресурстардын рекреациялык, ден соолукту чыңдоочу потенциалы аяр, бирок толук көлөмдө пайдаланылууда.

1.2.8. Парламенттик жол боюнча өнүгүүнүн бир нече жолку циклинин натыйжасында өлкөнү башкаруу ар бир кыргызстандыктын катышуусуна жана ишенимине негизделген жана кесиптик компетенцияларды жана жогорку моралдык-адеп-ахлактык сапаттарды айкалыштырган Кыргызстандын мыкты өкүлдөрүнө ишенип берилген. Мамлекет өзүн жана өзүнүн кызыкчылыктарын коргоого жана ич ара жана эл аралык деңгээлде да өзүнүн жарандарынын коопсуздугун камсыз кылууга жөндөмдүү.

1.2.9. 2040-жылга карата өнүгүүнүн күткөн абалына жетишүү ар бир этаптагы өзгөрүүлөрдү башкаруудан көз каранды. Артыкчылыктарды, ар бир коюлган максатты так жана отчеттуулугун сапаттуу аныктоо менен 2018-2022-жылдардагы өзгөрүүлөрдүн биринчи этабы өзгөчө маанилүү.

Негизги чакырыктар

1.3.1. Тышкы чакырыктар. Дүйнөлүк деңгээлде, кийинки бир нече жыл бүткүл адамзат үчүн маанилүү болуп жаткан тренддердин болушу белгиленет. Геосаясат жагынан алганда таасир көрсөтүүнүн жаңы борборлору - БРИК өлкөлөрүн кошо алганда олуттуу өсүшү, дүйнөнүн уланып жаткан урбанизациясы орун алган карама-каршылыктарды тереңдетет. Кытайдын позициясынын байкалаарлык бекемделишинин фонунда Россия менен Батыш өлкөлөрүнүн улам күчөгөн геосаясий каршы туруусу дүйнөлүк саясаттын болжолдуулугун төмөндөтөт жана чыр-чатак потенциалы жогорулашы мүмкүн. Экономикалык өсүштүн, чийки зат рыногунун волатилдүүлүгү жана финансылык каатчылыктын байланыштуу циклдери бардык өлкөлөргө таасир көрсөтүп, социалдык чыңалуунун жаңы очокторун пайда кылат. Адамдын ишмердиги менен чакырылган жана бир катар региондордо байкала баштаган климаттык өзгөрүүлөр кайра жангыс разрядда өтүп жана суу жана жер ресурстарына жеткиликтүүлүктү кыскартуу менен азык-түлүк коопсуздугун тереңдетиши мүмкүн. Өндүрүштү автоматташтыруу, жасалма интеллект чөйрөсүндөгү технологиялык секирик жакынкы келечекте орто класс жана кыйла аярлуу топ үчүн иш менен камсыз кылуу маселелерин коет.

1.3.2. Регионалдык мамилелерде, Кыргызстан менен чектеш Борбордук Азия өлкөлөрүнүн, Кытайдын СУАР регионунун экономиканын глобалдуу борборлорунан алыстыгы же транспорттук-логистикалык тармактын транзиттүүлүгүнүн жетишсиз деңгээли, өсүп жаткан демографиялык басымда айыл чарба жана өнөр жай ресурстарынын чектелүүлүгү менен байланышкан жалпы тобокелдиктери бар. Географиялык өзгөчөлүктөрдөн улам, регион негативдүү экологиялык жана климаттык өзгөрүүлөрдүн жогору таасирине жакын. Коопсуздук коркунучтары - зомбулук экстремизм, этностор аралык ажырым жана трансчек аралык кылмыштуулук өзгөчө тынчсызданууну жаратат.

1.3.3. Ички чакырыктар. Айрым чөйрөлөрдөгү жетишкен прогресске карабастан мамлекеттик башкаруунун жетишсиз ийкемдүү жана мобилдүү болушу өнүгүүнүн негизги бөгөттөрү болуп калууда. Натыйжада турмуштук маанилүү - конституциялык негиз, экономикалык эркиндик, социалдык адилеттик жана жарандык катышуу сыяктуу багыттарда жүзөгө ашырылган күч аракеттерден берим төмөн. Мамлекеттин күч-аракети өтө жакырчылыктын (2012-жылга салыштырганда 2016-жылы) 5,5 эсе төмөндөшүнө жана мамлекеттик кирешелерди жарандардын арасында кыйла рационалдуу бөлүштүрүүгө алып келсе да, чечилбеген жана кыргызстандыктарды тынчсыздандырган ар күндөгү проблемалардын фонунда социалдык чыңалуу туруктуу фактор бойдон калууда. Бул биринчи кезекте калкты иш менен камсыз кылуу, сот адилеттигине жеткиликтүүлүк, коомдук инфраструктураны өнүктүрүү жана калктын чабал корголгон катмарын социалдык колдоо маселелери. Жалпы жарандык жогору активдүүлүккө карабастан коомдун азыркы өнүккөн мамлекетти түзүү процессине тартылуусунун төмөн деңгээли жана жалпы улуттук баалуулуктардын жана жарандык багыттардын негизинде салыштырмалуу начар мобилизациясы өзүнчө терс факторлор болуп саналат.

1.3.4. Төмөн укуктук аң сезим, укуктук нигилизм жана жарандар менен жергиликтүү коомчулуктун майда укук бузууларга, элементардык моралдык-этикалык эрежелерди сактабоо фактыларына карата сабырдуулугу өзгөчө тынчсызданууну чакыруу уланууда. Коопсуздук секторунда реформалар туярлык натыйжаларды бере баштады, бирок глобалдуу чакырыктар алдында Кыргызстан зомбулук аракеттери, уюшкан кылмыштуулук коркунучтары үчүн аярлуу бойдон калууда жана этностор аралык, конфессиялар аралык жана социалдык-саясий карама-каршылыктардын негизинде чыр-чатактуу потенциал сакталууда.

1.3.5. Экономикалык өсүш мүмкүнчүлүктөрү ресурстук-энергетикалык чектелүүлүгүнөн, географиялык жайгашуусунан жана жаратылыштык-климаттык өзгөчөлүктөрүнөн, олуттуу ички рыноктун жоктугунан улам объективдүү кыйынчылыктарды жаратат. Жеке сектордун потенциалы эмгек өндүрүмдүүлүгүнүн төмөн деңгээлине, квалификациялуу адамдык капиталдын жетишсиздигине, капиталга жана энергоресурстарга чектелген жеткиликтүүлүккө, ошондой эле ченемдик-жөнгө салуучу бөгөттөргө байланыштуу азырынча жалпысынан чектелүү. Айыл

чарбасынын, кайра иштетүүнүн жана өндүрүштүн фрагменттелген мүнөзү жана транспорттук-логистикалык тармактардын жетишсиздиги өндүрүшчүлөрдүн көпчүлүгүнө ачылып жаткан региондук рыноктордо ал тургай төмөн кошумча нарктагы тармактарда катышууга мүмкүнчүлүк бербейт. Формалдуу эмес сектордун жогору үлүшү коррупциялык көрүнүштөрдүн тобокелдигин сактайт жана мамлекеттик бюджеттин мүмкүнчүлүктөрүн төмөндөтөт.

Методология

1.4.1. Бүткүл Программа үчүн жетектөөчү багыт - бул глобалдуу чакырыктарды жана мүмкүнчүлүктөрдү жана улуттук таламдарды эске алуу менен так алкактарды карманууга мүмкүнчүлүк берүүчү 2040-жылга чейинки узак мөөнөттүү көз караш.

1.4.2. Программанын негизги ыкмасы - артыкчылыктарды тандоодо тактык жана системалык себептерди талдоонун негизинде, анын ичинде 2013-2017 ТУӨСтү ишке ашыруунун жыйынтыктарын кошо алганда ишмердикке басым жасоо. Бардык багыттар боюнча талаптагыдай эмес артыкчылыктарсыз аракеттенүү кайтарымдуулуктун кескин төмөндөшүн билдирет.

1.4.3. Программа 2013-2017 ТУӨСтун жыйынтыктары боюнча уланмалуулукту жана ырааттуулукту сактоого багытталган, алар маанилүү бойдон калууда жана/же каалаган натыйжага жетишилген жок.

1.4.4. Программанын бөлүмдөрүнүн ирети оболу өнүгүүнү аракеттүү башкаруу (мамлекеттик башкаруу) маселесин чечүүнүн практикалык зарылдыгы менен шартталган, бул экономикалык өсүш үчүн натыйжалуу импульсту иштеп чыгууга мүмкүнчүлүк берет. Бул өз кезегинде кыргызстандыктардын базалык керектөөлөрүн чечүү үчүн башкаруу системасынын жана мамлекеттик бюджеттин мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтет.

1.4.5. Ар бир багыт үч кадамдын негизинде иштелип чыккан: 1) учурдагы кырдаалды так жана калчап түшүнүү; 2) Программаны ишке ашыруунун натыйжасында каалаган көз карашты белгилөө; жана 3) милдеттерге жетишүү үчүн индикаторлорду аныктоо менен көз караш өңүтүнө ийгиликтүү жетишүү үчүн Программанын биринчи кезектеги чаралары.

1.4.6. Программа бир катар өтмө артыкчылыктарды - гендердик, экологиялык жана технологиялык ченелүүчү артыкчылыктарды камтыйт, алар Программанын бир багытына тыгыз интегрирлениши керек.

1.4.7. Улуттук программалар жана долбоорлор кыйла тармактар аралык координациялоону, региондорду өнүктүрүүнү талап кылган күч-аракетти гана камтып, масштабдуулукка жана конкреттүүлүккө багытталышы керек.

1.4.8. Коюлган милдеттердин жогору ченемдүүлүгү, прогресске туруктуу мониторинг жүргүзүү, индикаторлорду дыкат байкоо, ошондой эле тышкы өзгөртүүлөрдүн натыйжасына өз учурунда жооп кайтарууга жана түзөтүү киргизүүгө мүмкүнчүлүк берген өзгөрүүлөрдү башкаруу системасы Программанын негизги талабы катары чыгат.

1.4.9. Программа жүктөлгөн милдеттерге карата жеке жана институционалдык жоопкерчиликтин шайманын түптөшү керек.

2. Программанын кыскача резюмеси

2.1. Жеке капиталды тартуу үчүн негизги секторлордо реформалар зарыл. Капиталдык салымдардан алгылыктуу пайда ала турган жана мындан ары да өсүштүн кыймылдаткыч күчү болуучу энергетикалык сектор реформалар токтоп калышынын кесепетинен стагнация абалда болууда. ЕРӨБнын энергетика үчүн индекси боюнча 4төн 1,7 рейтингге ээ, бул ушул индекс түзүлгөн өлкөлөрдүн арасында эң төмөнкү көрсөткүчтөрдүн бири болуп саналат. Бул секторго, тактап айтканда тариф саясаты жана башкаруу системасына тиешелүү маселелердин бүткүл спектрин чечүү боюнча, чараларды талап кылат. Ушундай эле кайра өзгөртүүлөр жеке капиталды тартуу максатында транспорт жана телекоммуникация чөйрөсүндө зарыл.

2.2. Географиялык жана тарыхый факторлордун биргелешкен аракети Кыргыз Республикасынын инфраструктурасындагы олуттуу мүчүлүштүктөргө алып келгендиги белгиленет, аларды салынган ири капиталдык салымдарга карабастан жабуу керек болот. Кыргызстан калкынын жыштыгы төмөн жана салыштырмалуу анча чоң эмес айыл чарба жерлери бар тоолуу

өлкө. Совет мезгилиндеги экономикалык жана инфраструктуралык тармактар урап, ал эми Евразиялык экономикалык бирликтин чараларына (ЕЭБ) жана "Бир алкак, бир жол" кытайлык демилгеге негизденген жаңылары али калыптана элек. Соода-сатык жана транспорттук инфраструктуранын сапаты төмөн болуп саналат: Дүйнөлүк банктын дүйнөлүк өнүгүү көрсөткүчтөрүнүн 5ке чейинки шкаласы боюнча 2 деген баа жана "Глобалдуу атаандашуучулукка жөндөмдүүлүк" (ГАЗ) баяндамасы боюнча 7ден 2,85 болгон. Акыркы жыйырма жылда заем каражаттарынын эсебинен каржыланган ири инвестициялар бар болгон инфраструктуранын начарлашына жол бербөөгө араң жеткен. "Глобалдуу атаандашуучулукка жөндөмдүүлүк" (ГАЗ) баяндамасынын корутундусуна ылайык инфраструктуранын абалы жана технологияларды колдонууга өлкөнүн даярдыгы өлкөнүн атаандашуучулукка жөндөмдүүлүгүн төмөндөтүүчү негизги кемчиликтерди билдирет.

2.3. Ишкердик демилгенин өсүшүнө дем берүү үчүн Өкмөт жакынкы беш жылда либералдуу фискалдык саясатты жүргүзөт. Бардык жерде жөнөкөйлөштүрүлгөн салык жана бажы режиминин системасы киргизилет. Ишкерлердин иштиктүү активдүүлүгү ЖИ жана ЖМИ үчүн бөгөттөрдү алып резиденттердин ичинен кеңейтүү жолу менен кубатталат. ЭЭЗтерди түзүүдө потенциалдуу экспорттоо өлкөлөрүндө колдонулган эл аралык стандарттардын талаптарына ылайык объектерди куруу эрежелери белгиленет.

2.4. Региондорду өнүктүрүүдө түзүлгөн айырма мамлекеттин саясатынын ар кандай ыкмаларын талап кылат. Бир катар байкоолор көрсөткөндөй, республикада региондорду өнүктүрүүгө колдонулган консолидирленген жана комплекстүү мамиле жок, жер-жерлерде өнүгүү жана калктын ресурстарга жана социалдык жыргалчылыктарга жетүүсүн жакшыртуу милдеттери натыйжалуу чечилбейт. Регионалдык көйгөйлөр экономиканын тармактарынын көрсөтүлгөн маселелери менен окшош. Бирок жер ресурстарын бөлүштүрүү мамилелерин жөнгө салуунун бир катар институционалдык маселелери калктын жыштыгына жараша айырмаланат.

2.5. Жеке инвестициялар салымдардын чакан көлөмүнө байланыштуу өнөр жай объектерине карата азырынча иштебейт. Эмгек акынын өсүшү менен катар керектөөнүн өсүшү кызмат көрсөтүү секторунун өсүшүнө дем берди. Реалдуу айлык акынын эң кескин өсүшү алгач кайра иштетүү өнөр жайында, оболу алтын иштетүүдө болду, муну менен ресурстардын кыймылынын эффектисин же чыгымдардын эффектисин, же аны да, муну да чакырышы мүмкүн болду. Колдо болгон кирешенин өсүшү акча которууларынын агымынын көбөйүшүнө олуттуу таасир көрсөттү.

2.6. Ички финансылоосу менен инвестициялар үчүн келечектеги мезгилге линиялык министрликтердин деңгээлинде ассигнованиелерди чектелүү которуу жана ушундай типтеги жаңы долбоорлорду бүткөрүү жөнүндө талаптарды киргизүү жолу менен ишенимдүүлүктү камсыз кылуу жана уюштуруунун бузулушун болтурбоо үчүн инвестицияларды коргоонун туура иштелип чыккан механизми зарыл.

3. 1-бөлүм. Мамлекеттик башкаруу - Өкмөт элдин кызматында

3.1. Кыргыз Республикасы эки революциянын натыйжасында башкаруу формасынын парламенттик жолуна ишенимдүү багыт алды. 2010-жылдагы Конституциялык реформа жана 2017-жылдын декабрында кабыл алынган өзгөртүүлөр мыйзамдык, аткаруу жана сот бийлигинин, ошондой эле КР Президентинин институтунун ыйгарым укуктарын аныктады. Ошону менен бирге парламенттик системанын калыптануусунда өз тобокелдиктери жана коркунучтары бар. Парламенттик система күчтүү, туруктуу аткаруу бийлигинин институтун талап кылат. Бирок, бүгүнкү күндө Өкмөт тез-тез алмашып, мамлекеттик кызматка дайындоо принциби болуп кесипкөйлүк эмес, лоялдуулук кызмат кылат. Ушунун бардыгы мамлекеттик башкаруу системасынын натыйжалуулугун басаңдатып, ал эми мамлекеттик кызматчы коом койгон максаттарга жетишүү, ага баа берүү жана башкаруунун кесепеттери үчүн жоопкерчилик тартпайт.

3.2. Ошону менен бирге мамлекеттик аппаратты күтүүгө чыгымдар өсүүдө. Ишке ашыруунун так көрсөтүлбөгөн мөөнөттөрү дайыма узартылып келет. Өлкөнүн максаттарына жетишүү боюнча мамлекеттик органдардын ишиндеги макулдашылбагандык жана координацияланбагандык коррупцияны жана көмүскө экономиканын өсүшүн жаратат. Натыйжада тобокелдиктерге жана

коркунучтарга туш болгондо мамлекеттик башкаруунун татаал системасы аларга кечигүү менен жооп кайтарып, "өзүнүн функцияларын ырааттуу жана системалуу аткаруунун ордуна, "озуу менен" иштеп, дайыма "шашылыш" режимде аракеттенүүгө аргасыз. Өлкөнүн мындан аркы өнүгүүсү бийликтин бардык бутактарынын өлкөнүн өнүгүүсүнүн тандап алынган модели боюнча биргелешкен жана максатка багыттуу иштөөсүндө гана мүмкүн экендигин түшүнүү маанилүү.

3.3. Өлкөнүн туруктуулугунун жана өнүгүүсүнүн өзөгү кыргызстандык болуп саналат. Демократиялык бийликтин негизги принциби - жаранга кызмат кылуу принциби, ошондой эле анын мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоо мамлекеттик органдардын ишинин негизги маңызы болушу керек. Кандай болбосун мамлекеттик органдын иши жаранга карай, анын мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоого бурулушу керек. Мамлекеттик башкаруунун компакттуу жана ачык системасы өлкөнүн өнүгүүсүнө багытталып, чечимдерди оперативдүү жана сапаттуу кабыл алууга жөндөмдүү. Кадрларды ачык тандоо системасы кыргызстандык мамлекеттик кызматчынын образын түздү, ал жогорку кесипкөйлүк жана моралдык сапаттары, көлөмдүү маалыматтар жана татыктуу эмгек шарттарында иштөөгө жөндөмдүүлүгү менен айырмаланат.

3.4. Мамлекеттик органдардын ортосунда электрондук өз ара аракеттенүү системасы жаранга кайсы болбосун жерден жана кайсы болбосун түзүлүштөн мамлекеттик кызматтарды көрсөтүүгө мүмкүнчүлүк берет.

3.5. Ушунун бардыгы өлкөдө айкын жана калыс башкаруунун негизин түзөт.

3.6. Аткаруу бийлик органдарынын системасында мамлекеттик башкаруунун компакттуу, мобилдүү жана ачык модели өлкөнүн өнүгүүсүнүн кабыл алынган жана макулдашылган моделине карата түзүлүп жана өлкөнүн жарандарынын бакубаттыгынын деңгээлинин туруктуу өсүшүнө багытталышы керек.

3.7. Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттары демилге кылган "Мамлекеттик стратегиялык башкаруу жана пландоо жөнүндө" мыйзам стратегиялык максаттар жана милдеттер боюнча аткаруу бийлигинин отчеттуулук режимин бекемдейт.

3.8. Өнүгүүнүн максаттарына жетишүү боюнча конкреттүү натыйжаны функциялардын зарыл топтому жана финансылоо менен белгилүү-бир мамлекеттик орган камсыз кылат. Бул үчүн башкаруу органдарынын, ошондой эле кызмат адамдарынын функциялары да "күтүлүүчү натыйжа (продукт) - функция (ыйгарым укук, укук)" - жоопкерчилик схемасына ылайыктуулук предметине кайра каралат.

3.9. Саясатты калыптандыруу функцияларын (стратегиялык башкаруу, пландаштыруу, өнүктүрүү маселелери, мониторинг жана баа берүү) бөлүштүрүү жана ишке ашыруу принциптерине негизделген аткаруу бийлигинин системасынын түзүмүнө жана уюштурулушуна зонтик моделин колдонуу башкаруу системасынын функцияларын кайра карап чыгууну, ошондой эле тармактык принциптен мейкиндик-аймактык принципке өтүүнү талап кылат.

3.10. Маалыматтык-коммуникативдик технологиялардын базасында жарандардын мамлекеттик жана муниципалдык кызмат көрсөтүүлөргө, бизнестин лицензиялык-уруксат берүүчү жол-жоболорго жеткиликтүүлүгүн жана кагазы жок иш жүргүзүүгө өтүүгө мамлекеттик органдардын ведомстволор аралык өз ара аракеттенүүсүнүн иштеп турган мамлекеттик порталын түзүү.

3.11. ИКТ колдонуу менен мамлекеттик жана муниципалдык кызмат көрсөтүүлөрдү оптималдаштыруу кызмат көрсөтүүлөрдүн бөлүгүн жеке секторго өтүүсүнө мүмкүнчүлүк берет, мамлекеттик жана муниципалдык кызмат көрсөтүүлөрдүн натыйжалуулугун жакшыртат. Калктын суроо-талабын эске алуу менен стандарттар жана регламенттер жеткире иштелип чыгат жана суроо-талаптын кошумча критерийлерин иштеп чыгуу менен натыйжалуулукту баалоонун системасы киргизилет. Кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүү.

3.12. Алмашуу жана ачыктык үчүн негизги техникалык платформаларда жеке секторду кошуу мүмкүнчүлүгү менен ири ачык маалыматтар базасы түзүлөт.

3.13. Технократтуулук, кесипкөйлүк, компетенттүүлүк принциптерине, натыйжага багытталган мамлекеттик кызмат. Кабыл алынган чечимдер жана ишмердигинин натыйжасы үчүн кызматчынын жеке жоопкерчилиги максаттарды жана милдеттерди так коюу аркылуу камсыз кылынган. Мамлекеттик жана муниципалдык кызмат жөнүндө мыйзам модернизацияланды, бул статс-катчылар институтун өркүндөтүүгө, иш жүзүндө конкурстук тандоо жана карьералык пландаштыруу

жол-жоболорунун натыйжалуулугун жогорулатууга мүмкүнчүлүк берди. Саясий жана административдик кызмат орундарын бөлүштүрүү боюнча ченемдер так колдонулууда. Мамлекеттик кызматчылардын санын кыскартуу натыйжалуулук критерийлери аркылуу жана технологиянын дивиденддеринин натыйжасында жүргүзүлүүдө. Эмгек акы фондун жеке сектор менен атаандаш кылуу зарыл.

3.14. Бар институттардын (стратегиялык изилдөөлөр жана пландоо институту) алкагында мамлекеттин мыкты эксперттик-аналитикалык потенциалын бириктирүүчү институт, ошондой эле бар программаларды жана стратегияларды жүзөгө ашыруу боюнча орган түзүлдү.

3.15. ЖӨАБ органдарынын ишин өркүндөтүү - децентралдаштырууну мындан ары тереңдетүү, бирок жергиликтүү деңгээлде ресурстарды тескөө жөндөмдүүлүгүнө жана аларды пайдалануу үчүн кошумча жоопкерчиликке багыттоо менен өркүндөтүү. Мында саясат борбордук бийлик тарабынан аныкталат. Бийликтин вертикалдарын бекемдөө. Компетенцияларды бекемдөөгө көмөк көрсөтүү.

3.16. Мамлекеттик органдардын ишинде технологияларды колдонуу, чоң маалыматтар менен иштей билүү, мамлекеттик кызматчыга компетенциялардын өзгөрүүлөрүн кайра кароо.

3.17. Мамлекеттик башкарууга заманбап башкаруучулук технологияларга багытталган жана бийликтин ачык-айкындыгы жана жарандык коом менен өнөктөшүү шарттарында иштей алган жаңы муундун келиши.

3.18. Мониторинг жана баалоо, анын ичинде коомдук баалоо системасы кабыл алынган программаны жүзөгө ашыруунун натыйжалуулугун аныктоого жана тез өзгөрүүчү кырдаалдарда жана дүйнөлүк жана региондук тренддердин шарттарында максаттарды жана милдеттерди тактоого жардам берет.

4. 2-бөлүм. Элдин бакубаттыгынын экономикалык базасы

4.1. Киришүү жана кырдаалды баалоо

4.1.1. Кыргызстандын байгер жана туруктуу мамлекет катары туруктуу өнүгүүсү жетиштүү экономика менен гана мүмкүн болот. Атаандаштыкка жөндөмдүү жана туруктуу улуттук экономиканы түзүү өлкөнүн эгемендигинин жана улуттук коопсуздугунун башкы негиздеринин бири болуп эсептелет. Саясат жана экономика өнүгүүнүн бири биринен ажырагыс негизги эки фактору экенин эске алганда, бүгүнкү күндө туруктуу коомдук-саясий кырдаал орногондон кийин экономикалык өнүгүүнү камсыз кылуу үчүн кыйла жагымдуу шарттар түзүлдү.

4.1.2. Кыргызстандыктардын байгерлигин көтөрүү, туруктуу экономикалык өсүштү камсыз кылуу, Кыргызстандын экономикалык жана финансылык көз карандысыздыгына жетишүү экономикалык саясаттын негизги багыттары болуп калышы керек.

4.1.3. Кыргызстандагы учурдагы экономикалык кырдаал соңку 5-10 жылдагы өлкөдө калыптанган татаал коомдук-саясий кырдаалга жараша түзүлгөн, ошондой эле тышкы факторлор, дүйнөлүк жана региондук мүнөздөгү тенденциялар менен шартталган. Бирок бардык чакырыктарга, ошондой эле табигый ресурстардын чектелгенине карабай Кыргызстандын экономикасында туруктуулук сакталууда жана жакшы динамика белгиленүүдө.

4.1.4. Кыргызстандын экономикасы өнүгүүнүн азыркы этабында өсүүнүн орточо темпин көрсөтүүдө жана тейлөө көрсөтүүчү өлкө катары мүнөздөлүүдө. Кыргызстандын ИДПсынын түзүмүндөгү эң көп үлүш кызмат көрсөтүүчү тармактарга тиешелүү. 2017-жылдагы ИДПнын жалпы көлөмүндө кызмат көрсөтүүнүн үлүшү 48,0%, өнөр жайы 18,2%, айыл чарбасы 12,3% жана курулуш 8,2% болду.

4.1.5. Соңку беш жылдын жыйынтыгы боюнча ИДП жылына 4-5%га көбөйдү, орточо эмгек акынын пландуу өсүшү жүрүүдө, ал 2017-жылы 15391 сомду түздү. Анча олуттуу эмес сезондук өзгөрүүлөргө карабастан, монетардык жана фискалдык саясат жалпысынан улуттук валютанын курсунун туруктуу деңгээлин сактап турду.

4.1.6. Ошол эле учурда экономиканын кыйла начар жактары сакталууда, алар ички жана тышкы факторлордон улам пайда болгон. Өлкөнүн негизги экономикалык параметрлери Кумтөрдүн ишине көз каранды болууда. Алсак, өлкөнүн 2017-жылдагы ИДПда "Кумтөрдүн" үлүшү 9,7% болду,

ал эми өнөр жай өндүрүшүнүн жалпы көлөмүнүн 43,8%ын түздү. ИДПнын жакшы өсүшү көп учурда капиталдык топтоого жана кайра өндүрүүгө караганда керектөөнүн өсүшү менен шартталды.

4.1.7. Жумушсуздук жана жумуш орундарынын жетишсиздигинин проблемасы жүз миңдеген кыргызстандыктардын эмгектенүү үчүн өлкөдөн тышкары жактарга кетүүсүнө мажбур кылууда. Динамикалуу ички миграция бар, ал биринчи кезекте жумуш издөө менен байланышкан. Миграция айыл жергесин өнүктүрүүгө терс таасирин тийгизүүдө. Эмгекке жөндөмдүү калк өзүнүн ата-журтунда жашабагандыктан, жергиликтүү коомду жана инфраструктураны өнүктүрбөй жатат. Ошол эле учурда аялдар жана улгайган жарандар кол өнөрчүлүктү өнүктүрүүгө адистешип, экономикалык жактан активдүү калктын бүтүндөй классын түзүп калды. Мамлекет үчүн айылдагы жашоочулардын активдүүлүгү жер-жерлерде өзүнүн социалдык-экономикалык проблемаларын чечкен, өз алдынча эмгектенген жарандардын чыгармачылыгын өнүктүрүүгө колдоо көрсөтүүгө түрткү берет.

4.1.8. Жүргүзүлүп жаткан либералдык экономикалык кайра уюштуруулар сектордун калыптанышына, элдик көркөм өнөр жайын, кол өнөрчүлүктү кайра жандандырууга жана анын өнүгүүсүн колдоого багытталган мамлекеттик саясаттын аткарылышы жакшы таасир берди, бирок ал азырга чейин натыйжалуу экономикалык система боло элек. Бүгүнкү күндө жеке белгини пайдалануу практикасы иш жүзүндө бар, бирок мындай механизмди толук колдонууга мүмкүндүк берген укуктук мейкиндик мыйзамдарда жок.

4.1.9. Эл аралык чыңалуунун күчөшү жана дүйнөлүк экономикадагы туруксуздук терс таасирин тийгизүүдө. Өлкөнүн негизги өнөктөштөрүндө ишкердиктин активдүүлүгү төмөндөп жатканы байкалууда, бул өлкөнүн экономикасынын мүмкүнчүлүгүнө жана тышкы экономикалык иштин натыйжасына терс таасир тийгизип жатат. Көптөгөн өлкөлөр улуттук атаандаштыкка жөндөмдүүлүктү көп учурда өзүнүн өндүрүүчүлөрүн коргоо боюнча административдик чараларды колдонуп күчөтүүдө.

4.1.10. Ошол эле учурда, ишкердикти өнүктүрүү үчүн жагымдуу шарттарды түзүүгө байланышкан абдан актуалдуу маселелердин бири болуп институционалдык чөйрөнүн жана инфраструктуранын сапатынын начардагы эсептелет. Жөнгө салуу системасындагы теңдештиктин жоктугу экономиканын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн азайтат жана инвестициялык жагымдуулукту чектейт.

4.1.11. Кыргызстандын жакынкы мезгилге чейин жумуш орундарынын өсүшүнө өбөлгө болуп, кошумча наркты жаратып, өлкөгө чет элдик валютанын келишин камсыз кылып, экономикадагы маанилүү орунду ээлеген реэкспорттук потенциал олуттуу төмөндөдү.

4.1.12. Финансылык сектордун туруктуулугун мигранттардын акча которууларына жана мамлекеттин линиясы боюнча тартылган инвестицияларга, ошондой эле кылдат жүргүзүлгөн фискалдык жана монетардык саясатка байланыштуу сактоого мүмкүндүк болууда. Ушул фондо Кыргызстан үчүн мигранттардын акча которууларынын үзгүлтүксүздүгү жана алардын көлөмү тууралуу маселе актуалдашууда. Ушуга байланыштуу миграция (мигранттардын) процесстери социалдык аспект гана эмес, маанилүү экономикалык аспект болуп калды.

4.1.13. Ошол эле учурда мамлекет өлкөнүн экономикалык өнүгүүсүн камсыз кылуу боюнча активдүү чараларды көрүүдө. Кыргыз Республикасынын Өкмөтү негизги чөйрөлөрдө жеке демилгени өнүктүрүү үчүн ченемдик жана жөнгө салуучулук негизди ырааттуу оптималдаштырууда, өнөр жайын жана айыл чарбаны калыбына келтирүү боюнча аракеттерди көрүүдө. Айыл чарбасындагы, жеңил өнөр жайындагы жана кызмат көрсөтүү секторундагы кыйла демилгелүү чакан жана орто бизнести жеткиликтүү каржылоо менен камсыз кылуу боюнча мамлекеттик программалар аткарылууда.

4.1.14. Кыргызстандын ЕАЭБге кошулуусу жана "BCP+" статусун алуусу ЕАЭБдин 180 миллиондуу рыногуна чыгуу жана ЕС өлкөлөрүнө товарларды жеткирүү мүмкүндүгү бар болгон интеграциялык потенциалды өздөштүрүүдө ата мекендик өндүрүүчүлөргө жаңы келечекти ачат. Кыргыз Республикасынын ЕАЭБге кошулуусу боюнча өткөөл мезгилдин алкагында өнөктөш-өлкөлөр тарабынан 800 млн. АКШ доллары суммасында колдоо көрсөтүлүүдө. Кыргыз Республикасында ата мекендик өндүрүүчүлөрдү модернизациялоого жана колдоого көмөк көрсөтүү максатында Кыргыз-Россия өнүгүү фондунун каражаттарын этабы менен өздөштүрүү жүрүүдө. 2017-жылдын жыйынтыгы боюнча 261,5 млн. АКШ долл. кредиттер жактырылды.

4.1.15. Банктык сектор жакынкы беш жылдын ичинде ЕАЭБдин жалпы рыногун куруунун алкагында финансылык рынокту интеграциялоонун процессине активдүү катышат. Финансылык инфраструктуранын потенциалын күчөтүү жана акча-кредиттик саясатты жүргүзүүнүн колдонуудагы эрежелерин шайкеш келтирүү банктык секторду өнүктүрүүнүн артыкчылыгы болуп калат. Валюталык, банктык жана камсыздандыруу операцияларын жөнгө салууну унификациялоо жигердүү жүргүзүлөт.

4.1.16. Соңку 5 жылда өлкөдөгү жакырчылыктын деңгээлин олуттуу төмөндөтүүгө жетиштик. 2016-жылдын жыйынтыгы боюнча жакырчылыктын деңгээли 25,4% болду, ал 2012-жылдан бери 12,6%га азайды. Ошондой эле өтө жакырчылыктын деңгээли 2012-2016-жылдары 4,4%дан 0,8%га чейин төмөндөдү. Дүйнөлүк банк Кыргызстанды жакыр өлкөлөрдүн катарынан чыгарды жана кирешеси орточо деңгээлде болгон, өнүгүп жаткан мамлекеттердин катарына кошту.

4.1.17. Тышкы миграция деңгээли мурдагыдай эле бойдон калды. Жылдан-жылга мигранттардын кесиптик даярдыгы көтөрүлүүдө. Жылына акча которуулардын көлөмү макроэкономикалык кырдаалга жакшы таасир тийгизип, өсүп жатат.

4.1.18. Жеке капиталдык тартуу үчүн негизги секторлордогу продукциялардын рынокторун реформалоо зарыл. Капиталдык салымдардан олуттуу пайда таба турган жана мындан ары өсүштүн кыймылдаткыч күчү болуучу энергетикалык сектор реформалар токтотулгандыгына байланыштуу стагнация абалында турат. Сектор РӨЕБдин энергетика туруктуулугу индекси боюнча 4 рейтингдин 1,7 рейтингин ээлейт, бул мындай индекс түзүлгөн өлкөлөрдүн арасында абдан төмөнкү көрсөткүч болуп эсептелет. Ушул секторго тиешелүү маселелердин спектрин, тактап айтканда тарифтер саясаты жана башкаруу системасы тууралуу маселелердин бардыгын чечүү боюнча чараларды көрүү талап кылынат. Ушул сыяктуу өзгөртүүлөрдү жеке капиталды тартуу максатында транспорт жана коммуникациялар чөйрөсүндө да жүргүзүү зарыл.

4.1.19. Соңку жылдардагы олуттуу инвестицияларга карабай, экономикалык жана социалдык инфраструктуранын азыркы абалы экономиканын өсүшүндө жана элдин бакубаттыгын көтөрүүдө олуттуу чектөөчү фактор бойдон калууда.

4.1.20. Соода жана транспорттук инфраструктуранын сапаты кыйла төмөн болууда: Дүйнөлүк банктын дүйнөлүк өнүгүү көрсөткүчүнүн шкала боюнча 5 деген шкаланын 2 деген шкаласында бааланса, "Глобалдык атаандаштыкка жөндөмдүүлүк" (ГАЖ) баяндамасынын шкаласы боюнча 7 деген шкаланын 2,85 деген шкаласында бааланды, ага ылайык технологияларды колдонуу үчүн өлкөнүн даярдыгы жана инфраструктуранын абалы өлкөнүн атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн азайткан негизги тоскоолдуктар болуп саналат.

4.1.21. Республиканын көз карандысыздыгынын жылдарында башкарууну борбордон ажыратуунун жана региондорду күчөтүүнүн саясатына карабастан, региондордогу баштапкы шарттардын начардыгы өлкөнүн экономикалык жана саясий борборунда бардык ресурстардын, анын ичинде финансылык жана адамдык ресурстардын топтолушуна алып келди.

4.1.22. Республиканын региондорун өнүктүрүүдөгү түзүлгөн айырмачылыктар аларды өнүктүрүү боюнча бирдиктүү жана комплекстүү мамлекеттик саясаттын жоктугун көрсөттү, жер-жерлерде өнүгүүнүн жана ресурстарды алуунун, элдин социалдык байгерчиликке жетүүсүнүн маселелери натыйжалуу чечилбей жатат.

4.1.23. Турак-жай-коммуналдык чарбанын (ТЖКЧ) системасы шаардык чөйрөдөгү турмуштун сапатын жана социалдык климатын калыптандырат, аймактын социалдык-экономикалык потенциалын жана инвестициялык жагымдуулугун аныктайт. Турмуштук жана турак-жай-коммуналдык кызмат көрсөтүүлөрдү орточо жан башына алуу боюнча Кыргызстан өнүккөн өлкөлөрдөн дээрлик 6-7 эсе артта калган. Элдин турмушунун деңгээлинин төмөндөшү жана баалардын өсүшү элге берилүүчү коммуналдык кызмат көрсөтүүнүн көлөмү менен сапатындагы айырманы кыйла көбөйттү. Системалуу мамиленин жоктугу жана башкаруучулук потенциалдын төмөндүгү азыркы инфраструктурада инвестицияларды натыйжасыз пайдаланууга алып келүүдө.

4.1.24. ТЖКЧ тармагы бир жагынан өнүгүп жаткан рыноктук мамилелерге дуушар болсо, экинчи жагынан элди социалдык коргоо системасынын маанилүү бөлүгү бойдон калууда. Ушуга байланыштуу ТЖКЧ системасын реформалоо аны шаардыктарды тейлөөнүн бир бүтүн системасы жана социалдык-экономикалык реформалоонун жалпы системасынын курамдык элементи катары өнүктүрүү керек деген көз карашта жүрүүгө тийиш.

4.1.25. Жалпысынан мамлекет салыштырмалуу түрдө макроэкономикалык туруктуулукту кармап турууда жана туруктуу өсүштү камсыз кылууда, бирок тышкы белгисиздик жана жаңы чакырыктар, ошондой эле Кыргызстандын экономикасынын, өзгөчө факторлордун алдындагы алсыздыгы жакынкы жылдары (5 жыл) туруктуу экономикалык өнүгүүгө жана жарандардын байгерчилигинин өсүшүнө ишенимдүү түрдө кепилдик берүүгө мүмкүндүк бербейт.

4.1.26. Кыргызстан региондук жана дүйнөлүк рыноктордо улуттук экономиканын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн көтөрүүгө багытталган ар жылдык так пландары бар маанилүү болгон беш жылдык экономикалык программаны иштеп чыгышы керек.

4.2. Көз караш - чөйрө жана тармактар, инфраструктура

4.2.1. Өкмөттүн негизги милдети экономиканы динамикалуу өнүктүрүүнү жана элдин кирешелеринин туруктуу өсүшүн камсыз кылуу жана анын натыйжасында жакырчылык деңгээлин кыскартуу болуп эсептелет.

4.2.2. Тыгыз байланыштын натыйжалуу механизмдерин киргизүү экономиканы өнүктүрүү үчүн маанилүү максаттуу багыт болуп калат. Лицензияларды жана уруксаттарды алуу үчүн зарыл болгон мөөнөттөр кыскартылат жана электр берүүнүн жеткиликтүү болушу камсыз кылынат. Инвесторлорду инспекциялоо үчүн жол-жоболор кыскартылат.

4.2.3. Ушул багытта коррупцияга каршы күрөшүү боюнча күч-аракетти активдештирүү жана сатып алуулар жөнүндө мыйзамдарды талаптагыдай аткарууну камсыз кылуу негизги мааниге ээ. Шарттуу милдеттенмелердин пайда болуусун болтурбоо максатында жылдык пландоону баалоодо Эсептөө палатасынын натыйжалуулугуна мамлекеттик аудит жүргүзүүнүн практикасын киргизүү үчүн стандарттарды имплементациялоо жүрөт. Кызыкчылыктардын кагылышын болтурбоону жана мамлекеттик кызматчылардын ишиндеги этикалык ченемдерди чыңдоону жөнгө салуу ченемдерин институтташтыруу аяктайт.

4.2.4. Экономикадагы түзүмдүк өзгөрүүлөр жетишилди: керектөөчүлүк экономикалык системадан инвестициялык системага өттү. Экспорттук стратегия ЕАЭБдин рынокторуна чыгууга мүмкүндүк берди, ошондой эле ЕАЭБге альтернативдүү рынокторду кеңейтти; өнөр жай жана айыл чарба өндүрүшүндө жогорку кошумча наркы бар долбоорлорго дем берилди. Артыкчылыктуу багыттар катары - жабдууларды өндүрүү жана чакан машина куруу, айыл чарба продукциясын кайра иштетүү жана тамак-аш азыктарын өндүрүү, тигүү тармагы тандалды; чакан орто бизнести жана өз алдынча ишкердикти колдоо жана аларга дем берүү кошумча жумуш орундарын түзүүгө жана жумушсуздукту төмөндөтүүгө мүмкүндүк берди. Адилет рынокко кепилдик берүү жана атаандаштык бар болгон тармактарды жөнгө салуудан баш тартуу; экономиканын негизги инфраструктуралык тармактарында (энергетикада, коммуналдык кызмат көрсөтүүдө, муниципалдык кызмат көрсөтүүдө) тарифтик жана баа саясатын кайра карап чыгуу тикелей чет элдик инвестициялардын агымын олуттуу көбөйтүүгө мүмкүндүк берди.

4.2.5. Кабыл алынган чаралар өндүрүмдүүлүктүн көтөрүлүшүнө жана эмгек рыногунун өнүгүүсүнө алып келди (технологиялар аркылуу өндүрүмдүүлүктү жана продуктивдүүлүктү көтөрүүгө негизделген өнүгүү моделин колдонуу; фискалдык көз караштан жана социалдык кызмат көрсөтүү жагынан алганда натыйжасыз катары колдонулуп жаткан пенсиялык камсыздоо системасынан баш тартуу; бардык секторлордогу эмгек акыны саат боюнча төлөө системасын киргизүү; жумуш күчүнө болгон сурамды жана жумуш күчүн сунуштоонун сапатын жөнгө салууга болгон күч-аракетти жумшоо; кесипкөй көндүмдөрдү алуу жана квалификацияны көтөрүү программасы; кесиптик бирликтерди реформалоо).

4.2.6. Өнүгүү үчүн принциптүү программалар ийгиликтүү ишке ашырылды (капиталды тартуунун рынокторун жана экспорттук рынокторду кеңейтүү; экономикалык артыкчылыктарда индустриализациялоону жана өнөр жай өндүрүшүн системалуу колдоо; техникалык адистиктерге басым коюу менен кесипкөй билим берүүнү күчөтүү; соттук системаны реформалоону кошкондо, менчик институтун жана анын кепилдиктерин чыңдоо; пенсиялык системаны кайра өзгөртүү).

4.2.7. Өнүгүүнүн улуттук долбоорлору Өкмөттүн саясатынын артыкчылыгы болуп эсептелет жана экономикалык өнүгүү милдеттерин оптималдуу чечүүгө жетишүү максатында экономиканы системалуу жана түзүмдүк жактан реформалоону толуктайт. Инвестициялык долбоорлорду ишке ашыруунун натыйжалуулугун баалоо киргизилди, ал коомчулукка жеткиликтүү болуп, алардын

аткарылышы үчүн мамлекеттик органдардын жетекчилеринин жеке жоопкерчилиги аныкталды. Жергиликтүү коомчулуктун, жарандардын жана бизнес коомчулуктун активдүүлүгү жана ээлеген орду аныкталды.

4.2.8. Алдын ала белгилүү болгон, ачык-айкын жана туруктуу эрежелердин негизинде ишке киргизилген мамлекеттик-жеке өнөктөштүк долбоорлору ТЖКЧ системасын кошкондо, турмуштун кыйла маанилүү чөйрөлөрүндө коомдук кызмат көрсөтүүнүн жана инфраструктуранын жакшырышына алып келди. Жалпы мамлекеттик милдеттерди ишке ашыруу үчүн жеке капиталды тартуу мамлекеттик бюджетке жүктөмдү азайтууга мүмкүндүк берди.

4.2.9. Кыргыз Республикасынын бардык региондору жана өзгөчө таяныч шаарлардын тармагы социалдык-экономикалык өнүгүүнүн жогорку темпине ээ жана интеграцияланган улуттук экономиканын бир бөлүгү болуп эсептелет. Ар бир региондун экономикалык-географиялык өзгөчөлүгү бар. Бул өнүгүүнүн региондук пландарын ишке киргизүүнү пландоодо кластерлөө жүргүзүүгө мүмкүндүк берет. Ар бир регион абсолюттук атаандаштыктын позициясынын жалпы көрсөткүчү катары экспорттук потенциалды, демек валютанын келүүсүн күчөтөт. Келечекте экономикалык мүмкүнчүлүктөр адамдык өнүгүүнүн негизги булагы жана коомдук инфраструктуранын мазмуну болуп калат. Анын натыйжасында региондордун өнүгүүсүнүн дисбалансы, эмгек миграциясы кыйла аз таасир тийгизип калат.

4.2.10. Ошол эле учурда мурдагы мигранттардын жапырт төмөн квалификациялуу эмгеги эмгек акы төмөн болгон кризиске алып келди. Кыргыз Республикасынын эмгек мигранттары салттуу болуп калган рыноктордо гана эмес (РФ жана Казахстан), алыскы чет өлкөдө да комплекстүү жана эмгек акысы жогору орундарды ээлей баштады.

4.2.11. Өкмөт экономикалык кызыкчылыктарды коргоонун алкагында экономикалык дипломатиянын деңгээлин көтөрдү жана ЕАЭБдин, ШКУнун алкагында жана башка рыноктордо өлкөнүн жана бизнестин экономикалык кызыкчылыктарын жигердүү коргоп жатат.

4.2.12. Натыйжада өлкөдө иш жүзүндө сапаттуу өзгөрүүлөр болду: ИДПнын иш жүзүндөгү орточо жылдык өсүшү ЕЭКтин методикасына жана сунуштамаларына ылайык аныкталуучу ЕАЭБдин өлкөлөрү боюнча орточо көрсөткүчтөн туруктуу ашууда (5%га чейинки чекте); инфляциянын орточо жылдык деңгээли 5-7% интервалында сакталууда; ал эми бюджеттин дефицити ИДПга карата 5%дан ашкан жок. Кыргыз Республикасынын Doing Business (50 өлкө), World Economic Forum Global Competitiveness Index (70 өлкө), Transparency International (50 өлкө), Бакыттын глобалдык индекси (30 өлкө) сыяктуу эл аралык рейтингдердин системасында Кыргыз Республикасынын көрсөткүчтөрү жакшырылды.

4.3. Жагымдуу чөйрө

4.3.1. Макроэкономикалык туруктуулук жана монетардык саясат

4.3.1.1. 2017-жылдын жыйынтыгы боюнча Кыргыз Республикасында ЕАЭБге мүчө мамлекеттердин арасында эң жогорку экономикалык өсүш болду жана ал 4,6%ды түздү. Өкмөт макроэкономикалык туруктуулукту камсыз кылуу максатында экономикалык өсүштүн тенденцияларын сактайт жана күчөтөт. Экономиканын өсүшүнө көмөк көрсөтүүдө Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын ролу олуттуу көтөрүлөт.

4.3.1.2. Эркин финансы рыногун сактоо жана инвестициялоо инструменттерин кеңейтүү маанилүү. Ата мекендик өндүрүүчүлөрдүн продукциясын экспорттоону колдоого жана элдин ички сурамын туруктуу деңгээлде кармап турууну камсыз кылууга багытталган теңдештирилген валюталык саясат жүргүзүлөт. Өкмөт фискалдык инструменттер (салык жеңилдиктери, экспорттук субсидиялар, кредиттөө ж.б.) аркылуу аталган саясатты илгерилетүүгө өбөлгө түзөт.

4.3.1.3. Инфляция боюнча саясатта негизги принцип колдонулат - бааларды кармап туруу боюнча чаралар экономикалык өсүшкө тоскоол болбошу керек жана ошол эле учурда элдин кызыкчылыгын эске алууга тийиш. Өкмөт орточо жылдык көрсөткүчтөн алганда инфляциянын деңгээли 5-7 пайыздан көп болбошу үчүн чара көрөт.

4.3.1.4. Орто мөөнөттүү келечекте Өкмөт төмөнкү максаттык көрсөткүчтөрдү камсыз кылууга тийиш:

- экономиканын динамикалык өнүгүүсүн (5 пайыз чегинде) жана элдин кирешелерин туруктуу өстүрүүнү камсыз кылуу, анын натыйжасында жакырчылыктын деңгээлин 20%га чейин кыскартуу;

- мамлекеттик финансынын теңдештигин камсыз кылуу жана мамлекеттик бюджеттин дефицитин контролдогон деңгээлде - ИДПга карата 3-5 пайыздан ашырбай сактоо.

4.3.1.5. Мамлекеттик финансыны натыйжалуу башкаруу мүмкүн болушунча чыгымдары аз жана тобокелдиги акылга сыярлык болгон карыздарды алуу аркылуу Өкмөттүн каржыга болгон муктаждыгын камсыз кылууга жана мамлекеттик карыздын туруктуулугун колдоого өбөлгө болот.

4.3.1.6. Өкмөт программалык бюджетти киргизет, экономиканын реалдуу секторун өнүктүрүү, стратегиялык жана операциялык максаттарга жетишүү жана анын натыйжалуулугун көтөрүү үчүн бюджеттин социалдык багытын инвестициялык багытка динамикалуу өткөрүүнү камсыз кылат. Министрликтерди каржылабастан, тармактарды каржылоого жана программалык мамилеге өтүү зарыл.

4.3.1.7. Натыйжалуулук жана эффективдүүлүк талаптарына туура келген мамлекеттик финансыны башкаруунун системасын реформалоо улантылат. Мамлекеттик бюджетти пландоону жана аткарууну жакшыртуу, финансылык отчеттуулуктун жана эсепке алуунун өз убагында болушун камсыз кылуу, ички жана тышкы аудиттин жол-жобосун өркүндөтүү керек.

4.3.1.8. Өкмөт мамлекеттик финансынын теңдештигин камсыз кылат жана бюджеттин чыгымдарынын натыйжалуулугун көтөрүү аркылуу мамлекеттик бюджеттин дефицитин контролдогон деңгээлде сактайт.

4.3.1.9. Мамлекеттик сатып алуулар алкагында мамлекеттик каражаттарды натыйжалуу жана сарамжалдуу пайдаланууну камсыз кылуу зарыл.

4.3.1.10. Жаңы тышкы карыздар экономикалык өсүшкө жана жакырчылыкты кыскартууга көмөк көрсөтө турган кыйла артыкчылыктуу программаларга жана долбоорлорго гана тартылууга тийиш. Инфраструктуралык долбоорлорго тышкы карыздарды тартуу мамлекеттик карыздын туруктуулугун сактоо менен жүргүзүлөт.

4.3.1.11. Мамлекеттик бюджеттин ачык-айкындыгы маанилүү артыкчылык бойдон калат. Кыргыз Республикасынын Бюджеттин ачык-айкындыгынын эл аралык индексине ылайык (кеминде 10 көрсөткүчкө) жакшырылат.

4.3.1.12. "Ачык өкмөт" демилгесинин алкагында бюджеттик маалыматты берүүнүн мөөнөтү, көлөмү, тизмеги жана бюджеттик пландоого, санариптик катышуунун инструменттерин пайдалануу менен баалоого жарандардын катышуусунун мүмкүндүгү кеңейтилет.

4.3.2. Тышкы экономикалык саясат

4.3.2.1. Кыргыз Республикасынын Өкмөтү коп тараптуу жана региондук ЕАЭБ, КМШ, ШКУ, ДСУ региондук интеграциялык бирикмелерде, ошондой эле Жибек жолу Экономикалык алкагынын долбоорун коштоонун алкагында өзүнүн улуттук кызыкчылыктарын жигердүү илгерилетет.

4.3.2.2. Улуттук экономиканын товарларынын жана кызмат көрсөтүүлөрүнүн продукциясын экспорттоо үчүн максаттуу рыноктор болуп ЕАЭБ өлкөлөрү, Кытай, Индия, Жакынкы Чыгыш өлкөлөрү эсептелет. Өкмөттүн күч-аракети экспортту ЕС өлкөлөрүндө күчөтүү жана мындан ары экспорттун рынокторун кеңейтүү үчүн ВСП+ мүмкүнчүлүгүн натыйжалуу пайдаланууга багытталат.

4.3.2.3. Өкмөт эл аралык талаптарга жооп берген сапат инфраструктурасын түзүү боюнча ишти улантат.

4.3.2.4. Өкмөт мамлекеттик чек араларда өткөрүү пункттарын модернизациялоо жана жаңылоо, тышкы экономикалык иштин катышуучулары үчүн алардын товарларын жана кызмат көрсөтүүлөрүн илгерилетүүгө көмөк көрсөтүү максатында бирдиктүү маалыматтык базаны түзүү боюнча ишти аяктайт.

4.3.2.5. Бизнес-пландарды даярдоо боюнча чакан жана орто бизнеске көмөк көрсөтүү жана продукцияны тышкы рынокко илгерилетүү максатында Долбоорлорду даярдоо фонду түзүлөт.

4.3.2.6. КР Өкмөтү Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы менен биргеликте экспортко багытталган ишканаларды жана экспорттук дарамети жогору артыкчылыктуу секторлорду орто мөөнөттүү жана узак мөөнөттүү финансылуу боюнча чаралардын комплексин иштеп чыгат. ЕАЭБ

алкагында артыкчылыктуу багыттар боюнча кыйла келечектүү долбоорлорду колдоо жана экономиканы көнүктүрүү боюнча Россия-Кыргыз өнүктүрүү фондунун иши улантылат.

4.3.2.7. Айыл чарбасы, жеңил өнөр жайы, туризм жана башка сыяктуу экономиканын экспортко багытталган негизги секторлорунда инфраструктуралык долбоорлорду ишке ашыруу үчүн Өкмөт капиталды тартуу рынокторун кеңейтет, үчүн эл аралык финансылык уюмдар менен ишти жигердештирет.

4.3.2.8. Кыргыз Республикасынын соода-экономикалык кызыкчылыктарын илгерилетүү, экспорттук, транзиттик, энергетикалык, өндүрүштүк жана туристтик потенциалды ишке ашыруу үчүн экономикалык дипломатиянын инструменттери активдештирилет. Элчиликтердеги "Соода өкүлүнүн" институттары кайра калыбына келтирилет.

4.3.3. Инвестициялык мамлекеттик саясат

4.3.3.1. Бул беш жылдыктын алкагында инвестициялык саясат мамлекеттик саясаттын жалпы экономикалык бөлүгү болуп саналат, ал өлкөнүн социалдык-экономикалык өнүктүрүүнүн стратегиялык жана тактикалык милдеттерин чечүүнү камсыз кылууга чакырылган.

4.3.3.2. Алдыдагы келечекке инвестициялык саясаттын негизги принциптери төмөнкүдөй аныкталган:

- инвестициялоого жөнөтүлгөн бюджеттик каражаттардын максаттуу чыгымдалышына мамлекеттик жана муниципалдык контролду күчөтүү;
- менчиктен көп түрдүү формаларын өнүктүрүүнүн негизинде инвестициялык процесстерди ырааттуу борбордон ажыратуу;
- чектелүү борбордоштурулган капиталдык салымдарды конкурстук негизде гана жайгаштыруу;
- инвестициялардын улам өсүүчү бөлүгүн натыйжалуу жана тез өзүн-өзү актоочу инвестициялык долбоорлорду жана чакан бизнес объектерин ишке ашырууга артыкчылыктуу пайдалануу, ошондой эле "жашыл" инвестицияларды тартуу жана инновациялык, жогорку технологиялуу инвестицияларды илгерилетүү;
- региондун мамлекеттик жана коммерциялык түзүмдөрүнүн инвестициялык долбоорлорду үлүштүк финансылоо практикасын кеңейтүү.

4.3.3.3. Инвестициялык саясат инвестор үчүн туура келген мыйзамдарды түзүүгө, салымдардын тобокелдигин минималдаштырууга жана мамлекеттик колдоо көрсөтүүнүн артыкчылыктуу секторун аныктоого негизденет.

4.3.3.4. Инвестициялык потенциал баалуу кагаздар рыногун, инновациялык ишканаларды, мамлекеттик заказды өнүктүрүүнүн эсебинен өсөт.

4.3.3.5. Инвестициялар өлкөнүн региондорунун аймагына аймактардын өзгөчөлүгүн жана алардын социалдык-экономикалык абалын эске алуу менен тартылат.

4.3.3.6. Бирдей өнүгүүгө дем берүү үчүн региондор боюнча инвестициялык салымдарды бөлүштүрүү жөнгө салынат. Жакынкы беш жылдыкта ар бир облуска жылына инвестициялануучу каражаттардын көлөмү кеминде 300 млн. АКШ долларына жетиши керек.

4.3.3.7. Өндүрүш көлөмдөрүн көбөйтүү максаттары үчүн мамлекеттик инвестициялык саясатта тикелей жана портфельдик чет өлкөлүк инвестицияларды тартууга артыкчылык берилет.

4.3.3.8. Рыноктун катышуучуларын натыйжалуу эсепке алуу саясатын калыптандыруу аркылуу атаандаштыктын жана инфраструктуралык бакубаттыкка жеткиликтүүлүктүн бирдей шарттары камсыз кылынат.

4.3.3.9. Биринчи кезектеги тартипте инвестициялар токтоп турган өнөр жай ишканаларын реабилитациялоону шарттайт.

4.3.3.10. Өкмөт экономикалык маалыматка жеткиликтүүлүктү камсыз кылат, ошондой эле инвестор үчүн инвестициялык топтом/лот принцибин киргизет, ал өзүнө базалык инфраструктураны камтыйт (жер участкаларын трансформациялоо жана бөлүштүрүү, сууга, электр энергиясына кошуу ж.б.).

4.3.3.11. Кыргызстанды 2022-жылга карата "Бизнести жүргүзүү" (Doing Business) эл аралык рейтингинде элүү мыкты өлкөнүн катарына кириши боюнча чаралар көрүлөт. Тактап айтканда, Өкмөттүн күч-аракети бул рейтингдин төмөнкү: электр тармактарына кошулуу, салык салуу чөйрөсүндө процесстерди жакшыртуу жана келишимдерди аткаруу жана төлөө жөндөмсүздүгүн чечүү сыяктуу компоненттерин жакшыртууга жумшалат.

4.3.3.12. Өкмөт экономиканы фискалдык жана административдик дем берүүнүн жаңы шаймандарын киргизүүнү, салык преференцияларын киргизүү, текшерүү системасын өзгөртүү, ошондой эле артыкчылыктуу багыттар боюнча отчеттуулук формаларын жөнөкөйлөштүрүү аркылуу жаңы инвестициялардын түшүүсүн камсыз кылат.

4.3.3.13. Өкмөт өзүн-өзү камсыз кылгандарды каттоонун жаңы институтун киргизип, жеңилдетилген салык салууну, жеңилдетилген кредиттик ресурстарды берет.

4.3.3.14. МЖӨ долбоорлорун демилгелөөнүн жол-жоболору кайра каралат жана жөнөкөй кылынат. МЖӨ долбоорлорун даярдоонун, кароонун жана бекитүүнүн мөөнөттөрү 2 эсе кыскартылат.

4.3.3.15. Инвестицияларды тартуу жана коргоо боюнча мамлекеттик агенттиктин базасында инвесторлор үчүн "Бирдиктүү терезе" механизми киргизилет.

4.3.3.16. Өкмөт инвестициялык фонддорду (венчурдук, жашыл климаттык фонддорду, эгемен фонддорду жана өнүгүү фонддорун) түзүү механизмин сунуш кылат.

4.3.4. Салык жана бажы саясаты

4.3.4.1. Кыргыз Республикасынын ЕАЭБга кошулуусу, экономикалык кырдаал, ошондой эле колдонуудагы фискалдык саясат негизги векторлорду аныктоону жана салык системасынын жана салыктык администрациялоонун негизги ыкмаларын кайра карап чыгууну талап кылат.

4.3.4.2. Калыс салык салууну жана натыйжалуу салыктык администрациялоону, ошондой эле салыктык администрациялоону биздин өлкөнүн артыкчылыктарын мүмкүн болушунча максималдуу сактоону эске алуу менен адилет салык салууну жана натыйжалуу салыктык тескөөнү, ошондой эле ЕАЭБнын талаптарына ылайык жакындыгын жана шайкеш келишин камсыз кылган 2040-жылга фискалдык саясаттын жаңы концепциясы кабыл алынат.

4.3.4.3. Салыктардын жонго салуучу функциясын натыйжалуу пайдалануу жолу менен структуралык жылыштарды, салык салуу үчүн киреше базасынын өсүшүн берген экономиканын артыкчылыктуу багыттарын өнүктүрүү зарыл. Өкмөт жаңы өндүрүштөрдү жана жаңы кызмат көрсөтүүлөрдү түзгөн ишканаларды финансылык колдоо көрсөтүүгө мүмкүнчүлүк берүүчү программаларды киргизүүнүн эсебинен экспортко багытталган потенциалды күчөтүү боюнча механизмдерди колдонууну камсыз кылат.

4.3.4.4. Электрондук патентти, электрондук эсеп-фактураны, салык төлөөчүнүн виртуалдык кампасын киргизүү аркылуу соода жол-жоболорун электрондук фискализациялоо боюнча реформалар жүргүзүлөт.

4.3.4.5. Өкмөт КНС боюнча электрондук эсеп-фактураны жана КНСи чегерүүдө эсепке алуунун өз ара жоопкерчилигинин системасын киргизет, ошондой эле ЕАЭБге мүчө мамлекет болуп эсептелбеген мамлекеттердин аймагынан товарларды импорт кылган ишкерлер үчүн белгилүү бир тоскоолдуктарды жоюу максатында товарларды экспорттогондо КНСи төлөөнүн азыркы практикасын жана КНСи андан аркы эсепке алууну жана ордун толтурууну (кайтатууну) өзгөртөт. ЕАЭБге мүчө мамлекеттердин ортосундагы соода операциялары боюнча салыктык укуктук мамилелердин ченемдери шайкеш имплементацияланат.

4.3.4.6. Маалыматтарды салык кызматынын органдарына онлайн режиминде берүү функциясы менен ККМны колдонуу салыктарды администрациялоонун негизги шайманы болуп калат. Электрондук онлайн эсепке алуу системасы менен ККМны бардык жерде колдонууга этап-этабы менен өтүүнүн кабыл алынган программасы ишмердиктин бардык түрлөрүн жана кызмат көрсөтүүчү, жумуштарды аткаруучу, накталай эсептешүү менен товарларды сатуучу ишкерликтин субъекттерин ККМ менен толук камтууну камсыз кылат.

4.3.4.7. Өкмөт жаңы технологияларга (штрих код, Q-коддоо, RFID-технологиялар, NFC белги ж.б.) негизденген акциздөөгө жаткан продукциялар боюнча акциз салыгын чогултууну салыктык

администрациялоонун заманбап ыкмаларын киргизет. Товарларды көзөмөлдөөнүн жана аралыктан туруп салыктык контролдоонун Улуттук маалыматтык системасы түзүлөт.

4.3.4.8. Коррупциялык көрүнүштөрдү кыскартуу максатында КНСтин ордун толтуруунун автоматтык системасы киргизилет жана пландуу салыктык текшерүүлөр боюнча айрым функциялар кесипкөй ассоциацияларга аутсорсингге берилет.

4.3.4.9. Өкмөт ири, орто жана чакан бизнестин ортосунда салык жүгүн теңдөөгө багытталган чараларды көрөт. 2030-жылдын 1-январынан тартып чакан жана орто бизнестен мамлекеттик кирешенин үлүшү бюджеттин салык кирешесинин 50%ынан кем эмес болушу керек. Чакан жана орто бизнеске салык салуунун жаңы системасы "1 ишкер - 1 эсепке алуу, 1 салык, 1 бюджет, 1 фискалдык орган жана 1 текшерүү" принцибине негиздениши керек, бул чакан жана орто бизнестин экономиканын айрым сегменттерин көмүскөдөн легалдуу мейкиндикке этап-этабы менен чыгаруу боюнча кадамдарды жасоого мүмкүндүк берет.

4.3.4.10. Акчалай эмес төлөмдөргө өтүү үчүн салык чараларынын жана стимулдарынын комплекси каралат.

4.3.4.11. Кирешеге салык салуу системасы чакан жана орто бизнестин субъекттеринин ишмердигин өнүктүрүүгө жана кеңейтүүгө, баланстык кирешени жогорулатууга жана өндүрүшкө реинвестициялоого дем бериши керек. Кирешенин реинвестициялануучу бөлүгү кирешеден салык төлөөдөн бошотулушу керек.

4.3.4.12. Адилет салык салууну, салыктан качуу мүмкүнчүлүктөрүн четтетүү жана салык системасынын киреше потенциалын жогорулатуу максатында салыктык преференциялардын жана жеңилдиктердин колдонуудагы системасын этап-этабы менен оптималдаштырууну жүргүзөт, негизсиз жеңилдиктерге жана бошотууларга тыюу киргизет.

4.3.4.13. Белгиленген атайын салыктык режимдерди талдоонун негизинде салык системасынан натыйжасыз режимдерди алып салуу керек.

4.3.4.14. Кирешелерди жалпы декларациялоо жана Кыргыз Республикасынын салык мыйзамдарын сактабоонун жогорку тобокелдигиндеги салык төгүүчүлөрдүн тобун аныктоо максатында чыгымдарды декларациялоого этап-этабы менен өтүү 2020-жылдын 1-январынан тартып экинчи өнөктүктү 2017-2018-жылдары кирешелерди легалдаштыруу боюнча биринчи өнөктүктүн тажрыйбасын эске алуу менен өткөрүүнү талап кылат.

4.3.4.15. "Таза коом" программасынын алкагында Өкмөт Мамлекеттик каттоо кызматынын, Мамлекеттик салык кызматынын, Мамлекеттик бажы кызматынын, Социалдык фондунун, Казыналыктын, Финансы министрлигинин, Улуттук статистика комитетинин, Ички иштер министрлигинин маалыматтары менен алмашуу боюнча бириктирилген Маалыматтык Дата-Борборду ага Салык кызматынын корголгон дистанциялык жетүү мүмкүнчүлүгү менен этап-этабы менен түзүлөт.

4.3.4.16. Фискалдык изилдөөлөр жагында илимий базаны калыбына келтирүү зарыл жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн заказы боюнча фискалдык саясат жагында колдонмо изилдөөлөрдү жүргүзүүгө туруктуу негизде адистешкен илимий мекемени/институтту түзүү боюнча мүмкүнчүлүктү изилдөө керек.

4.3.4.17. Фискалдык система төлөөчүлөрдүн ак ниеттүүлүгүнө жана демилгелүүлүгүнө багытталышы керек жана өлкөдө бизнестин өнүктүрүү үчүн атайын системаны - салыкты төлөөнүн пайдалуу жана артыкчылыктуу системасын колдонушу керек. "Ак ниет салык төлөөчү" программасына катышкан салык төлөөчүлөргө карата салыктык текшерүүлөрдөн бошотуу зарыл. Тактап айтканда мамлекет үчүн натыйжалуу жана салык төлөөчү үчүн адилеттүү салык салуу системасын түзүү керек.

4.4. Чакан жана орто ишкердикти өнүктүрүү

4.4.1. Дүйнөнүн көптөгөн өнүккөн өлкөлөрүндө чакан жана орто ишкердиктин субъектери жалпы экономиканы өнүктүрүүдө маанилүү орунду ээлейт, себеби ЧОБ рыноктун абдан мобилдүү субъекттеринин бири болуп эсептелет, ал өнүгүүнүн шарттарынын өзгөрүүлөрүнө тез чара көрө алат.

4.4.2. Чакан жана орто бизнестин негизги проблемалары болуп ишкерлердин даярдыгынын жетишсиздиги, мамлекеттин реалдуу узак мөөнөттүү финансылык колдоо көрсөтүүсүнүн жоктугу, ашыкча жөнгө салуу жана мамлекеттик органдардын кийлигишүүсү, маалыматтык жактан начар камсыз болушу, эрежелердин көп өзгөрүүсү эсептелет.

4.4.3. ЧОБду системалуу өнүктүрүүнү камсыз кылуу максатында Өкмөт Кыргыз Республикасында чакан жана орто ишкердикти өнүктүрүү боюнча комплекстүү мамлекеттик программаны иштеп чыгат жана ишке ашырат. Өзгөчө көңүл региондордогу жана алыскы калктуу конуштардагы чакан жана орто ишканаларды өнүктүрүүгө жана колдоого бурулат.

4.4.4. Өкмөт ишкердикти колдоо боюнча бирдиктүү аянтчаны жана иштиктүү механизмдерди түзүүгө тийиш. Тактап айтканда, өнүгүү боюнча эл аралык өнөктөштөр менен макулдашып ЧОБду колдоо боюнча мыкты эл аралык тажрыйбаны колдонуу үчүн өлкөнүн бардык региондорунда "бирдиктүү терезе" принциби боюнча Бизнести тейлөө борборлорун (БТБ) ачуу зарыл. Ишкердикти финансылык жана финансылык эмес жактан колдоонун чөйрөсүндө бирдиктүү координациялык саясатты камсыз кылуу зарыл.

4.4.5. Бизнести тейлөө борборлору ишкерлерге өнөктөштөрдү издөөгө, жаңы инновациялык технологияларды жана инвестицияларды табууга көмөк көрсөтөт. Бул борборлордун базасында чакан жана орто ишкердик менен иштеген түзүмдөр жана уюмдар жөнүндө маалыматтар берилет, чакан жана орто ишкердиктин долбоорлорун консалтингдик коштоо көрсөтүлөт, ЧОБдун өкүлдөрүнүн квалификациясын көтөрүү боюнча окутуучу иш-чаралар жүргүзүлөт. Сапатты башкаруу көндүмдөрүн түзүү үчүн ISO стандарттарын киргизүү маселелери боюнча окутуучу жана консультация берүүчү программалар ишке ашырылат. Өкмөт стандарттарды (ХААСП, ISO, IFS жана башка) киргизүү жана стандарттар жөнүндө бизнестин кабардар болушун күчөтүү боюнча чараларды көрөт.

4.4.6. Мындан тышкары, Өкмөт жана региондук бийлик жайларды жеңилдетилген шарттарда берүүнү кошкондо, чакан жана орто ишкердиктин инфраструктура объекттерин колдоону камсыз кылууга тийиш.

4.4.7. Бийлик менен ишкердиктин өз ара байланышынын натыйжасын көтөрүү максатында бюрократиялык тоскоолдуктарды жоюу жаатында мамлекеттин көмөктөшүүсү менен бизнестин кызматташтыгы боюнча иштер күчөтүлөт. ЧОИ үчүн маалыматтык-билим берүүчүлүк бирдиктүү веб-портал түзүлөт.

4.4.8. Жер участкактору, ошондой эле коммуналдык тармактарга кошулуу тууралуу жеке сектордун кайрылууларын аткаруу боюнча системалуу иштер жүргүзүлөт.

4.4.9. Өкмөт чакан жана орто ишкердикти финансылык колдоонун механизмдерин өркүндөтүү боюнча ишти улантат. Бул иштин алкагында чакан жана орто ишкердиктин субъекттерин узак мөөнөттүү кредиттөөнү өнүктүрүү, ЧОБго банктардын кредит берүүсүнүн жаңы түрлөрүн өнүктүрүү үчүн шарттар түзүлөт. Өзгөчө көңүл ЧОБдордун ар кандай мамлекеттик программалар боюнча бөлүнгөн жеңилдетилген каражаттарды алуусуна бурулат.

4.4.10. Өкмөт региондук кепилдик берүү фонддорунун азыркы системасын пайдалануу менен "Кепилдик берүү фондунун" ишин активдештирет, мында фонд 2020-жылга чейин 3 млрд. сомго капиталдаштырылат. Фонд венчурдук бизнести өнүктүрүүгө өбөлгө түзөт, консолидацияланган кредит берүүгө катышат, кредитти күрөө менен камсыз кылууга колдоо көрсөтөт.

4.4.11. Финансылык сабаттуулук боюнча кеңири масштабдагы билим берүүчүлүк жана маалыматтык системалар финансылык сабаттуулукту жана элдин финансылык жүрүш-турушунун маданиятын көтөрүү аркылуу чакан жана орто бизнестин өсүшүн камсыз кылат.

4.4.12. Ишкердик демилгенин өсүшүнө түрткү берүү үчүн Өкмөт жакынкы беш жылдыкта либералдык фискалдык саясатты жүргүзөт.

4.4.13. Өкмөт жагымдуу жөнгө салуу чөйрөсүн түзүү жана административдик тоскоолдуктарды азайтуу боюнча реформаларды улантат.

4.4.14. Ишкерлердин активдүүлүгү эркин экономикалык зоналардагы резиденттердин санын көбөйтүү жолу менен кубатталат.

4.4.15. 2022-жылга ЧОБдун өлкөнүн экономикасындагы үлүшү кеминде 50% болушу керек.

4.5. Мамлекеттик активдерди башкаруу жана мамлекеттик-жеке өнөктөштүк

4.5.1. Мамлекеттик активдерди системалуу жана натыйжалуу башкарууну киргизүү максатында Өкмөт бардык мамлекеттик активдерди кеңири масштабда инвентаризациялоону аяктайт, мамлекеттик мүлктү ижарага берүүдө баанын түзүлүшүнүн ачык-айкын жол-жоболорун жана жаңы механизмдерин түзөт, ошондой эле мамлекеттик мүлктү оперативдик башкарууга жана чарба жүргүзүүгө берүү маселеси боюнча ченемдик базаны күчөтөт.

4.5.2. Мамлекеттик мүлктүн бирдиктүү мамлекеттик реестрин кыска мөөнөттө түзүү мамлекеттик мүлктү башкаруу боюнча мамлекеттик органдын натыйжалуулугун жогорулатууга, кыймылдуу жана кыймылсыз мүлккө менчик укуктарын каттаган мамлекеттик жана жеке түзүмдөрдүн өз ара аракеттенүүсүнө өбөлгө болот.

4.5.3. Өкмөт иштин натыйжалуулугун көтөрүү жана мамлекеттик менчиктин кирешесин көбөйтүү максатында мамлекеттик корпорациялардагы стратегиялык башкаруу жана кадрдык саясат чөйрөсүнө мамилени өзгөртөт.

4.5.4. Мамлекеттик ишканаларда башкаруу моделин өзгөртүү жолу менен мамлекеттик ишканаларда мамлекеттик каражаттардын пайдаланылышынын натыйжалуулугун көтөрөт.

4.5.5. Мамлекеттик мүлктү башкаруу боюнча органдын иши анын натыйжалуулугун жогорулатуу жана ачыктык көз карашынан алганда кайра каралат. Мамлекеттик мүлктү башкаруу боюнча органдын процесстерине жана жол-жоболоруна ачыктык принцибин киргизүү зарыл. Кандай болбосун адам кайсы-бир акционердик коомдун капиталында мамлекеттин үлүшү жөнүндө маалыматты алууга же мамлекет тарабынан кайсы-бир башка кыймылдуу мүлк же кыймылсыз мүлк же жер участогу пайдаланып жаткандыгы жөнүндө маалымат алууга мүмкүнчүлүгү болушу керек.

4.5.6. Мындан тышкары мамлекеттик-жеке өнөктөштүк алкагында мамлекеттик активдерди натыйжалуу колдонуу зарыл. Мамлекеттик-жеке өнөктөштүк биргелешкен инвестициялык долбоорлорду ишке ашыруу үчүн мамлекеттик жана жеке ресурстарды консолидациялоо аркылуу экономикалык өсүштү камсыз кылуунун маанилүү механизмдеринин бири болуп саналат.

4.5.7. Мамлекеттик-жеке өнөктөштүктү колдонууда негизги бөгөт мыйзамдардын азыркы талаптарга ылайык эместиги, мамлекеттик-жеке өнөктөштүк долбоорлорун даярдоонун төмөн сапаты, мамлекеттик бийликтин жана бизнестин мамлекеттик-жеке өнөктөштүк долбоорлорун практикада ишке ашырууда даярдыгынын жетишсиз деңгээли жана калктын начар маалымдарлыгы болуп саналат.

4.5.8. Үч тарап: мамлекет, бизнес жана керектөөчү ортосунда баланс табуу керек. Мамлекет мамлекеттик-жеке өнөктөштүк аркылуу бюджеттин чектелүү ресурстарында социалдык милдеттерди чечет, ишкерлер өзүнүн бизнесин кеңейтет, ал эми керектөөчү тийиштүү акы төлөө менен коомдук кызмат көрсөтүүлөрдү алууга даяр болушу керек, мында акысыз альтернатива болушу керек.

4.5.9. Өкмөт мамлекеттик-жеке өнөктөштүктү өнүктүрүү боюнча бирдиктүү саясатты калыптандырууну жана аны натыйжалуу ишке ашыруунун камсыз кылууга тийиш. Бул үчүн мамлекеттик-жеке өнөктөштүктү өнүктүрүү боюнча бирдиктүү институционалдык органды түзүүнү кароо зарыл, ал мамлекеттин бүткүл функцияларын экономиканын бардык секторлоруна топтойт. Мындан тышкары өнүктүрүү боюнча эл аралык өнөктөштөрдүн финансылык каражаттарды тартуу менен мамлекеттик-жеке өнөктөштүктү өнүктүрүү фондун түзүү зарыл, анын каражаттары биринчи кезекте долбоорлордун техникалык-экономикалык негиздемелерин иштеп чыгуу үчүн багытталышы керек. 2012-жылы "Кыргыз Республикасында мамлекеттик-жеке өнөктөштүк жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамы кабыл алынган, ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдар аныкталган, мамлекеттик-жеке өнөктөштүк долбоорлорун даярдоону финансылоо фонду түзүлгөн, Мыйзамга өзгөртүүлөр киргизилген. Бирок, азыркыга чейин МЖӨ долбоорлорунун бири да ишке киргизиле элек.

4.5.10. МЖӨнү өнүктүрүү боюнча дүйнөлүк тажрыйба менен таанышуу үчүн, тактап айтканда адистешкен институттар жана ассоциациялар менен кооперациялоо аркылуу мамлекеттик органдардын өкүлдөрү үчүн, ошондой эле бизнесмендер үчүн чет өлкөдө окуунун жана

стажировкадан өтүүнүн практикасын түзүү, ошондой эле жергиликтүү окутуучулук кадрлар жана окутуу-методологиялык программалар менен камсыз кылуу зарыл.

4.5.11. МЖӨ процесстеринин катышуучулары МЖӨнүн долбоорлорун өнүктүрүү боюнча кызыкдар тараптардын ортосундагы диалогду куруу керек.

4.5.12. Мамлекеттик-жеке өнөктөштүктү иш жүзүндө колдонууга киргизүү аутсорсингди колдонуу менен чакан долбоорлордон башталууга тийиш. МЖӨ долбоорлорун даярдоодо жана ишке ашырууда мамлекет өзүнүн укуктарынын жана милдеттеринин бир бөлүгүн юридикалык жактарга өткөрүп берүүсүнө уруксат берилүүгө тийиш.

4.5.13. МЖӨнүн сынамык долбоору катары чакан ГЭСтерди куруу, Бишкек жана Ош шаарларындагы айрым муниципалдык кызмат көрсөтүүлөрдүн аутсорсинги маселелерин, саламаттык сактоо, билим берүү, социалдык жардам чөйрөсүндөгү долбоорлорду кароо керек.

4.6. Финансы системасы

4.6.1. Банктык система

4.6.1.1. Азыркы финансылык система экономиканын секторлорунун ичинде ресурстарды топтоо жана сарамжалдуу кайра бөлүштүрүү талаптарына жетиштүү түрдө ылайык келбейт. Башкы милдет - максималдуу либералдаштыруу принциптерине негизделген банктык системаны мындан ары чыңдоо болуп эсептелет. Өлкөнүн ички финансылык ресурстарды натыйжалуу мобилизациялоого жана элдин, ишкерлердин кредитке жана сапаттуу банктык кызмат көрсөтүүлөргө болгон муктаждыгын канааттандырууга жөндөмдүү болгон финансы-кредиттик мекемелердин туруктуу жана ишенимдүү системасын түзүү зарыл.

4.6.1.2. Банктык катышуу төмөн болгон жана финансы ресурстары жетишпеген, ошондой эле алардын наркы жогору болгон шарттарда банк секторундагы саясатты кайра карап чыгуу зарыл. Реалдуу экономиканы кредиттөөгө банктардын катышуусун кеңейтүү үчүн алардын ишинин шарттары кайра каралып чыгууга тийиш. Улуттук банктын акча-кредиттик саясаты баанын туруктуулугун, элдин жумуш менен камсыз болушун жана экономиканын өсүшүн камсыз кылуу максаттарына жетишүү үчүн Өкмөт менен макулдашылууга тийиш. Узак мөөнөттүү кредит берүүнү жана банк системасынын өтүмдүүлүгүн колдоо үчүн банк секторундагы узак мөөнөттүү жана оперативдүү өтүмдүүлүктү колдоонун механизмдерин түзүү зарыл. Банк саясаты өлкөнүн экономикасына улуттук валютада кредит берүүгө дем бериши керек.

4.6.1.3. Элдин аманаттарын тартуу жана башкаруу боюнча финансы механизмдерин иштеп чыгуу зарыл. Бул аманаттардын кыйла аз бөлүгү гана банк системасында депозиттик салым түрүндө колдонулат. Депозиттердин кыйла көп бөлүгү "талап кылуу" статусуна ээ, демек бул каражаттарды банктар башка долбоорлорго узак мөөнөткө реинвестициялоо үчүн колдонбойт. Ушуга байланыштуу Өкмөт жана Улуттук банк банктардын толук капиталдашуусу жана элдин банк системасына болгон ишенимин жогорулатуу, финансы-кредиттик мекемелердин тармагын кеңейтүү боюнча чараларды көрүүгө тийиш. Улуттук банк банктык эмес чөйрө менен бирдикте эл үчүн каражаттардын кыйла көп жеткиликтүүлүгүн камсыз кылуу максатында ыйгарым укуктарды кеңейтиши керек. Займдык каражаттарга коюмдардын деңгээлин төмөндөтүү боюнча ишти жүргүзүү зарыл.

4.6.1.4. Экономиканын стратегиялык секторлорун реабилитациялоо үчүн эгемен фонддорду/бакубаттык фонддорун түзүү боюнча иштер башталат. Негизги финансылык саясат иштин рыноктук принциптерине багытталат. Өлкөнүн монополисттеринин иши бюджеттик саясаттан тышкаркы инвестициялык фонддор тарабынан колдоого алынат.

4.6.2. Камсыздандыруу иши

4.6.2.1. Өкмөттүн камсыздандыруу рыногундагы саясаты улантылат. Рыноктогу жаңы жааттарды пайда кылуу үчүн милдеттүү жана ыктыярдуу камсыздандырууну мыйзамдык деңгээлде өнүктүрүү жана дифференциялоо пландалууда.

4.6.2.2. Турак-жайды жана автомобилди милдеттүү камсыздандыруунун программалык багыттары боюнча иштер аягына чыгарылат. Камсыздандырууну табигый өзгөчө кырдаалдардан коопсуздукту камсыз кылуу менен өз ара айкалыштыруу каралат.

4.6.2.3. Камсыздандыруу рыногун бюджеттик колдоо боюнча иш улантылат.

4.6.2.4. Рыноктогу бирдей атаандаштыкты камсыз кылуу үчүн Өкмөт жөнгө салуунун жаңы инструменттерин киргизет.

4.6.3. Баалуу кагаздар рыногу

4.6.3.1. Фондулук рынокту активдештирүү жана инвестицияларды топтоонун натыйжалуу механизмдин түзүү зарыл, алар элдин кошумча киреше булагына айланышы керек.

4.6.3.2. Өкмөт ипотекалык программаны кеңейтүү үчүн ипотекалык облигацияларды чыгарууну жана аларды макроэкономикалык тобокелдиктерди тиешелүү түрдө эске алуу менен фондулук рынокто сатууну демилге кылат.

4.6.3.3. Өкмөттүн мамлекеттик баалуу кагаздар боюнча саясаты (Мамфинкөзөмөл) элди фондулук рыноктогу операцияларга көп тартуу максатында кайра каралып чыгууга тийиш. Иштиктүү жана экономикалык жактан туура түзүлгөн мамлекеттик жана жеке пенсиялык системалар маанилүү элемент болуп саналат. Өкмөт келечекте МКВ жана МКОну биржада (КРУБда эмес) жайгаштырат, демек бардык каалоочулардын, анын ичинде элдин тооруктарга эркин катышуусун камсыз кылат. Мамлекеттин контролдук пакети бар бир катар акционердик коомдор IPO чыгат. Листинг инструменти жөнөкөй кылынат.

5. 3-бөлүм. Экономиканын стратегиялык тармактарын өнүктүрүү

5.1. Агроөнөр жай сектору

5.1.1. ЕАЭБдин рыногунан келип чыгуучу жаңы мүмкүндүктөрдүн шартында географиялык жана климаттык шарттарды колдонуп, өлкөнүн агроөнөр жай комплекси бирликтин рыногунда жеке өзүнүн ордун ээлейт. Чакан товар өндүрүшүнөн өтүү, кайра иштетүүчү орто жана ири комплекстерди куруу, логистиканы өнүктүрүү жана товардык рыноктордогу ортомчулардын ролун кыскартуу агроөнөр жай комплексин өнүктүрүү боюнча чаралардын маанилүү багыттары болуп калат.

5.1.2. Жогорку кошумча наркты түзгөн жана эмгекти талап кылган айыл чарба продукциясын өндүрүүнү жана кайра иштетүүнү мамлекеттик колдоо Өкмөттүн саясатынын артыкчылыктуу багыты болот. Өнүгүүнүн максаттуу багыттары болуп өндүрүштүн көлөмүн көбөйтүү жана анын натыйжалуулугун өстүрүү, айыл чарба продукциясынын сапатын көтөрүү, өлкөнүн азык түлүк коопсуздугун камсыз кылуу, кайра иштетүүчү өнөр жайдын потенциалын өстүрүү эсептелет.

5.1.3. Өкмөт, бийликтин региондук жана жергиликтүү органдары бизнес коомчулук менен бирдикте айыл чарбанын өндүрүлүүчү продукциясынын чектелген номенклатурасы боюнча региондордун адистешүүсүн аныктайт. Региондордун адистешүүсү ири фермердик чарбалардын калыптанышы үчүн шарттарды түзөт. Фермердик чарбаларды ирилештирүү жана ата мекендик фермерлерди көтөрүү максатында КБФ жерлери активдүү колдонулат, өлкөнүн ичиндеги, ошондой эле анын тышындагы керектөөчүлөрү көп болгон мекемелер үчүн айыл чарба продукцияларын кепилдик берилген мамлекеттик сатып алууларынын системасы киргизилет. Келечектеги түшүм үчүн фьючерстик бүтүмдөрдү түзүү жана кредит берүү механизмдери киргизилет.

5.1.4. Өкмөт айыл чарбасынын ири соода-логистикалык борборлорун өнүктүрүү боюнча программаларды ишке ашырат. Эл аралык деңгээлдеги борборлор: өлкөнүн түштүгүндө ("Түштүк") жана түндүгүндө ("Түндүк") жайгашат. Ошондой эле конкреттүү продукттары бар 7 региондук логистикалык борборлор ишке киргизилет.

5.1.5. Даярдоочу жаңы кампа комплекстерин ырааттуу куруу көлөм жана сапаттын стандарттары боюнча коюлган талаптарды эске алуу менен тышкы рынокко чыгарган айыл чарбасынын продукциясын борбордоштуруп сатып алууну камсыз кылат. Айыл чарбасынын продукциясынын экспортко толугу менен чыгарууну камсыз кылуу үчүн тиешелүү инфраструктура курулат, ага лабораториялар, логистикалык борборлор, мал союу цехтери, кайра иштетүү ишканалары жана транспорттук компаниялар кирет.

5.1.6. Өкмөт айыл чарба өндүрүүчүлөрүн жеткиликтүү финансылык ресурстар менен камсыз кылуу боюнча мамлекеттик саясатты улантат. Айыл чарбасына кредит берүүнүн калыптанып

калган инструменттери менен катар эле Өкмөт айыл чарбасынын продукцияларын жана кайра иштетүү продукцияларын экспорттоо боюнча кошумча финансы инструменттерин киргизет.

5.1.7. Ошондой эле мамлекеттик чаралар сапаттуу үрөн материалдары менен камсыз кылуу маселелерин чечүүгө багытталат. Асыл тукум жана үрөнчүлүк чарбаларга, ошондой эле органикалык жер семирткичтерди өндүрүүчүлөргө колдоо көрсөтүлөт.

5.1.8. Өкмөт ирригациялык жана дренаждык системаларды пайдаланууну жакшыртуу боюнча ишти улантат. Өзгөчө көңүл чек ара райондоруна бурулат. Суу ресурстарын натыйжалуу пайдалануу технологиялары киргизилет. Бул үчүн суу сактагычтардын, күндүзгү жана айлык жөнгө салуу бассейндеринин мүмкүндүгү кыйла активдүү колдонулат.

5.1.9. Өкмөт кооперативдерди каттоону, ишин жүргүзүүнү жана салык салууну жөнгө салган ченемдик базаны жакшыртуу, экинчи кооперативдерди түзүүнү жана кооперативдик кредит берүүнү колдоо багыттары боюнча кооперативдерди өнүктүрүүгө колдоо көрсөтөт.

5.1.10. Экспорттун көлөмүн көбөйтүүгө багытталган салттуу болуп калган айыл чарбасын өнүктүрүү менен катар эле ата мекендик агрардык сектор экологиялык жактан таза жана органикалык продукцияны өндүрүүнүн натыйжалуу системасын түзүшү керек.

5.1.11. Алма, алча, жер-жемиштердин айрым түрлөрү, ошондой эле кургатылган жемиштер, төө буурчак, жаңгак жана күрүч сыяктуу товарлар менен өлкөнүн рыноктогу өзгөчө ордун камсыз кылган тармактар өсүмдүк өстүрүүнүн артыкчылыктуу багыттары болуп калууга тийиш.

5.1.12. Мал чарбасы да жогорку кошумча наркы бар продукцияны - балды, этти, жүндү жана сүт азыктарын өндүрүүгө багытталышы керек. Өзгөчө көңүл балык чарбасын жана өз ара байланышкан тоют өндүрүшүн өнүктүрүүгө бурулат.

5.1.13. Түшүмдүүлүк же өндүрүштүн көлөмү ийгиликтин башкы критерийи болбостон, продукттардын экологиялык жактан тазалыгынын жогорку стандарттарга туура келиши критерий болуп калат. Кайталангыс ата мекендик продукциянын соңку керектөөчүсүн табуу боюнча алдын ала чоң иштер жүргүзүлөт.

5.1.14. Кыргыз Республикасынын Өкмөтү "кыргыз эти", "кыргыз сүтү", "кыргыз алмасы" жана башка ушул сыяктуу экологиялык жактан таза жана органикалык продукциялардын бренддерин калыптандыруу максатын ишке ашырат. Өстүрүлгөн жашылчалардын жана мөмө-жемиштердин, ошондой эле улуттук суусундуктардын, мөмө-жемиш ширелеринин, минералдык суулардын жана дары чөптөрдүн экологиялык жактан тазалыгы жана сапаты ата мекендик айыл чарба продукциясынын бренди болуп калышы керек. Ошондуктан экспортко дайындалган ата мекендик экологиялык жактан таза продукттарды сертификациялоо боюнча лабораториялардын кызмат көрсөтүүлөрүнүн спектрин кеңейтүү, ошондой эле мындай фермердик чарбалардын бизнес-процесстерине эл аралык стандарттарды киргизүү зарыл.

5.1.15. Айыл чарбасын технологиялык жактан камсыз кылуу маселесин чечүү үчүн МЖО механизмдерин колдонуп агротехникалык тейлөөнүн жана айыл чарба техникасын колдоонун региондук борборлорун түзүү зарыл. Өкмөт айыл чарба техникасынын лизингин өнүктүрүүгө кыйла кеңири колдоо көрсөтөт. Ушул максатта мамлекеттик банктар өздөрүнүн лизингдик операцияларын кеңейтет. Ошондой эле агрохимиялык жана зооветеринардык тейлөөнүн адистешкен пункттары түзүлөт.

5.1.16. Өкмөт мал чарбасынын, өсүмдүк өстүрүүнүн жана жеңил өнөр жайынын айрым тармактарынын ортосундагы тармактар аралык өз ара аракеттенүүнү калыбына келтирүү үчүн шарттарды камсыз кылат.

5.2. Туризм жана кызмат көрсөтүүлөрдүн индустриясы

5.2.1. Туризм чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясатты күчөтүү жана натыйжалуулугун жогорулатуу максатында ыйгарым укуктуу органдын иши күчөтүлөт жана мыйзам базасын өркүндөтүү боюнча иш улантылат.

5.2.2. Өкмөт алыскы жана жакынкы чет өлкөлөрдүн туристтери үчүн өлкөнүн ачыктыгын жана жеткиликтүүлүгүн камсыз кылуу боюнча ишти улантат. "Таза Коом" долбоорун киргизүүнүн жана келген жана кеткен туристтерди онлайн эсепке алуунун натыйжасында тармакты өнүктүрүү жана максаттары үчүн маалыматтарды топтоо жана мониторинг системасы жакшыртылат. Эл аралык

туристтер үчүн өлкөгө кирүүдө жана чыгууда бюрократиялык жол-жоболор максималдуу кыскартылат жана оптималдаштырылат.

5.2.3. Өкмөт өлкөнү туристтик дестинация катары жарнамалоого жана илгерилетүүгө өзүнүн күч-аракеттерин жумшайт. Кыргыз Республикасынын дүйнө жүзүнө таанылуусу максатында дүйнөлүк туристтик индустрияны өнүктүрүүнүн заманбап тенденцияларына дал келүүчү өлкөнүн брэнди жакшыртылат.

5.2.4. Өкмөт укук коргоо органдарынын потенциалын жогорулатуу жана туристтер менен иштөө жолу менен туристтердин коопсуздугун камсыздоо боюнча системалуу ишти жүргүзөт. Өкмөт жергиликтүү калк арасында өлкөнүн социалдык-экономикалык өнүгүүсүн камсыз кылууда туризмдин жана туристтердин ролунун жогорку маанилүүлүгү тууралуу активдүү маалыматтык ишти жүргүзөт.

5.2.5. Өкмөт тарабынан бир нече геопарктар - ЮНЕСКО эгидасы менен түзүлгөн жана иштеген өзгөчө рекреациялык-туристтик зоналар түзүлөт.

5.2.6. Өкмөт бардык кызыкдар тараптар менен биргеликте атаандаштыкка жөндөмдүү туристтик тармак түзүү жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн туризм чөйрөсүн 2020-жылга чейин өнүктүрүүнүн программасын ишке ашыруу боюнча ишти улантат. Өлкөнүн региондорунун аймактарын өнүктүрүүгө жана жергиликтүү тургундарды туристтик тармакка тартууга өзгөчө көңүл бурулат. Өкмөт ишкерлик коомчулук менен, анын ичинде туристтик тармакты өнүктүрүүгө жаңы стратегиялык ыкмаларды табуу боюнча иштерди уюштурат.

5.2.7. Өкмөт туристтик сектордун бардык катышуучулары үчүн бирдей эрежелерди камсыздайт, туристтик инфраструктураны курууда экологиялык жана курулуш ченемдеринин сакталышын көзөмөлдөйт, туристтик кызмат көрсөтүүлөрдүн сапатынын минималдуу стандарттарын аныктайт. Ошондой эле туристтик кластерлерди өнүктүрүүгө, туристтик агымдардын жаңы багыттарын жана диверсификацияларды ачууга шарт түзүү жана жогорку сапаттагы туристтик продукттарды түзүүдө жана кызмат көрсөтүүлөрдүн сапатын жогорулатууга жеке секторго көмөк көрсөтүү керек. Маанилүү артыкчылык болуп туристтик рыноктун катышуучуларын кеңейтүү жана туруктуулугуна көмөк көрсөтүү, ошондой эле тармакты өнүктүрүү боюнча сунуштарды жана демилгелерди колдоо эсептелет.

5.2.8. Өкмөт бизнес коомчулук жана башка кызыкдар тараптар менен биргеликте өлкөнүн жана туризм чөйрөсүндөгү эл аралык рейтингдерде өлкөлүк позициядагы көрсөткүчүн жакшыртуунун үстүндө иштейт. Өлкөнүн туристтик потенциалын кеңейтүүгө олуттуу салымды камсыз кылган Дүйнөлүк көчмөндөр оюндары долбоорун ишке ашыруу улантылат. Ошондой эле ар кандай эл аралык жана дүйнөлүк демилгелер (Ак илбирсти популяциясын сактоо боюнча бүткүл дүйнөлүк форум, "Алтай цивилизациясы" Эл аралык форуму ж.б.), "Улуу Жибек жолу" глобалдуу интеграциялык долбоордун алкагында ишке ашырылуучу долбоорлорду кошкондо жигердүү колдоого алынат.

5.2.9. Өкмөт туриндустриянын катышуучулары менен бирдикте туристтик тармак үчүн башкаруу звеносунун кадрларын жана тейлөөчү персоналды даярдоо системасына өзгөчө көңүл бурат.

5.2.10. Региондук жана жергиликтүү бийлик органдары региондордо туризмди өнүктүрүүгө жигердүү тартылат. Региондорду өнүктүрүү программаларынын алкагында ар бир облустагы жергиликтүү өзгөчөлүктөрдү жана жергиликтүү туристтик потенциалды эске алган туристтик чөйрөнү өнүктүрүү боюнча пландар иштелип чыгат.

5.2.11. Туристтик сектордун улуттук атаандаштыкка жөндөмдүүлүгү туристтик тармактын бизнес-коомчулугун мобилизациялоо жана уюштуруучулук жана институционалдык потенциалынын өсүшүнө көмөк көрсөтүү менен камсыз кылынат. Туристтик рыноктун катышуучулары туристтик кызмат көрсөтүүлөрдүн спектрин кеңейтүүлөрү, алардын сапатын жогорку эл аралык стандарттарга чыгаруулары жана аларды жеткиликтүү кылуулары керек, ал эми Өкмөт ийкемдүү жана натыйжалуу саясат, жөнгө салуу жана жеке сектор менен мамлекеттин биргелешкен демилгелери аркылуу көмөк көрсөтөт.

5.2.12. Туристтик тармакты өнүктүрүүнүн милдеттүү шарты болуп экосистемалардын туруктуулугу жана жаратылышка негативдүү таасир этүүнү минималдаштыруу, ошондой эле

тарыхый-маданий маданиятты сактоо эсептелет. Өкмөт туристтик объекттердин, маршруттардын талаптагыдай санитардык жана экологиялык абалынын камсыз кылынышына, эстеликтердин жана башка тарыхый-маданий объекттердин сакталышына контроль жүргүзөт.

5.2.13. Финансылык колдоонун кошумча механизмдери иштелип чыгат. Туристтик кызмат көрсөтүүлөрдү экспорттоону колдоо боюнча Өкмөттүн финансылык программаларынын алкагында жеткиликтүү жана жеңил кредиттер, анын ичинде региондук туристтик кластерлерди колдоо үчүн кредиттер бөлүп берилет.

5.3. Жеңил өнөр жайы

5.3.1. Толук баалуу ЦДСке жана инновациялык ыкмаларга негизделген тигүү кластерлерин өнүктүрүү зарыл. Кластерлерде байланыштуу тармактар интеграцияланууга тийиш жана өзүнө сырьену жабдуудан тартып даяр продукцияны акыркы пайдалануучуга чейинки бардык этаптарды камтууга тийиш. Продукциянын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн күчөтүү үчүн өлкөдө эң башкысы тигүү индустриясынын кошумча наркынын бирдиктүү чынжырчасынын баштапкы жана маанилүү бөлүгүн түзгөн пахта менен жүндү ата мекендик өндүрүүнү калыбына келтирүү зарыл.

5.3.2. Эл аралык стандарттарга туура келүүчү бир нече алдыңкы ири компанияларды жана технополистерди түзүү зарыл, алар өлкөнүн ар кайсы региондорунда жайгашат. Майда жана орто ишканалар кооперациялардын жана ири оюнчулар менен кызматташуунун натыйжасында же технополистердин ишинин алкагында өнүгө алат.

5.3.3. Жеңил өнөр жайындагы ишканалардын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатуу үчүн Өкмөт тарабынан ЕАЭБ жана ЕС тарабынан кабыл алынган өндүрүш стандарттарын, ошондой эле ата мекендик продукциянын сапатын талаптагыдай сертификациялоону камсыздоо боюнча ата мекендик ишканаларга көмөк көрсөтүлөт.

5.3.4. Өкмөт дүйнөлүк рынокто кыргыз текстиль продукциясынын улуттук брендин түзүүгө багыт алган ата мекендик компанияларды колдоону улантат. Бизнес коомчулук менен биргелешкен аракеттери аркылуу КМШ өлкөлөрүндө буга чейин таанылган "Кыргызстанда" жасалган аттуу брендди илгерилетүүнүн үстүндө иш улантылат.

5.3.5. Финансылык колдоонун кошумча механизмдери иштелип чыгат. Экспорттук-болжолдоочу ишканаларды колдоо боюнча Өкмөттүн финансылык программаларынын алкагында материалдык-техникалык базаны жана жеңил өнөр жайдын катышуучуларынын жабдууларын жаңылоо үчүн жеткиликтүү жана жеңилдетилген кредиттер бөлүнөт.

5.3.6. Өкмөт тарабынан бардык кызыкдар тараптар менен биргеликте жеңил өнөр жайында квалификациялуу кызматкерлерди даярдоо, ошондой эле жеңил өнөр жай ишканаларынын орто жана жогорку звеносунун квалификациясын жогорулатуу боюнча комплекстүү иштер улантылат.

5.3.7. Ата мекендик продукцияларды дүйнөлүк рыноктордо мындан ары илгерилетүү максатында ошондой эле дизайнерлердин жана модельерлердин улуттук мектебин түзүүнүн программасын иштеп чыгуу жана бекитүү зарыл, мунун алкагында ата мекендик адистер дизайн жана моданын дүйнөлүк мектептеринде даярдоодон өтө алышат.

5.4. Курулуш

5.4.1. Курулуш комплекси негизги фонддук жана система түзүүчү тармак болуп эсептелет. Мамлекеттик экономикалык саясат ар бир жаран өзүнүн жашоо шарттарын жакшырта алгандай курулуш секторун, негизги фонддорду жаңылоону ырааттуу колдойт. Мамлекеттин аракеттери төмөнкүлөргө багытталат:

- аз камсыз болгон жарандарды социалдык турак жай менен камсыздоо;
- мамлекет милдеттүү болгон жарандардын категорияларына (мисалы, аскер кызматчыларынын үй-бүлөлөрүнө) субсидиялар жана сертификаттар түрүндө жарым-жартылай колдоо көрсөтүү;
- өз каражаттарынын жана карызга алган каражаттарынын эсебинен иштеген жарандарга турак үйлөрдү, анын ичинде аз кабаттуу турак үйлөрдү сатып алуу үчүн шарттарды түзүү.

5.4.2. Өнөр жайды түзүмдүк кайра курууну жүзөгө ашыруу максаттары үчүн эң алгач бийликтин аткаруу органы жер участкторун тоскоолдуктарсыз бөлүп берүүгө жана коммуникациялардын керектүү тармактарын жүргүзүүгө шарт түзөт.

5.4.3. Курулуп жаткан объекттердин багытына жараша ведомстволор аралык мобилдүү топтор үчүн иш пландар иштелип чыгат. Учурдагы мамлекеттик саясат төмөнкү багыттарды артыкчылыктуу деп тааныйт:

- өнөр жай курулушу (заводдор, фабрикалар);
- транспорттук курулуш (жолдор, көпүрөлөр, туннелдер);
- турак жай-жарандык курулуш (турак үйлөр, коомдук имараттар, коммерциялык кыймылсыз мүлк);
- гидротехникалык курулуш (плотиналар, дамбалар, каналдар, жээкти бекемдөөчү курулмалар жана түзүлүштөр, суу сактагычтар);
- гидромелиоративдик курулуш (сугаруу, кургатуу системалары).

5.4.4. Курулуш иштеринде мультипликативдик эффектке жетүү максатында жергиликтүү компаниялардын жергиликтүү курулуш материалдарын жана сырьену кеңири колдонууларын кубаттоо маанилүү.

5.4.5. Имараттарды жана курулмаларды курууда энергетикалык жактан натыйжалуу курулуштун принциптери киргизилет.

5.4.6. Курулуш секторун өнүктүрүү жана аталган секторго инвестицияларды тартуу максатында Өкмөт шаар куруу чөйрөсүндө ашыкча бюрократияны жок кылууга, эл аралык курулуш ченемдерин жана эрежелерин колдонуу мүмкүндүгүн камсыз кылууга тийиш.

5.5. Өнөр жай

5.5.1. Кыргызстандын өнөр жайын өнүктүрүүнүн негизги милдеттери болуп өнөр жай өндүрүшүн экспортко багытталган түзүмүн диверсификациялоо жана иштеп жаткан тармактардын кубаттуулугун модернизациялоо жана кеңейтүү, туруктуу жумуш орундарын түзүү жана инвестицияларга стимул берүү эсептелет. Артыкчылыктуу тармактарда колдоо чаралары ЕАЭБдин бардык интеграциялык мүмкүнчүлүктөрүн, анын ичинде Евразия өнөр жай кооперациясын жана Евразия өнөр жай кооперациясынын жана субконтракция тармагынын алкагында жалпы өндүрүштүк чынжырчага тартууну эске алууга тийиш. Өнөр жайды өнүктүрүүнү колдоо боюнча саясаттын кошумча аспектиси болуп жаңы өндүрүштөрдү киргизүү үчүн ири эл аралык өнөр жай компаниялары менен кызматташууну кеңейтүү эсептелүүгө тийиш.

5.5.2. Кыска убакытта Экономиканы индустриалдаштыруу программасын иштеп чыгуу зарыл, ал жогорку потенциалга ээ бардык тармактарды бирдиктүү, бири бирин толуктоочу өндүрүш түзүмүнө региондук адистештирүүнү эске алуу менен бириктирүүчү комплекстүү негизге таянууга тийиш.

5.5.3 Кайра иштетүүчү өнөр жайда өндүрүштү өстүрүү мүмкүнчүлүктөрү менен учурдагы тармактар - курулуш материалдарын өндүрүү (таш иштетүүчү, айнек, жана башка сырьену кайра иштетүүчү өндүрүш), металлургиялык өндүрүш (металл буюмдар), жыгач иштетүү (жыгач буюмдар), тери өндүрүшү (териден жасалган буюмдар жана бут кийим), нефтхимиялык тармак (нефтини кайра иштетүү) колдоого алынат.

5.5.4. Өкмөт тарабынан төмөнкү чаралар аркылуу тармактарды өнүктүрүүгө колдоо көрсөтүлөт: 1) келечектүү рыноктук бош ордун изилдөөдө, чоң экспорттук жана кооперативдик потенциалга ээ өндүрүүчүлөргө экспорттук жабдууларды илгерилетүү жана инвестицияларды тартууга көмөк көрсөтүү; 2) тышкы соода чөйрөсүндө учурдагы укуктардын жана милдеттенмелердин алкагында, экономиканын башка тармактарынын муктаждыктары үчүн импортту алмаштыруучуларды жана жергиликтүү жабдуучуларга артыкчылык берүүнү кубаттоо; 3) ири өндүрүүчүлөр үчүн тармакты ЕАЭБдин талаптары менен шайкеш келтирүүнү техникалык-консультациялык колдоону тартуу жана технологиялык жактан татаалдыгы жогору болгон продукцияларды чыгаруу үчүн жергиликтүү өндүрүүчүлөрдүн техникалык билимдеринин базасын бекемдөө.

5.5.5. Ошондой эле өнөр жай өндүрүшүнүн түзүмүн толуктоочу жана бекемдөөчү жаңы тармактарды киргизүү үчүн зарыл ресурстар, анын ичинде машина куруу өндүрүшү (транспорт каражаттарын өндүрүү) металлургиялык өндүрүш (феррозеритүүчү жана калай-вольфрам заводдору, сурьма өндүрүшүн жаңылоо), химиялык тармак (металлургиялык кремнийди өндүрүү), фармацевтикалык өндүрүш (органикалык дары каражаттарын өндүрүү) мобилизацияланат.

5.6. Энергетика

5.6.1. Энергетикада Өкмөт өлкөнү электр энергиясы менен камсыз кылуу жана экспорттук потенциалды өнүктүрүү, жарандардын ишенимдүү жана заманбап энергиялык тейлөөнү алуусун камсыз кылуу жана энергиялык жактан натыйжалуу жана төмөн-көмүрөктүү өндүрүштүн, энергияны керектөөнүн базасында экспорттук потенциалды өнүктүрүү максатын коет.

5.6.2. Иштеп жаткан генерациялык объекттерди реконструкциялоодо жана модернизациялоодо кубаттуулугун пландуу жогорулатуу 2027-жылга 702,68 МВт түзөт. Бишкек шаарынын ЖЭБин модернизациялоо, Ат-Башы, Үч-Коргон, Күрпсай, Таш-Көмүр жана Шамалды-Сай ГЭСтерин реконструкциялоо аяктайт жана Токтогул ГЭСине толук реабилитациялоо жүргүзүлөт. Ошондой эле жаңы кубаттуулуктар - Камбар-Ата, Жогорку-Нарын каскаддары пайдаланууга киргизилет жана Суусамыр-Көкөмерен жана Алабуга каскаддарынын курулушу башталат. Минимум катары 14 чакан ГЭС долбоорлору ишке киргизилет.

5.6.3. Негизги подстанцияларды тез арада модернизациялоо, жаңы подстанцияларды жана электр берүүлөрүн куруу зарыл. Региондор аралык "CASA-1000" долбоору 2018-жылдан тартып 500 кВ, "Датка" подстанциясынан "Сугд-500" (Тажикстан) чейин 477 км узундуктагы электр берүү линияларынын объекттерин куруу этабына практикалык өтүүнү камсыз кылат. 2019-жылга Баткен облусундагы айрым участоктордун толук көз карандысыздыгы камсыз болот.

5.6.4. Өкмөт көмүр чыккан жерлерди комплекстүү өздөштүрүү жана ата мекендик көмүрдү пайдалануунун үлүшүн жогорулатуунун үстүндө иштөөнү улантат. Аталган жааттагы жаңы долбоорлорду пландоодо алардын экологиялык таасирин милдеттүү түрдө эске алуу зарыл.

5.6.5. Муну менен катар энергетикалык өзүн өзү камсыздоону бекемдөө максатында Өкмөт энергиянын альтернативдик жана кайра жаралуучу булактарын өнүктүрүүнү, аларды элдин колдонушун, ошондой эле энергияны үнөмдөөчү жана энергоэффективдүү технологияларды кубаттайт. Бул ошондой өндүрүштүк максаттар үчүн кошумча ресурстарды бошотууга мүмкүндүк берет.

5.6.7. Энергия компанияларын туруктуу өнүктүрүү жана элдин ишенимин көтөрүү үчүн сектордун ишинин ачык-айкындыгын жана натыйжалуулугун камсыз кылуу зарыл.

5.6.8. Тармактын узак мөөнөттүү өсүүсүнүн туруктуу базасын куруу үчүн тарифтик саясатты кайра кароо кажет, мында бир эле учурда элдин социалдык жактан аялуу катмарларын даректүү колдоонун чаралары иштелип чыгышы керек.

5.6.9. "Таза Коом" долбоорунун алкагында тармактын натыйжалуулугун жакшыртуу жана ачык-айкындыгын кеңейтүү жана техникалык жана техникалык эмес энергиялык жоготууларды төмөндөтүү үчүн жаңы технологиялар мүмкүндүгү ("Акылдуу энерготармагы") колдонулат.

5.7. Транспорттук-жол сектору

5.7.1. Өкмөт өлкөнүн транспорттук потенциалын өнүктүрүүгө умтулат, мында автомобилдик ички жолдордун тармагын жана эл аралык транспорттук коридорлорду курууга жана кеңейтүүгө чаралар көрүлөт.

5.7.2. Транспорттук коммуникациялардын жаатында артыкчылык Түндүк-Түштүк альтернативдик автомобиль жолун курууга берилет, Бишкек-Ош, Түп-Кеген, Бишкек-Нарын-Торугарт, Кочкор-Арал, Ош-Баткен-Исфана-Кожонт автомобиль жолдорун реконструкциялоо жүктөрдүн жана жүргүнчүлөрдүн өтмө эл аралык транзитин камсыз кылат. Балыкчы-Каракол эл аралык трассасын жана Түп-Кеген автомобилдик жолун куруу улантылат. Региондорду өнүктүрүү концепциясы менен координацияланып, таяныч шаарлардагы жол инфраструктурасынын сапаты жакшырышы керек, коомдук транспорттун системасы кайра өзгөрүп, адамдын турмушун жеңилдетүүгө тийиш. Темир жол тармагындагы стратегиялык максат болуп бирдиктүү темир жол

тармагын түзүү эсептелет. Кыргызстандын аймагында улуттар аралык темир жол участогун курууга байланышкан долбоорду илгерилетүү өзгөчө контролго алынууга тийиш.

5.7.4 "Манас", "Ош", "Тамчы" аэропортторун модернизациялоо жана жаңылоо аяктайт. Эл аралык жана ички авиакаттамдардын, анын ичинде майда авиация саны дароо олуттуу өсөт жана эл аралык транзиттин ролу

5.7.5. Өкмөт беш тепкичтүү "аба эркиндигин" киргизет, кыргыз авиакомпанияларын "кара тизмеден" чыгарууну камсыз кылат.

5.8. Тоо-кен казуу

5.8.1. Жер казынасын пайдалануу чөйрөсүндөгү негизги максат болуп тоо-кен казуу өнөр жайынын макроэкономикалык натыйжалуулугун, эмгек өндүрүмдүүлүгүн жогорулатуу жана курчап турган чөйрөгө таасирин төмөндөтүү эсептелет.

5.8.2. Жергиликтүү бюджетке жана мамлекеттик бюджетке чегерүүлөрдү өлчөп жогорулатуу, жумуш орундарын көбөйтүү жана экономиканын башка тармактарына таасир этүү аркылуу тоо-кен казуу долбоорлорунда жергиликтүү мазмунду жана калган наркын жогорулатуу керек. Маанилүү милдеттердин бири болуп өлкөнүн аймагында мисалы ЕАЭБдин милдеттенмелеринин алкагында жол берилген экспорттук алымдарды киргизүү аркылуу кайра иштетүүчү кубаттуулукту өнүктүрүүгө дем берүү эсептелет.

5.8.3. Укуктук статус берүү, туристтик тармак менен байланышты бекемдөө жана эмгекти коргоо жана экологиялык коопсуздук стандарттары менен жагдайды жакшыртуу аркылуу чакан тоо ишкердикти колдоого кошумча көңүл бөлүнөт.

5.8.4. ЧУА инвентаризациялоо жана алардын натыйжалуулугун баалоо, Тоо кодексин иштеп чыгуу, катуу пайдалуу кендерди казуу ресурстарын эсепке алуунун эл аралык стандарттарын киргизүү, ISO стандарттарынын улуттук эквиваленттерин иштеп чыгуу чаралары аркылуу укуктук жөнгө салууну шайкеш келтирүү жана натыйжалуулугун жогорулатуу багытында ишти тереңдетүү талап кылынат.

5.8.5. Кен байлыктарын казууда бизнести колдоо жана дем берүү максатында Өкмөт мамлекеттин ашыкча контролдук функцияларын төмөндөтүүгө, рейдерлик басып алууларды жок кылууга, геологиялык фонддорго кеңири жана эркин жетүүнү камсыз кылууга өзгөчө көңүл бурат.

6. 4-бөлүм. Адамдык жагынан өлчөө - өнүгүүнүн негиздери

6.1. Адамды өнүктүрүү

6.1.1. Кийинки беш жылдык мезгилдин алкагында Кыргызстан өлкөнү жана мамлекетти өнүктүрүүнүн бардык максаттары үчүн негиздери катары адамды өнүктүрүүнүн шексиз приоритетин тастыктоого жана бекемдөөгө тийиш. Адам жана Кыргыз Республикасынын жараны өнүгүүнү пландоонун, ишке ашыруунун жана шарттарын баалоонун так борборунда болууга тийиш. Бул инсанды жана адамдык капиталды өнүктүрүү ийгиликтүү өнүгүүнүн акыркы жыйынтыгы жана индикатору болууга тийиш дегенди билдирет. Мындай приоритеттерди коюуда экономикалык өнүгүүнүн жана бакубаттыктын өсүүсүнүн, мамлекеттик башкарууну жакшыртуунун милдеттери барынан мурда кыргызстандыктардын кызыкчылыктарынан жана муктаждыктарынан келип чыгат.

6.1.2. Демек, Өкмөттүн жетектөөчү принциптери болуп республиканын ар бир жараны татыктуу, атаандаштык билим алуусуна, ден соолугуна сапаттуу кам көрүүсүнө жана зарыл социалдык колдоого ээ болгудай зарыл шарттарды түзүү жана өркүндөтүү болот. Маанилүү шарт болуп инсандын маданий жана чыгармачыл потенциалын жүзөгө ашырууга мүмкүндүк берген адамдын жана коомдун баалуулук пайдубалын камсыздоо эсептелет. Адамдын продуктивдүү, мыкты жашоо турмушу үчүн мындай чөйрө ошондой эле жалпы коопсуздук жана адилеттик жана өнүккөн коомдук инфраструктура үчүн укуктун үстөмдүгү камсыз кылынат. Адамдык өнүгүүнүн бул шарттары ажырагыс, өз ара аныктоочу байланышта турганда Өкмөт муктаждыктарды тең салмактуу эсепке алуу жана бар ресурстарды бөлүштүрүү үчүн бардык күч аракеттерди жумшайт.

6.1.3. Мунун бардыгы Кыргызстандык адамдык капиталынын сапатын өнүгүүнүн маанилүү ресурсу жана талаптары катары жакшыртууга жана кийинки муун үчүн узак мөөнөттүү

туруктуулуктун кепилдиктерин бекемдөөгө жана коомубуздун кайталангыс баалуулуктарын кайра өндүрүүгө жана сактоого мүмкүндүк берет.

6.2. Билим берүү - бардыгы үчүн дивиденддер

6.2.1. Жетишилген прогресске карабастан Кыргыз Республикасында билим берүү системасы азырынча жеткиликтүү болгон кыргызстандыктардын олуттуу бөлүгүн кесиптик жана инсандык өзүн-өзү өнүктүрүү жана глобалдуу жана региондук эмгек рыногуна атаандаштыкта катышуу үчүн зарыл болгон көндүмдөр жана билимдер менен толук камсыз кыла албайт. Жарандардын сапаттуу билимге жетүүлөрү жана байланышкан мүмкүнчүлүктөрдү ишке ашыруулары үй-бүлөнүн кирешесинин деңгээлинен жана түзүмүнөн, жашаган жеринен, керек болсо орус жана англис тилди билүү деңгээлинен көз каранды болуп калууда. Ошол эле убакта мамлекет коомдун жашоодогу маанилүү билимдерин жана баалуулуктарын калыптандыруу жана кийинки муунга өткөрүп берүүнүн процессин түзүү үчүн билим берүү институтунан талаптагыдай колдоо албайт.

6.2.2. Мектепке чейинки даярдоо программасын жогорку деңгээлде камтууга карабастан жаш курактагы балдардын көпчүлүк бөлүгү мектепке чейинки билим берүүнүн толук баалуу системасынан жарандык пайдубал калыптанып жаткан жашоосунун маанилүү мезгилинде чыгып калуулары уланууда. Конституцияда кепилденген акысыз билим алуунун деңгээли окутуунун салттуу усулдарынан окуучулардын компетенцияларына жана критикалык ой жүгүртүүлөрүнө көбүрөөк маани берген чыкмаларга жана стандарттарга өтө элек. Кесиптик билим берүү өзгөрүп турган рыноктун жана өнүгүүнүн приоритеттеринен алыс бойдон калууда. Жогорку билим берүү жалпысынан өлкөдөн тышкары таанылбайт, бүтүрүүчүлөр үчүн туюлуучу артыкчылыктарды камсыз кылбайт жана социалдык-экономикалык өсүштүн, коомдун инновацияларынын жана авангардынын катализатору болбойт. Иштеген муун жана улгайган муун билим берүү системасы тарабынан түзүлгөн өзүн-өзү өркүндөтүү жана чыгармачыл өнүгүү, квалификациясын жогорулатуу жана кайра даярдоо мүмкүнчүлүктөрүнө ээ болбойт.

6.2.3. Билим берүү инфраструктурасынын, ошондой эле байланышкан билим берүү кызмат көрсөтүүлөрүнүн сапаты негизинен өтө төмөнкү деңгээлде калууда, бул окуучулардын коопсуздугу жана саламаттыгы үчүн реалдуу коркунуч түзөт. Тартылуунун кыйла көп энергиясына ээ болгон негизги кызыкдар тараптардын - ата-энелердин, жергиликтүү коомчулуктун, жеке сектордун жана окуучулардын потенциалы билим берүүнү реформалоо процессине катышпайт.

6.2.4. Билим берүү секторунда жайбаракат кайра түзүүлөрдүн түпкү себептери көптөгөн мүнөзгө ээ - бир жагынан бул мамлекеттик башкаруунун, рыноктук жана экономикалык шарттардын, саламаттык сактоо жана социалдык коргоонун көрсөткүчтөрүнүн башка системалуу алдын ала аныктоочу факторлору. Экинчи жагынан бул өсүп жаткан муктаждыктар менен салыштырылбаган каржылоонун төмөнкү деңгээли (бирок өлкө дүйнө жүзүндө билим берүүгө бюджеттик чыгымдарды сарптоо ИВПга карата салыштырмалуу рекорддук болуп эсептелет), педагогикалык кадрларды даярдоонун төмөнкү деңгээли, тез эскирүүчү инфраструктура жана бар ресурстарды сарамжалсыз пайдалануу.

6.2.5. Максат - билим берүү системасы коомдун, мамлекеттин жана рыноктун суроо-талаптарына ылайык өлкөнүн жаңы муунун продуктивдүү жана компетенттүү даярдай баштайт.

6.2.6. Билим берүү мекемелеринде мамлекеттин кызыкчылыгында баалуу, практикалык жана теория менен толтурулган мазмуну жаңыланган жана өлкөлүк деңгээлдин учурдагы артыкчылыктарына жана келечектеги багыттарына ылайык жана окуучулар, ата-энелер жана жалпысынан коом үчүн жагымдуу түрдө дайыма жакшырууда.

6.2.7. Балдардын көпчүлүгү толук баалуу мектепке чейинки билим менен камтылган жана турмуштагы ийгилик үчүн эртелеп зарыл импульс алат. Жогорку класстагы окуучулардын жана калктын кыйла аяр топторунун арасында мектептик жана кесиптик билим менен камтуу жакшырды. Кепилденген билим берүү системасы "жеткиликтүүлүк жок болсо бир бала да - бул өтө көп" принцибин жетекчиликке алат жана билимдин сапаты же тажрыйбасы турмушта чектөөчү бөгөт болуп калбашы үчүн ар бир бүтүрүүчү үчүн мүмкүнчүлүктөрдүн бардыгын жасап жатат. Билим берүү процессинин сапаты жана жыйынтыктары боюнча борбордун, ири шаарлардын, айылдардын жана алыскы чет жакалардагы айылдардын ортосундагы айырмачылыктар жоюлат.

6.2.8. Биякта же чет өлкөлөрдө эмгек рыногуна чыккан КРнын билим берүү мекемелеринин бүтүрүүчүлөрү жогорку технологиялуу дүйнөнүн реалийлерин жана талаптарын чагылдырган көндүмдөргө ээ жана бул талаптарды өздөрү кудуреттүү. Мамлекеттин толук көмөгүндө жеке сектор билим берүү системасынын бардык деңгээлдеринде жетектөөчү ролду ойнойт жана билим берүү рыногунун кирешелүү сегменттери үчүн сапаттын да, ошондой эле жеткиликтүүлүктүн да (стипендиялык программалар аркылуу) флагманы болуп калууда.

6.2.9. Өзгөрүп жаткан кырдаалды жана тышкы шарттарды эске алуу менен 2022-жылга чейинки биринчи кезектеги чаралар жолун жолдоочулукту камсыз кылууга жана жаңы саясатты иштеп чыгууга негизделген. Биринчи кезекте 2020-жылга чейин билим берүү системасын реформалоонун учурдагы артыкчылыктарын андан ары ишке ашыруу жана жаңы стратегияны иштеп чыгуу зарыл. Билим берүү багытында 2018-2022-жылдарга программанын күч-аракеттеринин позитивдүү өзгөчөлүктөрү билим берүүдө "санариптик дивидендди" толук өздөштүрүү, "Таза коом" программасынын максаттары менен координациялоо; дөөлөттүк багыттар боюнча жалпы улуттук маңызды жаңылоо, кеңейтүү жана киргизүү үчүн билим берүүнүн жана илим чөйрөсүнүн бардык деңгээлдерин мобилизациялоо; мектепке чейинки жана мектептеги билим берүү тутумун өнүктүрүүгө жергиликтүү жамааттардын жана жеке сектордун ролун, салымын жана катышуусун кеңейтүү болуп калууга тийиш. Бул пункттар ошондой эле билим берүүнү өнүктүрүүнүн жаңы стратегиясына киргизилүүгө тийиш.

6.2.10. Ваучердик системаны киргизүү менен өзүнчө алынган элементтер үчүн финансылоонун принциптерин жана механизмдерин кайра кароо.

6.2.11. Талап кылынган багыттарда (мисалы, медицина, илимий техникалык дисциплиналарда) андан аркы региондук адистешүү принциби боюнча, эл аралык таанылууга милдеттүү чыгуу менен ЖОЖдордун чектелген топторун өнүктүрүү үчүн мамлекеттин ресурстарын консолидациялоо. Кыргызстанда региондук жана дүйнөлүк маанидеги билим берүү борборун өнүктүрүү үчүн шарттарды түзүү зарыл.

6.2.12. Мектептеги билим берүүдө - билим берүүнүн стандарттарынын жаңы муунуна толук өтүү, окуучуларды жашоо-тиричиликтин көндүмдөрү менен камсыз кылуучу курамды кеңейтүү (финансылык, укуктук, технологиялык жана маалыматтык сабаттуулук, мамлекеттик жана муниципалдык кызмат көрсөтүүлөрдү пайдалана билүү).

6.2.13. Сектордун натыйжалуулугун баалоо өркүндөтүлөт, анын ичинде мектепте билим берүүнүн PISA эл аралык рейтингине катышуу (кеминде 15 позицияга жакшыртуу) аркылуу өркүндөтүлөт.

6.2.14. Кесиптик билим берүүдө жергиликтүү, эл аралык рынок жана иш берүүчүлөр менен байланышты чыңдоого багытталган чараларды тездетип ишке ашыруу, муктаждыктарды тереңдетип иликтөө жана милдеттүү стажировка болжолдонууда.

6.2.15. Билим берүү чөйрөсүн мамлекеттик жөнгө салууда жеке секторду өнүктүрүү үчүн ченемдик бөгөттөрдү, ошондой эле мамлекеттик жана жеке мекемелердин ортосундагы лицензиялоодогу орун салган дисбалансты баалоо жана жоюу зарыл.

6.2.16. Илим чөйрөсүндө колдонмо изилдөөлөргө кайра багыт алуу, илим-изилдөө ишинин салымын жакшыртып өлчөө, чыгымдардын натыйжалуулугун баалоо жана эл аралык деңгээлде таанылган методикаларды пайдалануу менен жетишкендиктерди ырастоо талап кылынат.

6.3. Саламаттык сактоо Кыргызстандын өлкөлүк артыкчылыгынын негизи катары

6.3.1. Кыргызстан ден соолукту коргоого мамлекеттик бюджеттин кыйла үлүшүн бөлөт жана калктын саламаттыгынын негизги көрсөткүчтөрүнө көңүл буруу менен медициналык кызмат көрсөтүүлөрдүн сапатын, жеткиликтүүлүгүн максатка багыттуу жакшыртууда. 2012-жылдан тартып саламаттык сактоону реформалоонун "Ден соолук" улуттук комплекстүү программасы ишке ашырылууда, ал айрым багыттарда жардам көрсөтүүнүн көрсөткүчтөрүн жакшыртууга жана жүрөк-кан тамыр ооруларынан өлүмгө учуроону, эненин, наристенин жана баланын өлүмгө учурашын, ошондой эле ВИЧ жана кургак учук менен ооруп калууну төмөндөтүүгө түрткү болууда.

6.3.2. 2014-жылдан тартып 2020-жылга чейин Кыргыз Республикасынын калкынын ден соолугун коргоо жана чыңдоо стратегиясы ("Ден соолук - 2020") ишке ашырылууда. Стратегия "Ден соолук" программасында аныкталган өзөктүү артыкчылыктуу тармактарды чыңдоого жана аларга

колдоо көрсөтүүгө, ошондой эле сектор аралык кызматташтыкты күчөтүүгө багытталган. Ошондой эле Стратегиянын алкагында саламаттык сактоонун кызмат көрсөтүүлөрүнө калктын жалпы жеткиликтүүлүгүн камсыз кылууга, калктын социалдык жактан аяр топторунун (жашы жете электер, улгайган адамдар, ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелген адамдар жана башкалар) муктаждыктарын канааттандырууга жана калктын ден соолугун коргоо жана чыңдоо маселелерине башка секторлорду тартууга багытталган аракеттер ишке ашырылууда.

6.3.3. Кыргыз Республикасынын жарандарын медициналык-санитардык жардам менен камсыз кылуу боюнча мамлекеттик кепилдиктер программасы анын зарыл көлөмдөрүнө ылайык медициналык жардамды көрсөтүүгө мамлекеттик финансылык каражаттарды пландаштыруунун жана бөлүштүрүүнүн негизги механизми болуп саналат. Базалык медициналык кызмат көрсөтүүлөрдүн жана лабораториялык изилдөөлөрдүн жеткиликтүүлүгүн жогорулатуу, ошондой эле медициналык жардамды акысыз жана жеңилдетилген негизде алуучу калктын категорияларынын санынын оптималдаштыруу жагынан Мамлекеттик кепилдиктер программасын өркүндөтүү боюнча иш улантылат.

6.3.4. Саламаттык сактоо чөйрөсүндөгү ушул жана башка күч-аракеттерге карабастан кыргызстандыктардын ден соолугу жана бакубаттуулугу алгылыксыз жогорку тобокелдиктерге дуушарланууда, анын ичинде кадрдык жана ресурстук камсыз кылуунун жетишсиздигинин айынан алгачкы жардам тармагынын өлчөөсүз сапатынан жана географиялык бөлүштүрүүдөн, сапаттуу дары-дармек препараттарына жеткиликтүүлүктүн чектелүү болушунан, медициналык инфраструктуранын жалпы деңгээлинин төмөндүгүнөн адистешкен жана жогорку технологиялуу кызмат көрсөтүүлөрдүн айрым түрлөрүнүн өнүкпөгөндүгүнөн улам дуушарланууда. Пациенттер жана алардын жакындары адамдын базалык муктаждыктарын эсепке албаган татаал, жеткиликтүүлүк шарттарына, натыйжасыз жана ашкере жол-жоболорго бардык жерлерде кабылууда. Ден соолукту чыңдоо жана коомдук саламаттык сактоо жана медициналык кызмат көрсөтүүлөр үчүн формалдуу эмес төлөмдөрдүн кеңири орун алган практикасынын маселелерине

6.3.5. Саламаттык сактоого чыгымдардын жүгүнүн бюджеттик финансылуунун реалдуу мүмкүнчүлүктөрүн шайкеш келбегендиги, медициналык камсыздандыруу тутумунун начар өнүккөндүгү, ден соолукту коргоого жеке секторду тартуунун начардыгы, медициналык персоналдын эмгегине акы төлөөнүн жол берилгис төмөн деңгээли, медициналык адистерди даярдоонун мамлекеттик программасынын жана сектордун учурдагы шарттарынын ортосундагы ажырым, ошондой эле инфраструктуранын кыйла эскиргендиги ден соолукту коргоо үчүн башкы бөгөт болуп калууда.

6.3.6. Максат - бардык кыргызстандыктар үчүн өмүрдүк узактыгына жана сапатына байкаларлык жана өлчөнүүчү таасир этүү менен саламаттык сактоону Кыргызстандын өлкөлүк атаандаштык артыкчылыгы кылуу. Жарандар жана пациенттер аркылуу коом ден соолукту коргоо жана чыңдоо артыкчылыктарын калыптандырууга жигердүү катышат жана улуттун саламаттыгы үчүн өзүнүн жоопкерчилик үлүшүн так аныктайт. Ден соолукту коргоо маселелерине башка секторлор кошулган жана адамдын жашоо-тиричилигинин бардык чөйрөсүндө ден соолук үчүн коркунучтан коопсуздуктун жана коргоонун башкы артыкчылыгы катары каралуучу сектор аралык мамиле бекемделген. Оорулууларды алдын алуу жана четтетүү чыгымдарды төмөндөтүүгө жана негизги көрсөткүчтөрдү жакшыртууга мүмкүндүк берүүчү маанилүү принцип болуп калууда. Жеке сектор кызмат көрсөтүүлөрдүн мамлекеттик провайдерлерине атаандаштыкты түзөт, ал эми Өкмөт мамлекеттик-жеке долбоорлордун узак мөөнөттүү иштөөсүн камсыз кылат.

6.3.7. Финансылуу принциптерин жана механизмдерин реформалоо аркылуу саламаттык сактоо системасынын өзүндө врачтар менен медициналык персонал татыктуу эмгек акы алышы, ал эми формалдуу эмес төлөмдөр жүйлөштүрүүнүн же күн көрүүнүн фактору катары артта калышы үчүн туруктуу ресурстук камсыз кылууга жетишүү зарыл. Коомдук саламаттык сактоону өнүктүрүү менен катар саламаттык сактоо сектору бардык деңгээлдерде коррупциянын көрүнүштөрүн таасирдүү түрдө жоюуга (пациенттерди тейлөө, сатып алуулар) жана алдыга коюлган милдеттерге жетишүү үчүн ийгиликтүү отчеттуулукка жетишүүгө тийиш. Алгачкы медициналык жардамды адилеттүү бөлүштүрүү, бардык жерде анын сапаты жана эң аяр топтор үчүн жеткиликтүүлүгү камсыз кылынууга тийиш.

6.3.8. Катаал оптималдаштыруу, натыйжаларды өлчөө, отчеттуулук жана натыйжалуулукту жогорулатуу аркылуу чектелүү каражаттар артыкчылыктуу тартипте өтө маанилүү жана корголгон чөйрөлөргө келип түшөт. Сектордо технологиялык дивидендди толук өздөштүрүүгө жетишилүүгө тийиш (чыгымдардын натыйжалуулугун жана сапатты жогорулатуу, административдик тариздөөгө жана башкаларга кезектерди, убакытты кыскартуу).

6.3.9. Келечекте кийинки бир нече жылда, "Ден соолук" программасынын жетишкендиктеринин жана сабактарынын негизинде учурдагы реформаларды тереңдетүү максатында жолун жолдоочулукту сактоо жана өнүгүүнүн тутумдук бөгөттөрүнөн арылууга басым жасоо менен жаңы программаны (2018-2024) иштеп чыгуу. Саламаттык сактоону пландаштыруу, башкаруу, финансылуу системасын андан ары өркүндөтүү зарыл. Бул өзүнө эл аралык талаптардын негизинде калкка медициналык жардам көрсөтүүнүн ченемдеринин жана стандарттарынын улуттук системасын түзүүнү; бюджеттен тышкаркы ишти өркүндөтүүнү жана акы төлөтүп кызмат көрсөтүүнү укуктук жөнгө салууну; медициналык кызматкерлердин ишинин сапатын жана жүгүн эске алуу менен аларга эмгек акы төлөө тутумун кайра кароону камтыйт.

6.3.10. Тутумдук деңгээлде, ошондой эле экономикалык жактан натыйжалуу заманбап технологияларды киргизүү аркылуу саламаттык сактоо тутумун өркүндөтүү жана модернизациялоо талап кылынат (медициналык жардам көрсөтүүнүн бардык деңгээлдеринде медициналык кызмат көрсөтүү тутумун өркүндөтүү; жалпы практикадагы врачтын институтун өнүктүрүүгө басым жасоо менен алгачкы медициналык жардамды артыкчылыктуу өнүктүрүү; стационардык медициналык жардамды андан ары кайра түзүмдөштүрүү жана амбулаториялык шарттарда ресурсту үнөмдөөчү уюштуруу технологияларын өнүктүрүү (күндүзгү стационарлар, амбулаториялык хирургия борборлору жана башкалар; санитардык-эпидемиологиялык кызматты өнүктүрүү). Саламаттык сактоо чөйрөсүндө, атап айтканда, өлкөнүн региондорунда фельдшердик-медициналык пункттарды модулдук курулуш жана жабдуу принциптерин иштеп чыгуу жана киргизүү.

6.3.11. "Таза коом" программасынын максаттары менен координацияда - 2020-жылга чейин электрондук саламаттык сактоонун учурдагы программасынын алкагында процесстерди, кызмат көрсөтүүлөрдү жана маалымат алмашууну, анын ичинде дистанциялык медицинаны тездетип "сан ариптештирүү" жана автоматташтыруу. Колдо болгон маалыматтардын жана жаңы маалыматтарды чогултуунун негизинде ресурстарды жана адамдык капиталдык оптималдаштыруу мүмкүнчүлүгүн табууга мүмкүндүк бере турган колдонмо талдоо өбөлгөлөрүн даярдоо жана ишке киргизүү, тейлөөнүн жана жүктү бөлүштүрүүнүн сапатын жакшыртуу.

6.3.12. Ден соолукту коргоо жана чыңдоо боюнча калктын катышуусун, маалымдар болушун жана практикалык жөндөмдөрүн кеңейтүүчү коомдук саламаттык сактоонун алдын алуучу ыкмаларына, сергек жашоо ыңгайынын маданиятын алга илгерилетүүгө өзгөчө басым жасоо зарыл. Ар кандай оорулардын тобокелдик факторлоруна каршы күрөшүүгө багытталган натыйжалуу чараларды иштеп чыгуу зарыл. Алкоголдук жана тамеки продукциясына натыйжалуу салык салуунун этаптуу жана ырааттуу саясатын жүргүзүү. Темирдин жана йоддун жетишсиздик ооруларына каршы күрөшүүнүн таасирдүү өбөлгөсү катары - ун азыктарын пайдалуу витаминдер жана микроэлементтер менен байытуу методдорун жигердүү таратуу.

6.3.13. Сапаттуу жана коопсуздук дары-дармек каражаттары жана медициналык багыттагы буюмдар менен камсыз кылуу өзүнчө артыкчылык болуп саналууга тийиш. Бүткүл өлкө боюнча кызмат көрсөтүүлөрдүн (медициналык тейлөөнүн алгачкы деңгээли, дары-дармек каражаттары) жеткиликтүүлүгүнө жана сапатына багытталган иш-чаралардын пакетин иштеп чыгуу керек.

6.3.14. Пациенттердин жана башка пайдалануучулардын, анын ичинде берүүчүлөрдүн жана өнөктөрдүн канааттануу деңгээлин жогорулатуу үчүн медициналык жардамдын клиентке багыт алышын, боорукерлигин жана "адамкерчилигин" баалоо системасын иштеп чыгуу жана киргизүү, чаралардын иштеп чыгуу. Региондорду өнүктүрүү концепциясынын алкагында региондордо, атап айтканда, таяныч шаарларда (өсүш орундарында) кызмат көрсөтүүнүн кеңири спектрин артыкчылыктуу өнүктүрүү.

6.3.15. Медициналык жардамдын жогорку технологиялуу түрлөрүнө жеткиликтүүлүктү жакшыртууга багытталган республикалык саламаттык сактоо уюмдарынын ишин оптималдаштыруу алар үчүн жарандар чет өлкөлөргө кетип жаткан медициналык жардамдын өлкөдө алда канча көп талап кылынган, жеткиликтүү эмес же жеткиликтүүлүгү аз түрлөрүн колдоочу ченемдик

инфраструктуры түзүү, мамлекеттик инвестициялар жана ГЧП программалары аркылуу биринчи кезекте аныктоо жана план ченемдүү ишке киргизүү. Салык жеңилдиктеринин программасы, биргелешкен финансылоо жана лицензиялоодо инфраструктуралык ыкмадан кызмат көрсөтүүнүн сапатына жана коопсуздугуна өтүү менен саламаттык сактоого жеке сектордун катышуусун колдоо. Реабилитациялоо борборлорунун тармагын түзүү, медициналык туризмди өнүктүрүү үчүн өлкөнүн климаттык-географиялык шарттарынан атаандаштык артыкчылыктарын ишке ашыруу зарыл.

6.4. Алуучулардын жашоосун өзгөртүүчү туруктуу социалдык коргоо

6.4.1. Соңку жылдардын ичинде социалдык өнүктүрүү чөйрөсүндө ырааттуу өзгөртүүлөр болуп өттү, алар калктын аялуу категорияларынын социалдык корголушунун абалын жакшыртууга, социалдык төлөмдөрдүн деңгээлин көтөрүүгө, мамлекеттик социалдык заказды кеңейтүүгө жана кызмат көрсөтүүлөрдүн стандарттарын киргизүүгө мүмкүндүк берди. Бирок жардамдын жана социалдык жеңилдиктердин (мисалы, бийик тоолуу жерлердеги бардык тургундар үчүн кирешени эсепке албастан учурдагы жеңилдиктер) даректүүлүгү, формалдуу эмес сектордун, эмгек миграциясынын жогорку үлүшүнүн жана кирешелерди эсепке алууда алуучулардын реалдуу муктаждыктарын аныктоо, жашоо минимумун төлөөнүн шайкештиги жана кызмат көрсөтүүлөрдүн сапаты менен байланышкан бир катар көйгөйлөр чечилбеген бойдон калууда. Аз камсыз болгон үй-бүлөлөрдөгү балдар, ДМЧАлар жана улгайган курактагы адамдар артыкчылыктуу категориялар катары бөлүнгөн, бирок көпчүлүк учурда жетишсиз камтуу жана эл аралык деңгээлде алгылыксыз сапаты менен адекваттуу деңгээлден төмөн жардамды алууну улантууда.

6.4.2. Сектордун фундаменталдуу көйгөйлөрдүн ичинде - ресурстар камсыз кылуунун чектелүүлүгү, начар жана жетишсиз кадр потенциалы, калктын кыйла бөлүгүндө жан бактылык маданиятынын сакталышы, ресурстар жагынан социалдык чегерүүлөрдүн учурдагы тутуму жана Социалдык фондду камтыган төлөмдөр узак мөөнөттүк планга туруксуз, толук камтууну камсыз кылуу га жана иштеп жаткан жарандарды толук катышууга жүйөлөштүрүүгө кудуретсиз. Эмгек миграциясындагы жана көмүскө экономикадагы кыйла сандагы жарандар азыркы учурда социалдык бюджетти түзгөн жок, бирок социалдык жардамды алуучу болот же болуп саналат.

6.4.3. Социалдык жардам минималдуу керектөөлөр үчүн гана эмес, ошондой эле татыктуу жашоо үчүн зарыл болгон деңгээлде жарандардын алда канча аяр категорияларына бөлүнөт. Социалдык кызмат көрсөтүүлөр сапаттын жана "адамгерчиликтин" жогорку стандарттарын сактоо менен берилүүдө. Бүтүндөй алганда мамлекет тарабынан көмөктөшүү жөндөмдөргө фокус аркылуу да көз карандылыкты түзбөйт, консультация берүү жана коштоо алуучулардын өз алдынчалыгына жетишүүгө, үзүрлүү жашоого кайтып келүүгө жана экономикалык ишке катышууга багытталган. Мында реалдуу муктаждыкты эске албастан калктын бүтүндөй категорияларын жеңилдиктер менен камсыз кылган жана коррупция үчүн мүмкүнчүлүктөрдү түзгөн шарттар жоюлган. Социалдык төлөмдөрдү бөлүштүрүүнүн адилеттүүлүгүнө жетишилген. Жеңилдиктердин монетизациясы ишке ашырылды.

6.4.4. Социалдык камсыздандыруу системасы кайра каралды жана адамдын тобокелдиктерден жогорку корголушун камсыз кылып, жашоонун сапатын жана стандарттарын сактоого мүмкүндүк берет. Топтоочу тутум азыркы пенсиялык фонддорго салым сыяктуу бардык таламдаш тараптардын так түшүнүүсүнө көмөктөшөт жана социалдык бюджет келечекте жеткиликтүүлүктүн кепилденгенине таасир этет. Жеке пенсиялык фонддордун тутуму аркылуу калктын пенсиялык салымдары үчүн тандоо бар.

6.4.5. Жардамдын кыйла бөлүгүн мамлекет жаранды коом жана жеке сектор менен өнөктөштүк аркылуу көрсөтөт. Багуу экономикасы же социалдык кызмат көрсөтүүлөрдүн рыногу түзүлгөн, мында социалдык заказды чөйрөнүн мыкты провайдерлери аткарат.

6.4.6. Соңку беш жылдын ичинде топтоо системасында Программа мамлекеттик пенсия системасын реформалоону жигердүү ишке ашырууга тийиш, ал узак мөөнөттүү финансылык туруктуулукту чыңдоого, пенсиялардын реалдуу өлчөмдөрүн жогорулатууга жана пенсия тутумуна ишенимди жогорулатууга мүмкүндүк берет. Милдеттүү мамлекеттик пенсиялык системанын алкагында пенсия менен ыктыярдуу камсыз кылууну өнүктүрүү.

Тиешелүү категориядагы алуучулардын финансылык абалын эске алуу менен жеңилдетилген пенсиялар, пенсияга чыгуунун жеңилдетилген курагы менен камтууну кыскартуу.

Бүтүндөй алганда жана жарандардын айрым категорияларынын арасында (эмгек мигранттары, чакан бизнес) катышууну жогорулатуу бул багытта күч-аракеттердин ийгиликтүүлүгүнүн индикатору болуп калат.

6.4.8. Маалыматтарды талдоонун жана өзгөртүүлөрдүн натыйжасында чегерүүлөрдүн жалпы көлөмүнүн өсүшүнө көңүл буруунун негизинде социалдык төлөмдөрдүн жүгүн акылга сыйралык жана өзүн-өзү актаган төмөндөтүү максатын көздөгөн кадамдарды иштеп чыгуу жана ишке ашыруу болжолдонуп жатат.

6.4.9. Калктын социалдык кызматтарга жеткиликтүүлүгүнүн майнаптуулугун, натыйжалуулугун, сапатын, жоопкерчилигин жана теңдештигин туруктуу баалоо тутумун киргизүү талап кылынат. Баалоо калктын максаттуу категорияларын сурамжылоо жүргүзүүнүн негизинде берилүүчү кызмат көрсөтүүлөрдүн мониторингине негизделет.

6.4.10. Жоопкерчиликтин тар сектордогу зонасы катары социалдык жардамга мамилени кайра кароо жана социалдык жактан аяр максаттуу категориянын муктаждыктарына комплекстүү өтүүгө андан аркы өтүүлөрдү кайра кароо. Бул керектөөлөрдүн бүткүл чөйрөсүн - социалдык кызмат көрсөтүүлөрдү, материалдык жардамды жана жеңилдиктерди, билимге, саламаттык сактоого, коомдук транспортко, турак жайга, сот адилеттигине жана экономикалык мүмкүнчүлүктөргө жеңилдиктерди камтыйт.

6.5. Адамдын потенциалын ишке ашыруу үчүн коомдук инфраструктура

6.5.1. Кыргыз Республикасында коомдук инфраструктура адамдын жашоо-турмушу үчүн инфраструктураны өндүрүштүк, өндүрүштүк эмес (социалдык) жана турмуш-тиричилик инфраструктурасына бөлүүчү башка тарыхый контексттеги салттуу ыкмаларга таянуу менен түзүлгөн. Бул Программанын алкагында ыкманын борбордук ролун аныктоо маанилүү, анда биринчи орунга өндүрүмдүүлүктүн жана өндүрүштүн өсүшү үчүн талап катары социалдык турмуш-тиричилик инфраструктурасынын ойдогудай сапаты жана жеткиликтүүлүгү коюлган жана ал экономикалык ишти гана колдоочу инфраструктурадан ажыралгыс.

6.5.2. Мамлекет тарабынан тездетилген инвестицияларга карабастан, бүтүндөй алганда калктын негизги массасы үчүн коомдук инфраструктура жалпы кабыл алынган стандарттарга шайкеш келбейт. Өлкөдө айылдардын үчтөн бири гана күнү-түнү ичүүчү таза сууга жеткиликтүү, ал эми айылдардын 21%ы жана шаарлардын 25%ы али да сууга жетпейт. Канализацияга туруктуу жеткиликтүүлүк менен камтуу 28%дан ашпайт, Ош областынын калк алда канча жыш отурукташкан Ош областында 0,5%га чейин төмөндөгөн. Суу менен жабдуунун жана сууну жеткирүүнүн жаңы кубаттуулуктарын киргизүү колдо болгондорунун тез бузулушу менен колдонулууда. Бала бакчалары жана мектептер, сейил бактары, китепканалар, коомдук мончолор, эс алуу зоналары сыяктуу социалдык жана муниципалдык инфраструктура объектерин киргизүү жана калыбына келтирүү темптери калкты бөлүштүрүү тренддерине жана демографиялык өзгөрүүлөрүнө шайкеш келбейт. Ушундай инфраструктура бар жерлерде негизги каражаттар эскирген же ылайыктуулугунун, сапатынын, тейлөө деңгээлинин жана жеткиликтүүлүгүнүн параметрлери абдан өзгөрүп турат. Бир адамга эсептегенде турак жай менен камсыз кылуу болгону 13 чарчы метрди түзөт.

6.5.3. Энергетикалык тармакты жакшыртуу электр менен камтуу жана ага туруктуу жеткиликтүүлүк жагынан өз натыйжасын берди, бирок техникалык бузулуулардын пайызы жогору бойдон калууда жана кыш мезгилинде ыктымалдуу аргасыз чектөөлөр учурунда кепилденген жеткиликтүүлүк жок. Газдаштыруу жана борбордук жылуулук тармактары аз сандагы шаарлар үчүн гана жеткиликтүү бойдон калып, катуу отунга көз карандылыкты түзүүдө. Учурдагы социалдык жана муниципалдык инфраструктура энергетикалык жактан чыгымдуу жана натыйжасыз.

6.5.4. Транспорт тармагына мурда инвестициялардын жыйынтыктары боюнча автомобиль жолдорунун байланышуусу олуттуу көбөйтүлгөн, бирок азырынча колдо болгон бардык жолдордун ичинен 38%ынын гана катуу кыртышы бар. Жүргүнчүлөр транспорту көпчүлүк шаарларда өнүккөн эмес жана айылдык калктуу конуштардын көпчүлүгүндө таптакыр жок. Темир жол тармагы өтө чектелүү жана ички деңгээлде жүргүнчү багыты иш жүзүндө жок, ал эми жападан жалгыз Бишкек-Балыкчы маршруту ыңгайлуулук стандарттарына ылайык келбейт. Ички авиакаттам бир нече маршруттарды гана бириктирет жана чакан авиациянын потенциалы керектелбей жатат. Мобилдүү

жеткиликтүүлүктү кеңейтүүгө карабастан Интернет тармагына жогорку ылдамдыктагы туруктуу жеткиликтүүлүктүн өтүшү өтө төмөн бойдон калууда. Ички почта кызматы жана буюмдарды жеткирүү кыргызстандыктардын абсолюттук көпчүлүгү үчүн али жашоонун маанилүү ыңгайы боло элек.

6.5.5. Ушул Программаны ишке ашыруунун натыйжалары боюнча өлкөнүн калкынын көпчүлүгү коомдук инфраструктура чөйрөсүндөгү жакшыртуулар менен шартталган жашоонун өлчөнүүчү жана байкаларлык жакшыруусун сезүүгө тийиш. Улуттук жана региондук инфраструктуралык долбоорлор жергиликтүү өнүктүрүү үчүн түрткү берүүдө, ал эми ЖӨБ органдары жеке секторду жана жергиликтүү жамаатты тартып, коомдук инфраструктураны өнүктүрүү үчүн жоопкерчиликти зор үлүшүн өзүнө алууда. Программанын натыйжасында ички миграциянын деңгээли төмөндөдү.

6.5.6. Региондордун өсүү нокотторуна басым жасалган, ийгиликтүү ишке ашырылган Региондорду өнүктүрүү концепциясы коомдук инфраструктураны жакшыртуунун тотализатору болуп калды, анда тездетилген экономикалык өнүгүү базалык инфраструктурага өзүн актаган салымдар менен коштолот. Калктын 80%ы үчүн күнү-түнү таза суу менен камтуу, калктын 50%ы үчүн канализацияга жеткиликтүүлүк камсыз кылынды. Катуу кыртышы бар эл аралык, мамлекеттик жана жергиликтүү маанидеги жолдордун пайызы 5000 километр жаңы жолдорду пайдаланууга киргизүү менен 60%га чейин жеткирилет. Акы төлөнүүчү жаңы жолдорду ишке киргизүү менен эл аралык транзиттин кирешелер кескин өсөт. Социалдык турак жайды курууну жана курулуш тармагын колдоону эске алуу менен бир кишиге эсептегенде турак жай менен камсыз кылуу 18 чарчы метрге чейин жетүүгө тийиш. Бардык калктуу конуштарда Интернет тармагына жогорку ылдамдыктагы жеткиликтүү менен 100% камтуу жана сан ариптик көрсөтүү менен 100% камтуу камсыз кылынды. Эл аралык жана ички авиакаттамдардын саны, анын ичинде чакан авиациянын маршруттары олуттуу көбөйдү жана эл аралык транзиттин ролу өстү. Коомдук транспорт тутуму ири шаарларда түзүмдүк жактан маанилүү өзгөрүп, адамдардын күндөлүк жашоо-тиричилигин жеңилдетти.

6.5.7. Шаарларды өнүктүрүү иретке келтирилген болууга жана жарандардын негизги муктаждыктарын, анын ичинде өтө маанилүү чөйрөлөрдү гана эмес, ошондой эле эс алууну, дене тарбиясын жана социалдаштырууну эске алууга тийиш. Шаардык мейкиндик автомобилдер үчүн эмес, адамдар жана коомдук транспорт үчүн өнүгүүдө. Натыйжада өнүккөн велосипед тармагы менен жоо адамдар үчүн ыңгайлуу жана кысылышпаган мейкиндик болууга тийиш. Таза аба, таза транспорт шаардык чөйрөнүн ажырагыс бөлүгү болуп саналат. Шаардык чөйрөдө жаратылышка жеткиликтүүлүктү сактоо жана кеңейтүү менен катар - токой-сейил бак зоналары, көлдөр жана көлмөлөр, дарыялар жана жээк зоналар - жакын жайгашкан жаратылыш-рекреациялык ресурстарды өнүктүрүү.

6.5.8. Түзүлгөн шарттарда Программанын башкы милдеттери урбанизациялоонун, консолидациялоонун жана ресурстарды пайдаланууну контролдоонун артыкчылыктары жана инфраструктуралык долбоорлордун экономикалык туруктуулугуна көңүл буруу болуп калууга тийиш. Инфраструктура элементтен камтыган, 2017-жылы андан ары улантылган олуттуу тармактык жана улуттук долбоорлор адамдын муктаждыктарына багыт алууну, оптималдаштырууну жана синергетикалык натыйжаны эске алуу менен жана өнүгүүнүн улуттук максаттарына байланыштыруу менен кайра каралууга тийиш.

6.5.9. Региондорду өнүктүрүү концепциясынын пилоттук стадиясын ишке ашыруу жана аны кийин 20га чейинки таяныч шаарларга жана кошулган таяныч аймактарын кеңейтүү зор мааниге ээ, ал калкты кармап туруу үчүн экономикалык базаны коомдук инфраструктуранын өнүгүшү менен тыгыз байланыштырат. Мыкты эл аралык ченемдер боюнча өнүктүрүү пландарын кылдат даярдоо, айдоо жерлерди турак жай курулушуна трансформациялоону кыскартууга мүмкүндүк берүүчү бекем зоналоо жана вертикалдуу курулуш чакан шаарларды өнүктүрүүнүн принциптери болуп калууга тийиш. Бош турган ресурстарды (мамлекеттик менчиктеги жер участкаларын жана имараттарды) коомдук инфраструктуранын муктаждыктарын натыйжалуу пайдалануу болжолдонууда. Социалдык турак жайды колдоо боюнча иштеп жаткан программа кеңейтилүүгө жана таяныч шаарларда регионду адистештирүү жүрүп жаткан экономикалык чөйрөлөрдө адистерди тартууга багыт алууга тийиш.

6.5.10. Айылдык калктуу кошундардын инфраструктурасын өнүктүрүү өзүнчө артыкчылыктуу багыт болуп саналат. Ар бир айылдык калктуу конушту жалпы улуттук максаттар менен байланышта өнүктүрүүнү узак мөөнөттүү пландаштыруу, ЖӨБнын жана жергиликтүү жамааттардын мүмкүнчүлүктөрүн мобилизациялоо, коомдук инфраструктурага инвестициялар үчүн колдоочу чөйрөнү түзүү айылдыктардын жашоосун жакшыртуу үчүн негиз болуп калат жана шаар менен айылдын ортосундагы өнүгүүдөгү ажырымды кыскартат.

6.6. Өнүгүүнүн айланасында бириктирүүчү маданият жана дөөлөттөр

6.6.1. Соңку жылдардын ичинде Кыргызстан улуттук жана маданий кайра жаралууга, улуттук маданиятты алга илгерилетүүгө багыт алды. 2014 жана 2016-жылдары өткөрүлгөн Дүйнөлүк көчмөндөр оюндары дүйнөлүк деңгээлде көчмөн маданияты бар өлкөлөрдүн мурасына кызыгууну ойготту. Эл аралык деңгээлдеги, мисалы, "Алтай цивилизациясы" форуму сыяктуу демилгелер башталды, ал маданий-тил жагынан жалпылыктын негизинде региондук баш кошуу үчүн негиз түзөт. Тарыхты изилдөө мамлекеттик деңгээлде колдоого алынууда. 2014-жылы Мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын, кыргыз элин жана жазмасын өркүндөтүүнүн улуттук программасы кабыл алынды жана ишке ашырылып жатат, ал Кыргызстандын бүткүл калкы үчүн баш коштуруучу фактору катары мамлекеттик тилди өнүктүрүүгө жана кыргызстандыктардын көп тилдүүлүгүн калыптандырууга багытталган.

6.6.2. Ушуну менен катар өлкөдө улуттук аң-сезимдин жогорулашы жүрүп жатат жана Элдердин биримдигин жана этностор аралык өз ара мамилелерди чыңдоо концепциясынын (2013-жыл) алкагында биринчи жолу калыптанган "кыргыз жараны" жалпы жарандык өзүнчөлүктүн негизинде жарандык биримдикти чыңдоонун жигердүү процесси жүрүп жатат, конфессиялар аралык ынтымакты жана мамлекеттин жарандык негиздерин чыңдоо боюнча таасирдүү иш улантылып жатат.

6.6.3. Көрүлүп жаткан күч-аракеттерге карабастан жалпы улуттук дөөлөттөрдү жана маани-маңызды калыптандыруу жана аларды натыйжалуу трансляциялоо көйгөйү, өлкөнүн тургундарынын жүрүш-турушуна өлчөлүүчү таасир олуттуу көйгөй бойдон калууда. Түзүмдүк деңгээлде бул бөлүнгөн тилдик жана маданий мейкиндиктердин өкүм сүрүшүнүн тарыхы, өзүн-өзү маалымат менен камсыз кылуунун начардыгы жана мамлекеттик коммуникациялардын анча өнүкпөгөн функциясы менен шартталган. Жарандардын технологиялык мүмкүнчүлүктөрүн чыңдоонун, көп түрдүү, бирок карама-каршылыктуу глобалдык поп-маданияттын өнүгүшүнүн дүйнөлүк тренди жана коомдук күн тартипти жана дөөлөттөрдү калыптандырууга мамлекеттер эксклюзивдик мандатты жоготушу кыйла роль ойнойт.

6.6.4. Ошол эле учурда билим берүүнүн, маданий өнүгүүнүн, илимдин, жалпыга маалымдоо каражаттары Кыргызстан калкынын жана этносторунун учурдагы бай маданий-дөөлөт мурастарына негизделген жалпы жарандык дөөлөттүк багыттарды биргелешип иштеп чыгуу жана таратуу милдетин аткара албай жатат. Элдин кылымдарды карыткан салттарынан, өлкөнүн калкынын жүрүш-турушуна таасир этүүчү салттуу адептик эрежелеринен жана тарыхый мурасынан келип чыгуучу билдирүүлөрдүн жана маани-маңыздын жетишсиздиги өзгөчө айкалып турат. Бул багыт боюнча учурдагы иште жыйынтык материалдын сапатын камсыз кылуунун, иштелип чыккан маалыматтарды тесктрлөөнүн, ар түрдүү максаттык топторго сегментациялоонун, натыйжалуу каналдарды жана шаймандарды тандоонун базалык принциптери жок.

6.6.5. Программаны ишке ашыруунун жыйынтыктары боюнча өңүттүн деңгээлинде колдо болгон маданий негизди, жүрүш-туруштун жарандуулук жана жарандык активдүүлүк сыяктуу базалык ченемдерин чыңдоого мүмкүндүк берүүчү прогрессивдүү дөөлөттөрдү, үй-бүлө институтун, жергиликтүү жана улуттук деңгээлде жакшы коңшулаштык, өз ара жардам жана волонтердук салттарын, ресурстарды сарамжалдуу жана акыл-эстүү башкарууну, курчап турган чөйрөнү урматтоону, билимге карата умтулууну терең изилдөө, жеткиликтүү ачып көрсөтүү жана туруктуу алга илгерилетүү үчүн шарттар түзүлгөн.

6.6.6. Маалыматтык жана маданий мейкиндикте жалпы улуттук маңызды бирге иштеп чыгуучу платформаларды, каналдарды жана варианттарды кеңири талдоо жок. Тарбиялоо эрежелерин топтоочу жана кийинки муундарга өткөрүп берүүчү, өлкөнүн жалпылыгын күчөтүүчү, маданий кайталангыс өзгөчөлүктөрдү баса белгилөөчү жигердүү катышуучу болуп коомдун өзү

саналат. Башкаруучу, бизнес-, чыгармачыл жана интеллектуалдык элита дөөлөттөрдү жогору урматтоонун жана байланыштуу эрежелерди сактоонун үлгүсүн көрсөтүп турат.

6.6.7. Дөөлөттүк багыттар улуттук деңгээлде колдоого алынууда, бүткүл мамлекеттик саясаттын маңыздуу курамы ишке киргизилген, ал жалаң гана билим берүү секторунун же маданият ведомствосунун артыкчылыгы болуп саналбайт. Дөөлөттүк маңызды туруктуу өркүндөтүү максатында коомдун жана мамлекеттин таламдаш талаптарынын диалогу зарыл. Натыйжада инсандын, жакын чөйрөнүн, өлкөлүк жамааттын жүрүш-турушуна өлчөнүүчү таасир байкалууда - ал күн тартибин, жигердүү жарандыкты түзүүгө, дөөлөттөрдү өткөрүп берүүдө жана алга илгерилетүүдө көмөктөшүүгө катышуунун өсүшүндө турат.

6.6.8. Бүтүндөй алганда жарандуулук жарандык жоопкерчилик маданиятын алга илгерилетүү жана жарандардын мыйзам түрүндө аныкталган жана адептик-этикалык милдеттенмелерин аткаруу аркылуу өнүгүүнүн таасирдүү өбөлгөсү болуп алууда. Бул Кыргыз Республикасынын мыйзамдарын, анын ичинде паракорлукка, фаворитизмге келишпестик параметрлери, ошондой эле жергиликтүү жамааттын эрежелерин жана салттарын урматтоо боюнча кыйшаюусуз сактоону билдирет. Салыктардын, социалдык төлөмдөрдүн жогорку чогултулушун жана төлөбөгөндүгү үчүн сөзсүз жазаланышын камсыз кылуу үчүн акча тапкан жана эмгекке жарактуу ар бир кыргызстандыктан милдеттүү, теңдеш финансылык жана колдон келген салымга өзүнчө даражадагы маанини берүү керек. Мындан тышкары, бул - жигердүү, маалыматтык эрк билдирүү (шайлоо процессине катышуу), бардык курактагылардын арасында коомдук катышууну, волонтерлукту, кайрымдуулуктарды жана меценаттыкты кубаттоо жана алга илгерилетүү, коомдук тартипти колдоого жарандардын көмөктөшүүсү.

6.6.9. Кийинки беш жылдык циклдин алкагында чыгармачыл жана илимий-интеллектуалдык элитанын авангардын тартуу жана кеңири консультациялык процесс менен коомдун дөөлөттүк негиздерин мүмкүн болушунча тезирээк түгөлдөө, баалоо жана бөлүп көрсөтүү талап кылынат. Мындай иштин жыйынтыктары практикалык нукка коюлуп, мамлекеттик коммуникациялардын, медиамейкиндиктин, билим берүү институтунун жана өнүктүрүү саясатынын багыттары боюнча иштин мазмуну, методдору жана өбөлгөлөрү маалымдалууга тийиш.

6.6.10. Дөөлөттүк маңызды калыптандырууга мамлекеттик заказ ЖОЖдордун жана Илимдер академиясынын катышуусу менен кеңейтилүүгө, ал эми ишке ашыруу потенциалы алда канча көп чыгармачыл топторго конкурстук негизде ишенип берилүүгө тийиш.

6.6.11. Этностор аралык ынтымакты камсыз кылууда жана жалпы жарандык дөөлөттөрдү түзүүдө Кыргызстан калкынын ассамблеясынын ролун кеңейтүү керек.

6.6.12. Өлкөнүн ар бир аймагы үчүн маданий инфратүзүмдү өнүктүрүү концепциясын иштеп чыгууну тездетүү зарыл. Андан кийин өлкөнүн тарыхый, археологиялык жана жаратылыш кооз жерлерин коштоо менен баалуулуктарды колдонууну камсыз кылуу зарыл.

6.6.13. Жаштар чөйрөсүндө багыт берүүнүн баалуулуктарынын артыкчылыктарын жана жаштардын кыйла активдүү катмарын терс пропаганданын жана шектүү идеологиянын коркунучтарына биргелешип карама-каршы турууга тартуу менен жаштарды өстүрүүнүн толук кандуу саясатынын ресурстарын бекитүү жана камсыз кылуу, анын ичинде маалыматтык жана маданияттуу басма сөз аркылуу зарыл.

6.7. Ар бир Кыргызстандык үчүн акыйкаттыктын кепилдиги

6.7.1. Соңку жылдары өлкөдө укуктун үстөмдүгүн орнотуу, мыйзамдуулукту жана жарандардын укуктарынын жана эркиндиктеринин артыкчылыгын камсыз кылуу, улуттук жана коомдук коопсуздукту бекемдөө чөйрөсүндө реформа башталган. Сот системасын, укук коргоо органдарын, улуттук жана аскердик коопсуздук системасын реформалоо боюнча бийликтин бардык бутактары тарабынан жүзөгө ашырылып жаткан күч-аракеттер ар түрдүү багыттар боюнча сезилерлик натыйжаларга алып келүүдө.

6.7.2. Бирок реформалардын мындай процесстери узак мөөнөттүү келечекте системалуу өзгөртүүлөрдү козгогондугуна жана көпчүлүк учурда ички олуттуу каршылыктарды жана институттук ыкшоолукту жеңип өтүүгө байланыштуу болгондуктан көпчүлүк олуттуу максаттар боюнча кыргызстандыктар күндөлүк турмушунда олуттуу өзгөрүүлөрдү сезе элек.

6.7.3. Көптөгөн жарандар айрым укук коргоо органдарын жалпысынан коомдун ишенимин камсыз кыла албаган жана коомдук укук тартибине келтирилген коркунучтан жана кылмыштуулуктан тийиштүү деңгээлде коргой албай жаткандыгынан улам аларды жабык, аз натыйжа берген жана коррупцияланган түзүм катары кабыл алуусун улантууда. Кылмыштуулуктун көрүнүштөрүнө жана мыйзамдуулуктун бузулушуна жооп катары мамлекеттик бийликтин мыйзамдын улуктугун так жана бир түрдүү колдонууга жарактуулугу боюнча шектенүүлөр улантылууда.

6.7.4. Жарандардын кыйла бөлүгү сот өндүрүшүндөгү укук бузуулардан коргоо жана калыбына келтирүү механизминин начардыгына, юридикалык жардамдын сапатынын төмөндүгүнө, сот чечимдеринин жай аткарылып жаткандыгына байланыштуу сот адилеттигине жетүүдө кыйынчылыкты баштан кечиришүүдө. Жарандардын укуктук маданиятынын төмөндүгүнөн, ага кошумча мыйзамсыздыкка кайдыгерлигинен улам, ошондой эле адилеттикти камсыз кылуунун механизмдеринин көпчүлүк учурда иштебей жаткандыгынан улам уюшкан кылмыштуулуктун, күч колдонулган экстремизмдин жана терроризмдин коркунучу, социалдык чыңалуулардын жана чыр-чатактуу жагдайлардын өсүшү олуттуу байкалгандыгы мунун себептеринен болуп жатат.

6.7.5. Өнүгүүнүн кийинки беш жылдык циклин жүзөгө ашыруунун жыйынтыгы боюнча, баштан кечирген сабактарды эске алуу менен бардык кыргызстандыктар үчүн коопсуздуктун жана акыйкатчылыктын кепилдиктерин камсыз кылуу башкы артыкчылыктардан болуп саналат. Бул чөйрөдө Өкмөттүн иш-аракеттеринин жыйынтыгы адамды жана жаранды коргоону иштиктүү колдонуу болууга тийиш, ал бийлик системасын коргоодон жогору турууга тийиш.

6.7.6. Кыргызстанда жаңы муундагы укук коргоо органдары жаралууга тийиш, ал кызматкерлердин бийик кесипкөйлүгү, бардык жарандардын муктаждыгын эске алуу менен укук тартибинин системасынын натыйжалуулугу жана ак ниеттүүлүгү аркылуу туруктуулуктун жана корголгондуктун өлкө боюнча артыкчылыгын жана өбөлгөсүн камсыз кылууга тийиш.

6.7.7. Сырткы көрүнүшүнүн кынтыксыздыгы, бийик кесипкөйлүк жана моралдык сапат, жүрүм-турумдун үлгүлүү этикасы укук коргоо органдарынын кызматкерлеринин жаңы заманбап образынын өзгөчөлөнгөн белгилери болууга тийиш.

6.7.8. Улуттук жана аскердик коопсуздук системасы террордук, экстремисттик коркунучтан коргоону жана жарандарды жана чек араны иштиктүү коргоону камсыз кылууну кошуп алганда адам үчүн коопсуз чөйрөнү камсыз кылат.

6.7.9. Кыргызстан бийик ишенимге жана жарандардын колдоосуна жана эл аралык деңгээлде таанылган ээ болгон накта көз карандысыз сотторго жетишүүгө тийиш. Өз кезегинде сот системасынын көз карандысыздыгы, ачык айкындыгы жана натыйжалуулугу менен айырмаланган сапаттуу башка деңгээлге өтүүсү адамдык өнүгүүнүн, экономиканын атаандаштыгынын жана мамлекеттүүлүктүн пайдубалын бекемдөөнүн бардык чөйрөлөрү боюнча өбөлгө болууга тийиш.

6.7.10. Өнүгүүнүн кийинки беш жылдык циклинин алкагында инсанды коргоо жана коомдук тартипти камсыз кылуу үчүн биз ички каршылыктарга карабастан укук коргоо системасын кайра курууну уантабыз.

6.7.11. КР Өкмөтүнүн ыйгарым укуктарынын алкагында укук коргоо органдарын реформалоо улантылат, ал тең салмактык жана калыстык системасын бекемдеген түзүмдүк - функционалдык модернизациялоону жүзөгө ашырууну өзүнө камтыйт. Реформалоо чаралары ошондой эле укук коргоо органдарынын жаңы көрүнүшүн өзүнө камтыйт, ал биринчи кезекте жарандар күндөлүк турмушунда мыйзам бузууларга кабылып жаткан жана "акыйкатчылыктын тартыштыгына" тушугуп жаткан чөйрөлөрдөн башталат. Жол-кайгуул жана участкалык милиция, жарандар менен өз ара аракетти жакшыртуу жана укук коргоо кызматына көмөк көрсөтүү жана жергиликтүү жамааттардын деңгээлинде профилактикалык иштерди жүргүзүү боюнча жалпы иштер маанилүү орунду ээлейт.

6.7.12. Ошондой эле кызматкерлерди даярдоого тандап алуунун системасын кайра кошууну, баа берүүнүн жаңы усулдарын киргизүүнү, стимулдаштыруу жана материалдык-техникалык камсыз кылуу системасын күчтөндүрүүнү кошуп алганда коррупциянын түпкү себептери, дем берүүнүн төмөндүгү жана потенциалдын начардыгы четтетилет.

6.7.13. Жогорку технологиялуулук мезгилдин талабы болуп саналат, ал укук коргоо органдарынын натыйжалуулугуна жана отчет берип туруусуна жетишүүгө мүмкүнчүлүк берет.

Ошондуктан "Кылмыштардын электрондук эсеби", "Коопсуз шаар" долбоорлору жана коомдук коопсуз маселелери боюнча жарандар менен өз ара аракеттенүү жана кайтарым байланыш системасы өзгөчө орунду ээлөөгө тийиш, аларды жүзөгө ашыруу "Таза коом" программасынын алкагында жүргүзүлөт.

6.7.14. Сот адилеттигинин улуттук жаңы системасы акыйкаттуулукту жана мыйзамдын улуктугун, ошондой эле коррупциядан биротоло эркин болууну камсыз кылууга тийиш. Адамдын, жарандын жана бизнестин кызыкчылыгын коргоого багытталган, мурда башталган сот системасын реформалоо улантылат. Ишкерлердин жана бизнестин кызыкчылыктарын өз учурунда жана максаттуу коргоо үчүн бизнес-омбудсмендин институтун киргизүү каралууда.

6.7.15. Бир түрдүү сот практикасын бекемдөө менен жарандар үчүн сот адилеттигине тоскоолдуксуз жетүүнү камсыз кылуу, судьялардын жоопкерчилиги боюнча маселелерди кароонун натыйжалуу жана айкын механизмдерин так белгилөө жана медитация жана бейтарап сот институтун өнүктүрүү зарыл. Акыйкат соттук териштирүү боюнча адам укугу кыйшаюусуз түрдө кепилденүүгө тийиш. Сот жеке менчиктин кол тийбестигинин жана укуктун улуктугунун негизги кепилдиги болууга тийиш.

6.7.16. Өлкөнүн коргонуу жөндөмдүүлүгүн бекемдөө жана улуттук коопсуздук органдарынын натыйжалуулугун жогорулатуу турмуштук маанилүү багыт катары маанилүү артыкчылык бойдон кала берүүдө. Куралдуу Күчтөрдүн кесипкөйлүк деңгээлин даярдоону жана жабдууну жогорулатуу жана улуттук коопсуздуктун комплекстүү системасын өнүктүрүү үчүн баштапкы тоскоолдуктарды четтетүү боюнча план ченемдүү иш улантылат.

7. Өнүгүүнүн өтмө багыттары

7.1. Өнүгүүнүн гендердик аспектиси

7.1.1. Аялдардын жана кыздардын толук баалуу катышуусун камсыз кылуусуз жана алардын укуктарын жана мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтпей туруп ушул концепциянын алкагында алдыга коюлган максаттарга жана милдеттерге жетүү мүмкүн эмес. Ошондуктан программанын гендердик өлчөмүнө баа берүү милдеттүү кадамдардан болуп саналат.

7.1.2. Өтмө, баарын камтыган мүнөздөгү гендердик-багыт берүүчү саясат үчүн критерийлерди белгилөө керек. Бул критерийлер гендердик аспектилери эске алуу, көйгөйлөрдү гендердик талдоо жана кабыл алынган чаралардын күтүлгөн таасирин жана гендердик-сезимтал индикаторлорду белгилөө аркылуу бул критерийлер өнүгүүнүн бардык артыкчылыктуу багыттарын жана кабыл алынган чараларды маалымдоого тийиш.

7.1.3. Чечимдерди кабыл алуу сыяктуу эле, тапшырылган багыттарды жүзөгө ашырууга катышуу, гендердик дискриминация үчүн өбөлгөлөрдү кыскартуу жана адамдык өнүгүүнүн бардык чөйрөлөрүндө мүмкүнчүлүктөрдү кеңейтүү катары гендердик тең салмактуулукту камсыз кылуу түпкү натыйжа болуп саналат.

7.1.4. Өкмөт эмгекке тең укуктуу жана эмгектин баалуулугун, социалдык-экономикалык жыргалчылыкка, коомдук инфратүзүмдөргө жана коопсуздуктун жана сот адилеттигинин инфратүзүмүнө бирдей деңгээлде жетүүнү кошуп алганда адамды баалоонун бардык багыттары боюнча теңдештикти камсыз кылуу жаатындагы кырдаалды жакшыртуу үчүн зарыл шарттарды ишке ашырат.

7.2. Өнүгүүнүн экологиялык аспекти

7.2.1. Айлана-чөйрөнү коргоо чөйрөсүндө кийинки беш жылдыктагы маанилүү өзгөчөлүк пландаштыруунун, чечимдерди кабыл алуунун, аткаруунун жана мониторингдин бардык этаптарында жашыл экономиканын принциптерин жана талаптарын ишке киргизүү болуп саналат. Экономика түзүмдөрүн кайра кароо жана жаратылыш чөйрөсүнө өтө аз таасир этүү менен өнүгүүгө өтүү үчүн "жашыл" жогорулоо принцибин эске алуу зарыл.

7.2.2. Атап айтканда айлана-чөйрөгө таасир этүүнү баалоонун системасы пландарды, программаларды, мыйзам актыларын, экономикалык жана инвестициялык долбоорлорду стратегиялык экологиялык баалоону камсыз кылуу менен жалпы мамлекеттик саясаттын туруктуу компонентинен болууга тийиш. Долбоорлордун экономикалык жана социалдык максатка

ылайыктуулугу өнүгүүнүн долбоорлорунун наркын так аныктабай туруп каралууга тийиш эмес, ал айлана-чөйрөгө келтирилген зыяндын баасы жана толук кандуу рекультивациялоого кеткен чыгымдарды өзүнө камтыйт.

7.2.3. Бул система ошондой эле техногендик кыйроолор жана климаттын өзгөрүшү түрүндөгү азыркы жана потенциалдуу коркунучтарга активдүү таасир этүүнүн чараларын жана митигация жана адаптация боюнча кадамдарды белгилөөнү камтууга тийиш.

7.2.4. Экологиялык коргоонун өтмө принциптеринин дагы бир аспектиси - бул жаратылышты сарамжал пайдалануу үчүн ресурстарды коргоочу, аз калдык чыгаруучу жана калдык чыгарбоочу технологияларды ишке киргизүү жана алдыга жылдыруу боюнча секторлордун ортосундагы бирдиктүү саясатты түзүү болуп саналат. Бул баарынан мурда суу ресурстарын пайдалануу жана коргоо практикасын (суу ресурстарын, ирригация жана сугаруу системасын натыйжалуу башкаруу үчүн жаңы технологияларды пайдалануу), энергетикалык ресурстарды (энергияны үнөмдөө жана энергиянын натыйжалуулугу, энергиянын альтернативдүү, кайра жаралуучу булактарын пайдалануу үчүн шарттарды түзүү), жана негизги жаратылыш активдерин (токой жана жер фондусу, пайдалуу кен, табигый биологиялык ресурстар жана рекреациялык активдерди) козгоого тийиш.

7.2.5. Мына ушунун баары узак мөөнөттүү туруктуу өсүүнү камсыз кылууга жана кийинки болочок муундар үчүн жаратылыш ресурстарын сактоо жана калыбына келтирүү максатына карама-каршы келген жаратылышты бүлүндүрүүдөн качууга мүмкүнчүлүк берет.

7.3. Технологиялык өлчөм

7.3.1. Улуттук өнүгүүнүн артыкчылыктарынын технологиялык аспектиси өлкөнүн институттарынын жана жарандарынын жашоо турмушунун бардык чөйрөсүнө таасир эткен өтмө мүнөзгө ээ, ошондуктан 2040-жылга чейин өнүгүүнүн узак мөөнөттүү көрүнүшү сыяктуу эле, алдыдагы беш жылдык циклдин алкагындагы практикалык кадамдардын ажырагыс бөлүгү болуп саналат.

7.3.2. Мисал үчүн интернетке кеңири тармакта жетүүнү кошуп алганда санариптик инфратүзүм байланышын жана коммуникацияны өнүктүрүү экономиканын бардык тармактары, мамлекеттик башкаруунун институттары коомдук активдүүлүк үчүн узак мөөнөттүү өбөлгөнү камсыз кылат. Ошентип мамлекеттик башкаруу системасында "санариптик өкмөт" режимине өтүү жана мамлекеттик жана муниципалдык кызматтарды көрсөтүү өнүгүүнүн жүзөгө ашырылып жаткан чараларынын таасирин жогорулатып, жарандар жана бизнес үчүн өкмөттүн жеткиликтүү болуусун кеңейтип, Кыргыз Республикасында адамдын турмушунда ыңгайлуу, жайлуу, корголгон чөйрөнү түзүүгө олуттуу оң таасирин тийгизет.

7.3.3. Мамлекеттик башкаруунун жигердүүлүгүн жогорулатуу максатында маалыматтык, коммуникациялык жана санариптик технологияларды колдонуу, кызмат көрсөтүүнүн сапатын жакшыртуу, ачык-айкындыкты жана отчет берүүчүлүктү күчөтүү жана адам потенциалын арттыруу экономикалык, социалдык жана коомдук чөйрөдө алдыга коюлган милдеттерге жетишүү үчүн милдеттүү шарттардан болуп саналат. Саламаттык сактоо, билим берүү жана социалдык чөйрөдөн баштап коомдук укук тартибин коргоого чейинки улуттук, жергиликтүү жана тармактык деңгээлдеги стратегиялык пландаштыруу жаатындагы ар бир күч-аракет жаңы технологиялардын артыкчылыктарын толук жүзөгө ашыруу үчүн инновация мүмкүнчүлүктөрүнүн, колдонулуп жаткан чектөөлөрдүн жана талап кылынган кадамдардын көз карашынан алганда пландаштырылган өзгөртүүлөрдүн технологиялык аспектилери толук өлчөмдө эске алууга тийиш.

7.3.4. "Таза Коом" санариптик трансформациясынын улуттук программасы (жагдайлары улуттук программалар жана долбоорлор бөлүгүндө баяндалган) өтмө параметр катары технологиялык өлчөмдү эсепке алуу үчүн негизги ориентир болуп саналат.

8. Өнүгүүнүн улуттук программалары/долбоорлору

8.1. "Таза Коом" улуттук программасы

8.1.1. "Таза Коом" санариптик трансформациялоонун улуттук программасы беш жылдык келечектин алкагында төмөндөгүдөй негизги милдеттерди коет.

8.1.2. (1) Санариптик форматта бардык мамлекеттик/муниципалдык кызмат көрсөтүү үчүн документ жүгүртүүнүн электрондук өтмө системасы жана жарандарга электрондук кызмат көрсөтүүнүн бирдиктүү платформасы түзүлөт. Бул бюджеттин, пайдалануучуларды, электрондук билдирүүлөрдү жана жарандардын кайрылууларын идентификациялоо жана аутентификациялоо пайдасында "Түндүк" ведомстволор аралык электрондук өз ара аракеттенүү системасын, электрондук кызмат көрсөтүүнүн мамлекеттик порталын жана ишке киргизүү жана кызмат көрсөтүүлөрдүн регламенттерин жана стандарттарын даярдоо боюнча чараларды өзүнө камтыйт.

8.1.3. (2) Санариптик форматта бардык мамлекеттик/муниципалдык функцияларды аткарууну камсыз кылуу үчүн электрондук башкаруунун мамлекеттик инфратүзүмдөрү түзүлөт. Бул маалыматтарды иштетүүнүн жана алардын байланыш каналдарын бириктирүүнүн мамлекеттик борборун, мамлекеттик базалык маалымат ресурстарын (маалымат системасынын, калктын реестрин, кыймылсыз мүлккө жана транспортко укуктарды, юридикалык жактардын укугун), ачык маалыматтардын инфратүзүмүн жана болжолдонгон маалыматтардын жана даректик регистрдин инфратүзүмүн өзүнө камтыйт.

8.1.4. (3) Программанын милдеттүү түзүмү болгон мамлекеттин санариптик трансформациясынын коопсуздугун камсыз кылуу максатында киберкоопсуздуктун улуттук системасы түзүлөт, ал киберкоопсуздук жана маалыматты коргоо, адам ресурстарынын жана кадрлардын потенциалынын деңгээлин жогорулатуу, опурталдуу маалыматтык инфратүзүмдөрдүн коопсуздугун камсыз кылуу жана компьютердик инциденттердин алдын-алуу, таасир этүү жана башкаруу боюнча улуттук системаны түзүү жана өнүктүрүү үчүн институттук жана ченемдик база катары компонент болот.

8.1.5. (4) Санариптик экономиканын негиздерин түзүү үчүн төмөндөгүлөр кошумча байланыштыруучу артыкчылыктар болуп саналат, алар: 1) КР аймагында маалыматтарды кайра иштеп чыгуучу санариптик аймактык хабды түзүү, дата-хостинг, пиринг текчелеринде рыноктун улуттук сегментин түзүү жана кеңейтүү, график алмашуу, сактоочу сервистерди жана башкаларды алмашуу; 2) интернет тармагында кеңири камтууну кеңейтүүнү кошуп алганда санариптик коммуникацияларга жетүүнүн инфратүзүмүн өнүктүрүү жана КР аймагына толкун аркылуу жетүүнү кеңейтүү; 3) программалык камсыз кылууну жана санариптик сервистерди иштеп чыгуунун жана алга жылдыруунун улуттук класстерин түзүү жана өнүктүрүү; 4) машиналар аралык коммуникациялар технологиясына негизделген тийиштүү сервистерди ишке киргизүү менен акылдуу жана коопсуз шаардык аймактын инфратүзүмүн өнүктүрүү.

8.1.6. (5) Программаны натыйжалуу ишке ашыруу үчүн бардык милдеттер боюнча ага тартылган адам ресурстарын даярдоо, кайра даярдоо жана талап кылынган көндүмдөрүн жогорулатуу боюнча, ошондой эле кызматтарды жана сервистерди пайдалануучулардын санариптик жана технологиялык деңгээлин жогорулатуу боюнча күч-аракеттерди максаттуу түрдө колдоо каралууда.

8.2. Мамлекеттик башкаруу

8.2.1. Өкмөт мамлекеттик кызмат системасында мамлекеттик башкаруунун натыйжалуулугун, мамлекеттик жана муниципалдык кызматчылардын квалификациясын жогорулатууга, коррупциялык укук бузуулардын алдын алууга, анын аброюн жана кадыр-баркын көтөрүүгө багытталган мамлекеттик кызматты өнүктүрүү боюнча саясатты улантып жатат.

8.2.2. Мамлекеттик органдардын түзүмү өлкөнүн стратегиялык максаттарына жараша оптималдаштырылат, мамлекеттик органдардын аппараттары кыскартылат. Мамлекеттик базалык иш-милдеттерди кошпогондо, өкмөттүн түзүмү өнүгүүнүн так белгиленген артыкчылыктарына жараша түзүлөт. Чечимдерди кабыл алуу жарандар үчүн багытталып, кыйла сарамжалдуу жана натыйжалуу болот.

8.2.3. Ийгиликтүү карьералык өсүүгө жана кынтыксыз кадыр-баркка негизделген компакттуу жана мобилдүү башкаруу, так функционалдык бөлүштүрүү, кесипкөй мамлекеттик кызмат негизги принциптерден болот.

8.3. Инсандын өсүшү

Инсандын өсүшү жана адам капиталы ийгиликтүү өнүгүүнүн түпкүлүктүү жыйынтыгы жана индикатору болот. Инсандын руханий, маданий жана чыгармачылык потенциалын жүзөгө ашырууга мүмкүнчүлүк берген адамдын жана коомдун нарктуу пайдубалы камсыз кылынат. Болочок муундар үчүн узак мөөнөттүү туруктуулуктун кепилдиги, ошондой эле коомдун уникалдуу баалуулуктарын жана мурастарын кайра жаратуу жана сактоо катары ден соолугу чың, билимдүү жана руханий жактан өнүккөн кыргызстандыктын иштиктүү, толук кандуу жашоо турмушу үчүн чөйрө болуп саналат.

8.4. Аймактарды өнүктүрүү

8.4.1. Соңку жылдары мамлекеттик саясат аймактарды өнүктүрүүнүн артыкчылыктуулугу деп белгилөөдө. "2018-жылды аймактарды өнүктүрүү жылы деп жарыялоо жөнүндө" 2018-жылдын 10-январында Президенттин Жарлыгы кабыл алынган, 2017-жылдын 31-мартында КР Өкмөтүнүн № 194 токтому менен КР аймактык саясатынын концепциясы бекитилген. Мына ушул программалык документтердин алкагында орто мөөнөттө жана узак мөөнөттө региондорду өнүктүрүүнүн багыттары аныкталган. Аймактарды, калктуу конуштарды өнүктүрүүнүн жалпы максаттарына жетишүү максатында бийликтин, бизнестин, жарандык коомдун өнөктөштүгү камсыз кылынат. Аймактын жашоочуларынын турмушунун сапаты алардын муктаждыктарына, кызмат көрсөтүү стандарттарынын талаптарына ылайык келип географиялык жайгашуусуна, климаттык шарттарына жана өлкөнүн борборунан алыс жайгашкандыгына көз каранды болбойт.

8.4.2. Өндүрүш күчтөрүн оптималдуу жайгаштыруунун негизинде экономиканы өнүктүрүү аймактык саясатты жүзөгө ашыруунун артыкчылыгы болот. Кабыл алынган чаралар айыл чарба продукцияларын сактоо жана кайра иштетүү боюнча өндүрүштү өнүктүрүүнү, мал союучу цехтерди түзүүнү, өнөр жайын жандандырууну камсыз кылат. Жер-жерлерде айыл чарба кооперативдерин, жеңил өнөр жайын өнүктүрүүнүн класстерлери түзүлүп, туризмди өнүктүрүү, анын ичинде эко жана этно багытындагы туризмди өнүктүрүү үчүн шарттар түзүлөт. Аймактык экономика ресурстардын, климаттын, географиялык жайгашуусунун, инфратүзүмүнүн бар экендигинин өзгөчөлүгүн эске алуу менен аймакты адистештирүүгө негизделет.

8.4.3. Аймактарды өнүктүрүүнүн локомотиви болгон 20 таяныч шаарларын - өнүгүү орундарын өнүктүрүү программасын иштеп чыгуу жана жүзөгө ашыруу экономиканы өнүктүрүүдөгү реформанын башталышы болот. Калктуу конуштардын инфратүзүмдөрүн: суу менен камсыз кылуу, канализация, энергия менен жабдуу, жылуулук менен жабдуу, спорт, маданият, эс алуу курулмалар системасын жандандыруу процессин тездетүүгө ээ болот

8.4.4. Региондун тургундары жашаган жерлеринде сапаттуу, жеткиликтүү кызмат көрсөтүүгө ээ болушат. Кызмат көрсөтүү системасы заманбап коммуникациялык технологиялардын өнүгүүсүнө негизделет. Жарандар мыкты шарттары бар кызмат көрсөтүүчүлөрдү тандап алуу укугуна ээ болушат. Жолдорду, турак жайларды реабилитациялаштырууга жана курууга олуттуу күч-аракеттер жумшалат. Кабыл алынган бардык чаралар өздөрүнүн "чакан мекенинде" жарандардын жашоосунун бийик сапатына ээ болуусуна мүмкүнчүлүк түзөт, бул миграциялык процессти кыскартып социалдык чыр-чатактардын коркунучун төмөндөтөт.

8.4.5. Жергиликтүү өз алдынча башкарууну өнүктүрүүдө улуттук жана маданий бирдейликти таануунун негизинде жергиликтүү жамаатты түзүү артыкчылыктуу болот. Аймактын, шаардын, айылдын деңгээлинде өнүгүүнүн өздүк программаларын жүзөгө ашыруу үчүн ыйгарым укуктар, ресурстар максималдуу түрдө берилет. Ыйгарым укуктарды өткөрүп берүү өнүгүүнүн натыйжаларына жетишүү үчүн аймактык мамлекеттик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жоопкерчилигин көтөрүү менен коштолот.

8.4.6. Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары барынан мурда жергиликтүү экономиканы өстүрүүнүн жана кирешелерди тескөөнү жакшыртуунун эсебинен жергиликтүү бюджеттердин кирешелерин жогорулатууга реалдуу колдоо алышат.

8.4.7. Чек арага чектеш аймактарды өнүктүрүүгө өзгөчө көңүл бурулат. Инфратүзүмдөр боюнча ошол аймактарда жашаган жарандардын керектөөлөрүн канааттандыруу үчүн кызмат көрсөтүүлөр боюнча шарттар түзүлөт.

8.5. Социалдык коргоо. Пенсиялык реформа

8.5.1. Пенсиялык камсыздоону реформалоонун алкагында мамлекеттик пенсиялык камсыздоо тутумун андан ары өркүндөтүү күтүлүүдө. Пенсиялардын деңгээлин жогорулатуу, мамлекеттик пенсиялык камсыздандыруу тутумун жана топтоштуруучу пенсиялык тутумду жакшыртуу жолу менен пенсиялык тутумдун орто мөөнөттүү жана узак мөөнөттүү финансылык туруктуулугун камсыздоо өлкөнүн пенсиялык тутумунун алдында турган маанилүү милдеттердин бири болуп саналат.

8.5.2. Пенсиялык тутумду модернизациялоо жаатында улгайган жарандарга пенсиянын базалык бөлүгүн жана социалдык жөлөкпулдарды интеграциялоо, пенсияларга айрым кошууларды дайындоо шарттарын жана пенсияга узак мөөнөттүү чыгуу үчүн шарттарын кайра кароодо пенсияга чыгуу укугун алуу үчүн эң аз камсыздандыруу стажысын 5 жылдан 20 жылга чейин этап боюнча киргизүү жагына мыйзамдарды кайра кароо боюнча талдоолор жүргүзүлөт жана сунуштар даярдалат.

8.5.3. Бул чаралар республикалык бюджеттен социалдык трансферттердин үлүшүн оптималдаштырууга мүмкүндүк берет, анткени пенсиялык тутумдагы жеңилдиктер жана кошуп төлөөлөр камсыздандырылбаган мүнөздү алып жүрөт жана адамдардын айрым категориясы үчүн мамлекеттин кепилдиги болуп саналат.

8.5.4. Социалдык камсыздандырууну күчөтүүгө тиешелүү жаатында мамлекеттик социалдык камсыздандыруунун тарифтик саясатын өркүндөтүү шартталган.

8.5.5. Мисалы, тарифтик саясаттын адекваттуулугуна жетишүү максатында жеке эмгектик (ЖЭ) жана дыйкан фермердик чарбаларында алектенген ишкерлер үчүн камсыздандырылган төгүмдөрдүн тарифтеринин ставкалары боюнча жеңилдиктерди кайра кароо мүмкүнчүлүгү каралат. Камсыздандыруу төгүмдөрүнүн тарифтерине жараша этап боюнча аларды киргизүү өз пенсияларын түзүүгө толук кандуу катышуунун эсебинен алардын пенсиялык укугун камсыз кылат.

8.5.6. Орто мөөнөттүү келечекте топтоштуруучу пенсиялык тутумду андан ары өнүктүрүү үчүн инвестициялык портфелдин түзүмүнө инвестирилөөнүн альтернативдүү инструменттерин киргизүү, пенсиялык топтоштурулган каражаттарды төлөө механизмдерин өркүндөтүү жолу менен бир инструменттен мүмкүн болуучу көз карандуулуктун алдын алуу максатында инвестициялык саясатты өркүндөтүүнү жүзөгө ашыруу зарыл.

8.5.7. Улгайган жарандарды колдоо жана коргоо тутумунун натыйжалуулугун жогорулатуу. Улгайган жарандарды колдоо жана коргоо тутумуна, ошондой эле улгайган жарандарды социалдык тейлөөнүн натыйжалуулугун жогорулатууга тиешелүү маселелерге чоң көңүл бурулат, ал өзүнө социалдык кызмат көрсөтүүлөргө керектөөлөрдүн жана аларды жер-жерде көрсөтүү боюнча механизмдерди иштеп чыгууну талдоолорунун жүргүзүлүшүн камтыйт. Менчигинин түрүнө карабастан ар кандай уюмдарды социалдык кызмат көрсөтүү чөйрөсүнө тартуу үчүн да шарттар түзүлүп, көрсөтүлүүчү кызматтардын камтылышын жана сапатын жакшыртууга өбөлгө түзөт. Улгайган адамдардын коопсуз жана татыктуу жашоосун камсыздоонун маанилүү элементи - укуктук билимдин жогорулашына жана улгайган жарандардын укуктары менен мыйзамдуу кызыкчылыктарынын корголушун камсыздоого багытталган иш-чараларды ишке ашыруу болуп саналат.

8.6. Коомдук коопсуздук: укук коргоо органдарынын реформасы. Коопсуз шаар. Укук коргоо органдарынын жаңы үлгүсү

8.6.1. Укук коргоо тутумунун реформасы жазалоо практикасынын деңгээлин төмөндөтүүгө, мыйзамдарды гумандаштырууга, жарандар үчүн сот адилеттүүлүгүнө тоскоолдуксуз жеткиликтүүлүгүн камсыздоого, медиация институтун өнүктүрүүгө, профилактика жана алдын-алуу иштерине багытталмакчы. Кылмыштарды профилактикалоо жана алдын-алуу жаатында мамлекеттин саясатын аныктай турган бирдиктүү мамиле иштелип чыгылат.

8.6.2. Укук коргоо органдарынын улуттук тутумун кайра түзүү ар бир укук коргоо органынын ролун жана ордун аныктоо, башкаруу жана координациялоо тутумун түзүү, алардын өз ара тазалануусунун таасирдүү жана туруктуу механизмдерин киргизүү, ошондой эле иштин принциптерин, милдеттерди аткаруунун формаларын жана ыкмаларын кайра кароо аркылуу жүзөгө ашырылат. Бул багытта жасалган кадамдар өлкөнүн ар бир жашоочусунун коопсуздугун жана анын аймактык бүтүндүгүн камсыздоого, террорчулук мүмкүн болуучу коркунучтарды

төмөндөтүүгө, технологиялык, эл аралык чакырыктарга улуттун кызыкчылыктарында өз учурунда жооп берүүгө тийиш.

8.6.3. Өкмөт укук коргоо органдарынын ишин автоматташтыруу маселелерин алдыга жылдырат. "Акылдуу шаар" долбоорунун алкагында жол-транспорттук кырсыктарды төмөндөтүүгө жана коомдук коопсуздукту камсыздоого багытталган күн-түнү видео-байкоолорду киргизүү пландаштырылууда. Электрондук тутумду киргизүү жарандардын арыздарын кароо жана чечимдерди кабыл алуу процессине алардын ачык жеткиликтүүлүгүн камсыз кылат.

8.7. Алтай цивилизациясы. Евразия регионунда тынчтык жана өнүктүрүү үчүн элдерди консолидациялоо

8.7.1. Азыркы геосаясий чындык, анын көп сандаган өзгөрүүлөрүндөгү глобалдаштыруу Евразия интеграция процессин түзгөн гуманитардык алкактардагы кызматташууларды күчөтүүгө көп көңүл бөлүүнү талап кылат, бул региондо билим берүү, илимий жана маданий долбоорлор менен ишке ашыруучу колдонуудагы усулдук мамилелерди кайра кароону талап кылат. Атап айтканда, Алтай тилдүү топтогу элдердин тилин өз алдынча изилдөө үчүн окуу адабиятынын бирдиктүү базасын түзүүгө негиз катары ар кандай багыттар боюнча бирдиктүү сөздүктөрдү түзүүгө багытталган иш-чаралардын өткөрүлүшүн шарттайт.

8.7.2. Алтай цивилизациясынын элдеринин илимий, билим берүү жана маданияттагы жетишкендиктерин жалпылоо, эл аралык комплекстүү гуманитардык жана башка долбоорлорду ишке ашыруу үчүн базаларды түзүү.

8.7.3. Алтайда "Алтай цивилизациясы" тарыхый-маданий борборун түзүү, Кыргыз Республикасында "Алтай цивилизациясын изилдөө институту" деп аталган эл аралык илимий-изилдөө борборун уюштуруу идеясын ишке ашыруу алтай цивилизациясынын элдеринин илимий, билим берүү жана маданий жетишкендиктерин жалпылоо, эл аралык комплекстүү гуманитардык жана башка долбоорлорду ишке ашыруу үчүн базаны түзүүгө мүмкүндүк берет. Алтай цивилизациясын изилдөө институту окумуштуулардын алтай дүйнөсүн изилдөөнүн бардык багыттары боюнча тажрыйба алмашуусунан тартып ар бир жолку кадамдык ишин шарттайт.

8.7.4. Алтай дүйнөсүн изилдөөлөрдүн бардык багыттары боюнча окумуштуулардын тажрыйба алмашуусу үчүн платформаларды түзүү.

8.7.5. Жеке деңгээлде кызматташуунун негизинде республикалык жана эл аралык деңгээлдердеги институционалдык деңгээлге көтөрүү зарыл. Алтай өңдүү коңшу жана Евразия элдери менен тыгыз кызматташуу социалдык-экономикалык жана тарыхый-маданий байланыштардын кеңири спектрин шарттайт.

9. Күтүлүүчү жыйынтыктар

9.1. Контролдук көрсөткүчтөр

9.1.1. Программанын борбордук жетишкендиги бардык Кыргызстандыктар үчүн жашоонун сапатын жакшыртууга байланыштуу болууга тийиш.

9.1.2. Мамлекеттик башкаруу тутумундагы өзгөрүүлөр өлкөнү негизги эл аралык рейтингдер - башкаруу жөндөмдүүлүгүнүн жана натыйжалуулугунун, регулятивдүү климаттын көрсөткүчтөрүнүн, отчеттуулуктун жана ачык-айкындуулуктун, коррупцияга каршы туруунун жана укуктун үстөмдүгүнүн, сот бийлигинин көз карандысыздыгынын негиздери боюнча өлкөнү дүйнө өлкөлөрүнүн 25%нын ичине кошулушуна өбөлгө түзөт.

9.1.3. Калктын аткаруу бийлигине карата ишениминин индекси 75%дык белгиден туруктуу түрдө ашат. Экономикалык кайра түзүүлөр ИДПнын жыл сайын өсүү темпинин 5%дан кем эмесин камсыздоого, номиналдык түрдө ИДПнын 820 млрд. сомго чейин жетүүсүнө өбөлгө түзүп, ВВПнын калктын жан башына көбөйүшүнө, "кирешелердин ортодон жогору деңгээлинин" категориясына милдеттүү чыгышына таасирин тийгизет. ИДПга карата бюджеттин таңсыктыгы 5тен ашпаган пайызды түзөт. Ошондой эле 500 миң жаңы жумуш орундары түзүлөт. Кедейчиликтин деңгээли 25%дан 20%га чейин төмөндөйт.

9.1.4. Адамдык шартта алдыңкы көрсөткүчтөрдүн төмөндөгүдөй жакшырышы күтүлөт:

9.1.5. Жашоонун орточо узактыгы үч жылга узарат жана негизги себептерден улам (жүрөк-кан тамыр оорулары) өлүм 50%га чейин азаят.

9.1.6. Мектепке чейинки билим берүү 80%га чейин камтылат жана Кыргыз Республикасы PISAнын мектептик билим берүү рейтингинде 15 позициядан кем эмес орунга жетишүүсү жакшырат.

9.1.7. Таза суу менен калкты күнү-түнү камсыздоо 80%га, калктын канализацияга болгон жеткиликтүүлүгү 50%га чейин камсыздалат.

9.1.8. Үстү калың төшөлгөн эл аралык, мамлекеттик жана жергиликтүү маанидеги жолдордун пайызы 60%га чейин, жаңы жолдорду ишке киргизүү 500 кмга чейин жеткирилет.

9.1.9. Интернет тармактарына тез жетүү 100%га чейин бардык калктуу конуштарда санарип берүүлөрү боюнча 100%га чейин камсыздалат.

9.1.10. Бир адамга эсептегенде турак жай менен камсыз болуу жыл сайын 6-7 млн. чарчы метр турак жай курулушунан улам 18 чарчы метрге чейин жеткирилүүгө тийиш.

9.1.11. Калкка ишеним көрсөтүү индексине ылайык сот адилеттүүлүгүнүн жана коопсуздук секторунун толук бүткөрүлгөн реформасынын жыйынтыгында кыргызстандыктардын тиешелүү институттарга болгон ишениминин деңгээли туруктуу 75%дан ашат.

9.1.12. "Бизнес жүргүзүү" рейтинги боюнча өлкөбүз 50 мыкты өлкөнүн катарына кирет.

9.1.13. МСПнын ИДПнын түзүмүндөгү үлүшү 2023-жылга чейин 50%га өсөт.

9.2. Мониторинг жана баалоо

9.2.1. Программаны ишке ашыруунун толук кандуу мониторингин камсыздоо үчүн төмөндөгү чаралар институционалдаштырылат:

- Өкмөттүн жыйналыштарына катышуу жана жыйналыштардын мониторингдеринин жүрүшү жөнүндө баяндоо укугуна ээ эксперттерден турган баалоо жана мониторинг бөлүмү түзүлөт.

- Максаттуу көрсөткүчтөрдүн жана индикаторлордун тизмеги ченемдик-укуктук акт менен бекитилет.

- Ведомстволук пландык документтердин алкагында программаларды имплементациялоо боюнча пландык иштер жүргүзүлөт.

9.3. Ресурстук камсыздоо

9.3.1. Белгиленген максаттарды жана милдеттерди ишке ашыруу Кыргыз Республикасынын бюджетинин каражаттарын максаттуу пайдалануунун эсебинен шартталат.

9.3.2. Долбоорлорго ички жана тышкы инвесторлорду тартуу.

9.3.3. Өнүктүрүү боюнча эл аралык өнөктөштөрдүн каражаттарын тартуу.

9.3.4. Карыздык каражаттарды өз ара же бир тараптуу жоюуну, ошондой эле жаңы мамлекеттик инвестицияларды тартууну шарттаган эки тараптуу эл аралык сүйлөшүүлөрдүн өз ара пайдалуу жыйынтыктарына жетишүү.

9.3.5. Өкмөт тейлеген активдердин алкактарында баалуу кагаздарды чыгаруу.

9.3.6. Кийин портфелдик инвестицияларды тартуу үчүн "Тоо өлкөлөрүнүн демилгеси" программасын БУУнун ГАсынын алкактарында реабилитациялоону демилгелөө.